

36765/1967

ДНЕВНИКЪ

(стенографски)

на

XIV-то обикновено Народно събрание

Трета редовна сесия.

LXIX заседание, събота, 29 януарий 1911 г.

(Открито отъ прѣдседателя г. д-ръ П. Ораховацъ, въ 3 ч. слѣдъ пладне)

Прѣдседателъ: (Звъни) Засѣданието се отвара. Моля г. секретаря да провѣри отсъствающитѣ г. г. народни прѣдставители.

Секретарь Г. Копринаровъ: (Прочита списъка. Отсъствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: Георги Арабаджиевъ, Цанко Бакаловъ, Недѣлко Вельовъ, Никола Гешевъ, д-ръ Александъръ Гиргиновъ, Йонко Гунчевъ, Георги Данайловъ, д-ръ Стоянъ Даневъ, Милошъ Дановъ, Георги Динковъ, Никола Дяковичъ, Лазаръ Ивановъ, Пани Ивановъ, Тодоръ Икономовъ, Дани Илиевъ, Мустафа Исмаиловъ, Никола Козаревъ, Никола Коцевъ, Маринъ Кърпаровъ, Рашко Маджаровъ, Димитъръ Манойловъ, Илия Марковски, Василъ Милевъ, Маринъ Ничовъ, Георги Палашевъ, Дончо Папазовъ, Стефанъ Паприковъ, Паскаль Паскалевъ, Недко Пеневъ, Петъръ Пешевъ, д-ръ Стефанъ Поповъ, Никола Поповъ, Диню Рашевъ, Стефанъ Рожевъ, Иванъ Саллабашевъ, Стефанъ Стефановъ, Теодоръ Теодоровъ, Георги Тишевъ, Христо Тоневъ и Димитъръ Христовъ)

Прѣдседателъ: Отсъствуватъ 40 народни прѣдставители; значи, има нужното число налице, за да се смѣта засѣданието за законно.

Съобщавамъ на Народното събрание, че е постъпило запитване отъ народния прѣдставител г. Вълчо Георгиевъ къмъ г. министъръ-прѣдседателя и министъръ на външнитѣ работи и на изповѣданията, съ слѣдующето съдържание: (Чете)

„Миналата година бѣхъ отправилъ едно запитване за сѣщия чиновникъ Икономовъ къмъ г. Паприкова, бившиятъ министъръ на това министерство, което ми запитване се отнасяше до неговитѣ обноси спрѣмо българскитѣ подданици и българитѣ въ неговия районъ; за неговитѣ обноси вънъ въ обществото, както и за неговата некадърностъ за тоя постъ.

„Съ настоящето си запитване, моля г. министра да ми отговори:

„1. Знае ли г. министърътъ, че въ началото на 1909 г., когато се е приготвялъ описъ за оправдателнитѣ документи въ Скопското агентство, единъ чиновникъ е билъ насилентъ да подпише двама мѣстни търговци, върху двѣ разписки, като се е мѣчилъ да имъ уподоби подписитѣ, които разписки сѣ били

послѣ попълнени съ 15 каси газъ, и подобни фалшификации сѣ били правени често?

„2. Знае ли г. министърътъ, че сѣщиятъ Икономовъ е далъ на заемъ на студента Аспарухъ Ивановъ, за да се завърне въ Търново и понеже не му ги е изпратилъ, г. Икономовъ е накаралъ единъ чиновникъ да направи едно заявление за 20 л. помощ и да подпише студента?

„3. Другъ пѣтъ г. Икономовъ е купилъ билети за театъръ и ги изплатилъ отъ параграфа „непрѣдвидѣни суми“.

„4. Прѣзъ 1910 г. г-жа Йовановичъ, жена на тамошния сръбски консулъ, е поканила г. Икономова да купи билети за една лотария и той взелъ десетъ такива и тутакси е поканилъ госпожата да се подпише на листъ бѣла хартия, че е получила сумата отъ консулството, която сума е била изплатена пакъ отъ непрѣдвидѣнитѣ.

„5. Вънъ отъ тия злоупотрѣбления, които е правилъ, той не е поканвалъ никой пѣтъ на вечера никой консулъ, нито е ходилъ на вечера, когато е билъ поканванъ, и живѣлъ съвършено уединенъ, само да не харчи.

„6. Икономовъ, съ своето поведение, е станалъ смѣшище на всички.

„7. Той се е мѣчилъ винаги да създава шпионство между своитѣ чиновници, вмѣсто да ги привлѣче къмъ взаимна обичъ.

„8. Работата, която е била за писаря, е давалъ на голѣмитѣ си чиновници, а писаритѣ употребявалъ за своя частна работа. Ако ли пѣкъ нѣкой отъ неговитѣ чиновници е бивалъ каненъ на гости или на обѣдъ, той тѣкмо на обѣда ще изпрати разсилния да го извика или самъ той ще отиде, и като го държи въ канцеларията му затворенъ, безъ да му каже защо го е викалъ, казвалъ на разсилния да му съобщить да си отиде.

„Въобще г. Икономовъ е станалъ нетърпимъ отъ всички и врѣденъ за самитѣ държавни интереси.

„Ако г. министърътъ не знае още тия факти и нарушения, не смѣта ли да ги провѣри конфиденциално, чрѣзъ другъ чиновникъ отъ друго наше консулство, който, вънъ отъ другитѣ лица, да разпита и всички чиновници и служащи въ Скопското агентство за това, което излагамъ, и слѣдъ като намѣри, че сѣ

върни, не мисли ли да се отърве отъ тоя недостоеенъ консултъ?"

Прѣписъ отъ това запитване ще се съобщи на г. министра и ще се тури на дневенъ редъ.

Постѣпило е второ запитване отъ сѣщия народенъ прѣдставителъ къмъ г. министра на общественитѣ сгради, патищата и съобщенията: (Чете)

„Прѣди нѣколко дни при Министерството на общественитѣ сгради и пр. се е състояла една комисиия по легализиране дипломитѣ на 15 свършили младежи по землемѣрието въ Германия. Комисиията е разгледала дипломитѣ и не имъ се съобщава резултата.

„Питахъ г. министра, защо тия младежи се държатъ в ънезависимостъ и истина ли е, че се е отказвало да имъ се легализиратъ дипломитѣ, когато отъ сѣщитѣ училища сѣ били досега признавани дипломитѣ?"

И това запитване ще се съобщи на г. министра и ще се постави на дневенъ редъ.

Постѣпило е слѣдното питане къмъ г. министра на вътрѣшнитѣ работи отъ никополюския народенъ прѣдставителъ г. Александъръ Димитровъ: (Чете)

„Съ окръжно № 415 отъ 22 т. м. Министерството на вътрѣшнитѣ работи, като дава упътване на окръжнитѣ управители по прѣдстоящитѣ селско-общински избори, изказва мисълта, че задължителността на кандидатни листи не се отнася до селско-общинскитѣ избори, както и незадължителността за тия избори на чл. 135 отъ избирателния законъ.

„Моля г. министра да обясни, какъ гледа на тоя въпросъ, понеже текстътъ на чл. чл. 153 и 154 е изриченъ.“ Понеже г. министърътъ отсъствува, питането се отлага.

Минаваме къмъ дневния редъ: първо четене на законопроекта за измѣнение на конституцията.

Моля г. секретаря да прочете мотивитѣ и законопроекта.

Секретаръ Г. Копринаровъ: (Чете)

„М о т и в и

къмъ законопроекта за измѣнение на Конституцията

„Веднага слѣдъ провъзгласяването независимостта на България, нѣкои отъ политическитѣ течения въ страната изтъкнаха нуждата отъ незабавното свикване на велико Народно събрание, което да потвърди историческия актъ отъ 22 септември 1908 г., като го впише въ Основния ни законъ. Тази мисълъ се сподѣляше напълно и отъ правителството, повече — тя бѣше и негова, ала то не можеше да пристѣпи веднага къмъ осъществяването ѝ по много причини, токозъ добръ извѣстни на Българския народъ, щото ако не напомнимъ, то обстоятелството имъ разглеждаше тукъ, въ всѣки случай, е свършено излишно. Като оставимъ настрана многото и много отъ голѣма важностъ съображения, които забавиха внасянето настоящия законопроектъ въ Народното събрание, и като спремъ вниманието си само върху тѣзи, че провъзгласената въ Велико Търново независимостъ на България засѣгаше много чужди интереси, че тя се нуждасе отъ международна санкция, ще се съгласимъ, какво правителството трѣбваше не да почне, а да завърши това си дѣло съ свикване на великото Народно събрание. Не е токозъ спѣшно още сега, на това мѣсто, да се опрѣдѣли датата на свикването му, но неоправдано бѣ чл. 10 вече отлагането на законопроекта за дневния „...“ редъ. Ето защо правителството, като става отгласъ и на общественото мнѣние, рѣши да прѣдложи на народното прѣдставителство за обсъждане и приемане въ тази законодателна сесия ония *поправки* въ основния законъ, които, прѣди всичко, се наложиха отъ новото международно достойнство на царството и Неговия Държавенъ Глава, и които е властно да извърши окончателно само Великото Народно Събрание.

„Обаче правителството се видѣ задължено да прѣдложи и нѣкои други сѣществени измѣнения въ конституцията, едни отъ които слѣдватъ сами отъ себе си, както сѣ тѣзи за прѣстопронаслѣдството, други, по неговото убѣждение, сѣ необходими, за да поставятъ нѣкои държавни институции и тѣхното функциониране въ съгласие съ сегашното имъ обществено схващане. Съ законопроекта не се засѣгатъ нито конституционнитѣ правдини на народа, нито прерогативитѣ на тоя же характеръ на Държавния Глава. Инакъ и не можеше и да бѣде, защото повдигането и разрѣшаването на тѣзи въпроси би означавало коренното прѣглеждане и измѣнение на Основния ни Законъ — дѣло на което винаги е било и си остава убѣденъ противникъ правителството.

„Поправкитѣ, за които се споменава по-горѣ, сѣ внесени въ чл. чл. 1, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 22, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 37, 39, 40, 43, 45, 46, 47, 51, 54, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 69, 70, 78, 79, 82, 85, 100, 108, 109, 118, 120, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 142, 143, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 159, 160, 163, 164 отъ Конституцията. Тѣ, тѣзи поправки, не изискватъ обяснения, тѣй като се състоятъ *само* въ замѣстването на думитѣ „Князь“, „Княгиня“ и „Княжество“ съ други такива „Царь“, „Царица“ и „Царство“. Другитѣ измѣнения — тѣзи въ чл. чл. 13, 17, 19, 24, 35, 38, 55, 72, 76, 86, 91, 92, 121, 127, 161, 162 отъ Конституцията — се нуждаятъ отъ едно кратко осветление мотивитѣ на правителството.

„Споредъ чл. 13 на Конституцията, сѣдебната властъ въ всичката ѝ ширина принадлежи на сѣдебнитѣ мѣста и лица. Въ това си постановление Основниятъ Законъ осветлява началото, — че никой не може да бѣде сѣденъ по каквото и да е дѣло, освѣнъ отъ законно установенъ редовенъ, естественъ сѣдия. Сѣществуването на изключителни сѣдилища или комисии *implicite* се забранява отъ Конституцията. Това се потвържда и отъ началото, изказано въ чл. 73 отъ Конституцията, споредъ което никой не може да бѣде наказанъ, освѣнъ съ присѣда на „надлежния“ сѣдъ. Не винаги, обаче, на практика тоя Конституционенъ принципъ е билъ запазванъ. Въ кратката ни политическа история сѣ отбѣлѣзани не малко случаи на отклонение отъ него. Не-обходимо е, прочее, да се изтъкне ясно и категорично въ самата Конституция, че никой не може да бѣде сѣденъ, освѣнъ отъ естествения си и законоустановенъ сѣдия и че изключителни сѣдилища и комисии се забраняватъ.

„Чл. 17 отъ Конституцията не се отличава съ голѣма ясностъ. Като прогласява Държавния Глава, споредъ единъ общъ принципъ на държавното и международното право, че Той е прѣдставителъ на държавата въ всичкитѣ ѝ сношения съ иностранныя държави, въ втората си часть говори за договори, които се сключаватъ само съ „сѣстѣнитѣ“ държави, и то „за работи по *управлението* на Княжеството“, за които се изискваше участието и съдѣйствието на чуждитѣ правителства. Въ цитирания текстъ недвусмислено се уреждаше васалността на България и съобразно съ това тя се лишаваше отъ права, които принадлежатъ на една независима държава. Прѣдставениятъ проектъ изхожда отъ установеното сега независимо положение на царството и възприема за материята, която визира чл. 17 отъ Конституцията, единъ редъ установенъ въ повечето иностранны либерални конституции. (Ср. чл. 8 френска конституция, чл. 68 белгийска конституция, чл. 59 нидерландска конституция, чл. 5 италианска конституция, чл. 52 сръбска конституция, чл. 32 гръцка конституция).

„По-голѣма ясностъ се явява желателна въ чл. 19. Когато Държавниятъ Глава напуца територията на държавата, Той назначава намѣстникъ. За такъвъ

обикновено е билъ назначаванъ Министерскиятъ съветъ. Тая практика умѣстно е да получи надлежния изразъ, като се създаде и друго едно положение, съществуваше въ срѣбската конституция (чл. 53). Наслѣдникътъ на прѣстола, слѣдъ настѣпването на свѣршенолѣтието си, би трѣбвало не само поради особното отношение, което заема спрѣмо Държавния Глава, но и поради ползата, която би послѣдвала за Него и за държавата, постепенно да се запознава съ всичкитѣ въпроси на държавното управление. Ето защо необходимо е да се даде право на Държавния Глава да може по-голъмо, когато излиза изъ прѣдлѣтитѣ на царството, да оставя за свой намѣстникъ свѣршенолѣтния си Прѣстолонаслѣдникъ. Та въ сжщностъ и по сегашния текстъ на Конституцията, Държавниятъ Глава има това право, тъй като Нему е дадено широко право да си назначава намѣстникъ, който намѣри за добръ. Желателно бѣше по тоя въпросъ да се внесе една по-голъма ясностъ, която и се постига съ прѣдлагаемия проекто-текстъ на чл. 19 отъ Конституцията.

„Въ другитѣ конституции въпросътъ за цивилната листа се разрѣшава твърдѣ разнообразно. Нѣкои, въ числото имъ и нашата (чл. 35), опрѣдѣлятъ въ самия текстъ на основния законъ размѣра на цивилната листа. Други установяватъ тоя размѣръ да се опрѣдѣля въ всѣко въцаряване. Най-сетѣ сжществуватъ и друга група конституции, която прѣдоставя разрѣшението на този въпросъ на специаленъ законъ. Тази послѣдната система се възприема и отъ проекта. Съ нея се дава възможностъ да се отбѣгватъ нѣкои несъответствия, които сж сжществували досега между Конституцията и дѣйствителността.

„Измѣнението на чл. 38 на Конституцията се налага поради измѣненото фактически въроизповѣдане на Наслѣдника на Прѣстола и желанието на Българския Народъ да закрѣпи Царската си Династия съ Народната си вѣра.

„Обикновеното Народно Събрание, по силата на чл. 55, приемаше чужденци за български подданици. По-цѣлесъобразно е този въпросъ, който сега се обръща въ въпросъ, на форма, да се урежда по правилата на единъ специаленъ законъ.

„Голѣми съмнѣния и неясности възбужда чл. 72 отъ Конституцията, поради употребяването на прилагателното „криминални“. Въ дѣйствуващото законодателство (Военно-сѣдебния законъ и углавното сѣдопроизводство), възъ основа чл. 72 отъ Конституцията, се приема току-рѣчи безусловната подсѣдностъ на военнитѣ, даже за прѣстѣпления, които нѣматъ нищо общо съ дисциплината и съ званието на войника на особни, съсловни военни сѣдилища. На-да-ли това слѣдва отъ чл. 72 отъ Конституцията, защото, ако и да нѣма никакви особни мотиви отъ Учрѣдителното събрание, мнозина отъ участницитѣ му сж го разбирали да се отнася само до „работи криминални на военнитѣ“, т. е. до дѣла, засѣгащи военната дисциплина. Умѣстно е, прочее, да се прѣмахне тази неясностъ, като се постанови, че съставътъ, подсѣдността и устройството на военнитѣ сѣдилища, правата и задълженията на сѣдитѣ ще се уреждатъ съ особенъ законъ. Такъвъ законъ сега сжествува и, разбира се, ще сжществуваше до изработването на други. Съ прѣдложеното измѣнение на чл. 72 отъ Конституцията ще може въ бъдѣще да се уреди подсѣдността на военнитѣ сѣдилища въ свѣрзка съ сегашното разбирање общитѣ и особени задължения на военнитѣ лица и съ необходимостта на една строга дисциплина.

„Мандатътъ на Народното Прѣдставителство е установенъ въ чл. 86 отъ Конституцията да трае петъ години. Това измѣнение е внесено въ Конституцията при измѣнението ѝ въ 1893 г. Въ другитѣ конституции въпросътъ за продължителността на

депутатския мандатъ се разрѣшава различно (Англия 7, Прусия, Унгария 3, Съединенитѣ Щати 2, въ Белгия, Холандия 4). Считайки, че по-честото допитване до народа е по-съобразно съ свѣрменнитѣ задачи на парламента, правителството намира, че трѣбва да се съкрати срокътъ на прѣдставителския мандатъ. Ако постоянството на английската раса допуша срока отъ седемъ години, за България, при условията въ които живѣе и петъ години сж много. Отъ друга страна не би било добръ да се върнемъ и къмъ прѣдшния срокъ отъ три години, който е доста малъкъ, за да може едно правителство да се прояви въ управлението на страната. Законопроектътъ прѣдлага четири години, както е въ Франция, Белгия и Холандия.

„Постепенното осложняване на общественитѣ отношения води постоянно къмъ прѣтрूपване на отдѣлитѣ вѣдомства съ повече и повече дѣла, т. е. изисква по-голъма и по-честа инициатива на управлението въ уреждането, ръководенето и разрѣшаването на тѣзи отношения. Това прѣтрूपване на вѣдомствата прави почти невъзможно въ нѣкои отъ тѣхъ прѣкото участие, на дори и контрола отъ страна на министритѣ, заети обикновено съ изпълнението на политическата си мисия. Тая нужда може да се удовлетвори чрѣзъ даване възможностъ да се създаватъ държавни подсекретари, членове на парламента. По тази причина се прѣдвиждатъ измѣнения въ чл. чл. 90, 91, 92 и 162 като се заличаватъ Комисаритѣ, а се дава възможностъ, споредъ признатата отъ правителството държавна нужда, да се назначаватъ държавни подсекретари не повече отъ единъ при всѣко министерство. Освѣтъ-това се дава право на Държавния Глава да назначава и единъ министъръ безъ портфейлъ.

„Сжщото усложняване на общественитѣ отношения изисква и по-интензивна законодателна работа и по-продължителенъ контролъ отъ страна на Народното Прѣдставителство управлението на страната. По тая причина траенето на редовнитѣ сесии на Народното Събрание (чл. 127) се продължава до 15 февруарий, което сжествува и сега фактически.

„Министъръ-прѣдседателъ: А. Малиновъ.

А. Христовъ: Понеже законопроектътъ ни е извѣстенъ, прѣдлагамъ да се не чете.

Прѣдседателътъ: Има прѣдложение отъ г. Александра Христовъ законопроектътъ да не се чете. Азъ бихъ помолилъ Събранието да се съгласи да се прочете, но понеже правилникътъ допуша да се не чете и има прѣдложение, моля г. г. народнитѣ прѣдставители, които сж съгласни да не се чете законопроектътъ, да си вдигнатъ ржката. (Малцинство) Събранието не приема.

Моля г. секретаря да прочете законопроекта.

Секретарь Г. Копринаровъ: (Чете)

„Законопроектъ

за измѣнение на Конституцията.

„Конституция на Българското Царство.

„ГЛАВА I.

„За територията на Царството.

„Чл. 1. Намаляване или уголъмяване територията на Българското Царство не може да стане безъ съгласието на Великото Народно Събрание.

„ГЛАВА II.

„Каква е Царската власт и какви сж нейните прѣдѣли.

„Чл. 4. Българското Царство е монархия наследствена и конституционна съ народно прѣдставителство.

„Чл. 5. Царътъ е върховенъ прѣдставителъ и глава на държавата.

„Чл. 6. Българскиятъ Царъ носи титлата НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО ЦАРЬ НА БЪЛГАРИТЪ, а Прѣстолонаслѣдникътъ титлата — ЦАРСКО ВИСОЧЕСТВО.

„Чл. 7. Безъ съгласието на Великото Народно Събрание, Царътъ на българитъ не може да бѣде сжщевременно управителъ на друга нѣкоя държава.

„Чл. 8. Лицето на Царя е свещено и неприкосновено.

„Чл. 9. Законодателната властъ принадлежи на Царя и на Народното Прѣдставителство.

„Чл. 10. Царътъ утвърждава и обнародва приетитъ отъ Народното Събрание закони.

„Чл. 11. Царътъ е върховенъ началникъ на всички военни сили въ Царството, както въ мирно, така и въ военно врѣме. Онъ раздава военнитъ чинове по закона. Който постѣпи въ военна служба дава клетва, че ще да е вѣренъ Царю.

„Чл. 12. Изпълнителната властъ принадлежи Царю; вситѣ органи на тая властъ дѣйствуватъ отъ Негово име и подъ Неговъ върховенъ надзоръ.

„Чл. 13. Съдебната властъ въ всичката нейна ширина принадлежи на съдебнитъ мѣста и лица, които дѣйствуватъ отъ името на Царя. Отношенията на Царя къмъ тия мѣста и лица се опрѣдѣлятъ чрѣзъ особени наредби.

„Всѣкой се сѣди отъ естествения си законоустановенъ сѣдъ, и, слѣдователно, въ никой случай и подъ каквото и да било наименование не могатъ да се създаватъ изключителни сѣдилища или комисии.

„Чл. 14. Царътъ има право да смекчава или да отмѣнява наказанията спроти начина, който е опрѣдѣленъ въ правилата на криминалното сѣдопроизводство.

„Чл. 15. Царътъ има право за помилване въ криминалнитъ дѣла. А правото за амнистия принадлежи на Царя, заедно съ Народното Събрание.

„Чл. 16. Изложенитъ въ чл. 14 и 15 правдини на Царя не се простиратъ и на присѣдитѣ, по които сж осѣдени министри за нѣкакво нарушение Конституцията.

„Чл. 17. Царътъ е прѣдставителъ на Царството въ всичкитъ му сношения съ иностраннытъ държави. Той свързва и утвърждава вситѣ сговори съ иностраннытъ държави и ги съобщава на Народното Събрание, щомъ интереситъ и сигурността на държавата го допускатъ. Обаче търговскитъ договори, както и всички други, които налагатъ разходи на държавата или съдържатъ измѣнение на сжществующитъ закони или засѣгатъ публичнитъ или граждански права на българскитъ подданици, получаватъ сила само слѣдъ приеането имъ отъ Народното Събрание.

„Чл. 18. Наредбитъ и разпорежданията, които излизатъ отъ Царя, иматъ сила въ такъвъ случай, когато тѣ сж подписани отъ надлежнитъ министри, които приематъ на себе всичката за нихъ отговорностъ.

„ГЛАВА III.

„За мѣстопрививането на Царя.

„Чл. 19. Царътъ е длъженъ да се намира постоянно въ Царството. Ако на врѣме излиза изъ него, Той си назначава за намѣстникъ или Прѣстолонаслѣдника, ако е съвършенолѣтенъ, или Министерския съвѣтъ. Правдинитъ и длъжноститъ на намѣстника ще се опрѣдѣлятъ отъ особенъ законъ. За излизането

си и за назначението на намѣстникъ Царътъ съобщава на Министерския съвѣтъ.

„Чл. 20. Наслѣдникътъ на прѣстола такожде трѣбва да живѣе въ Царството и може да излиза изъ него само съ съгласието на Царя.

„ГЛАВА IV.

„За герба на Царството, за печата и за народното знаме.

„Чл. 21. Българскиятъ държавенъ гербъ е златенъ коронованъ левъ на тъмночервено поле. Надъ полето Царска корона.

„Чл. 22. На държавния печатъ се изображава гербътъ на Царството.

„ГЛАВА V.

„За начина, по който ще става Прѣстолонаслѣдието.

„Чл. 24. Царското достойнство е наследствено въ мъжката низходяща права линия на НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО ЦАРЬТЪ НА БЪЛГАРИТЪ ФЕРДИНАНДЪ I СAKЪ-КOBYРГЪ-ГОТCКИ. За наследството ще се изработи особенъ законъ.

„ГЛАВА VI.

„За пълнолѣтието на Царя, Регентството и за Настояничеството.

„Чл. 25. Царствующиятъ Царъ и Наслѣдникътъ на Прѣстола се считатъ пълновъзрастни на 18-та си година.

„Чл. 26. Ако Царътъ встъпи на Прѣстола прѣди да е достигналъ тая възраст, то до пълнолѣтието му се отрѣжда Регентство и Настояничество.

„Чл. 28. Царствующиятъ Царъ може още приживѣ да назначи трима Регенти, ако Наслѣдникътъ на Прѣстола е непълновръстенъ, но за това се иска съгласието и утвърждението на Великото Народно Събрание.

„Чл. 30. Членоветъ на Регентството, при встъпването си въ тая длъжностъ, даватъ въ Великото Народно Събрание клетва, че ще бждатъ вѣрни на Царя и на Конституцията. Стѣдъ това, чрѣзъ прокламация къмъ народа, тѣ обявяватъ, че наченватъ да управляватъ Царството въ прѣдѣлитъ на Царската властъ и отъ името на Царя.

„Чл. 31. Царътъ, откакъ достигне пълнолѣтие и даде клетва, встъпва въ управлението на Царството, и за това извѣстява на народа чрѣзъ прокламация.

„Чл. 32. Възпитанието на непълновръстния Царъ и управлението на имота му се порѣчва на овдовѣлата Царица и на настоящици, назначени отъ Съвета на министритъ, по съгласие съ Царицата.

„Чл. 33. Членоветъ на Регентството не могатъ да бждатъ и настоящици на непълновръстния Царъ.

„ГЛАВА VII.

„За встъпването на Прѣстола и за клетвата.

„Чл. 34. Стѣдъ смъртта на Царя, Наслѣдникътъ му встъпва на прѣстола и незабавно се разпорежда, за да се свика Великото Народно Събрание, прѣдъ което той дава слѣдующата клетва:

„Кълна се во име Всемогущаго Бога, че свято и ненарушимо ще пази Конституцията и законитъ на Царството и че въ всичкитъ си разпореждания ще имамъ прѣдъ очи само ползата и доброто на Царството. Богъ да ми е на помощъ.“

„ГЛАВА VIII.

„За обдържане на Царя и на Царския домъ.

„Чл. 35. Народното Събрание съ законъ опрѣдѣлява за обдържането на Царя и на Неговия дворъ

пивилна листа. Тя не може да бъде нито уголѣмена безъ съгласието на Народното Събрание, нито намалена безъ съизволенieto на Царя.

„ГЛАВА IX.

„За вѣрата.

„Чл. 37. Господствующата въ Българското Царство вѣра е православно-християнската отъ източно изповѣдание.

„Чл. 38. Българскиятъ Царъ не може да изповѣдва никаква друга вѣра, освѣнъ православната. Изключение се прави само за нинѣ царствующия Царъ.

„Чл. 39. Българското Царство отъ църковна страна, като съставлява една нераздѣлна частъ отъ Българската църковна областъ, подчинява се на Св. Синодъ — Върховната духовна властъ на Българската църква, дѣто и да се намира тая властъ. Чрезъ послѣдната Царството съхранява единенiето си съ Вселенската възточна църква въ всичко, що се отнася до догмитѣ на вѣрата.

„Чл. 40. Християнитѣ отъ неправославно изповѣдание и друговѣрцитѣ, било природни подданици на Българското Царство, било приети въ подданство, а така сжщо и чужденци, които постоянно или само врѣменно живѣятъ въ България, ползуватъ се съ свобода на вѣроизповѣданието си, стига изпълнението на тѣхнитѣ обреди да не нарушава сществуващитѣ закони.

„ГЛАВА X.

„За законитѣ.

„Чл. 43. Българското Царство се управлява точно споредъ законитѣ, които се издаватъ и обнародватъ по начина, който е показанъ въ Конституцията.

„Чл. 45. Приетиятъ отъ Народното Събрание законъ се прѣдставя на Царя за утвърждение.

„Чл. 46. Слѣдъ като се утвърди отъ Царя, законътъ въ пълния си текстъ трѣбва да се обнародва. При обнародване на закона трѣбва да се каже, че той е приетъ отъ Народното Събрание. Никой законъ нѣма сила и дѣйствиe, докѣтъ той не се обнародва.

„Чл. 47. Ако би държавата да се заплашва отъ нѣкоя външна или вътрѣшна опасностъ, а Народното Събрание не би могло да се свика, то само въ такъвъ случай Царътъ, по прѣдставление на Министерския съвѣтъ и подъ обща отговорностъ на министритѣ, може да издава наредби и да прави разпореждания, които иматъ задължителна сила като законъ. Такива извънредни наредби и разпореждания се прѣдставятъ за одобрение на първото, свикано слѣдъ това, Народно Събрание.

„ГЛАВА XI.

„За държавнитѣ имоти.

„Чл. 51. Държавнитѣ имоти принадлежатъ на Българското Царство и съ тѣхъ не могатъ да се ползуватъ нито Царътъ, нито неговитѣ роднини.

„ГЛАВА XII.

„За гражданитѣ на Българското Царство.

„Дѣлъ I.

„Общи правила.

„Чл. 54. Всички родени въ България, които не сж приели друго подданство, сжщо и ония, които сж родени другадѣ отъ родители български подданици, броятъ се подданици на Българското Царство.

„Чл. 55. Чужденци могатъ да приематъ Българско подданство, споредъ наредбитѣ на особенъ законъ, който ще се изработи.

„Чл. 56. Всѣкой подданикъ на Царството може да се отрече отъ подданството, слѣдъ като си отслужи по-напрѣдъ военната служба и като изпълни другитѣ си длѣжности спрѣмо държавата, по особенъ законъ, който ще се изработи.

„Чл. 58. Титли за благородство и други отличия не могатъ да сществува въ Българското Царство.

„Чл. 59. Царътъ има право да раздава ордени. Учрѣдението на ордени става съ особенъ законъ.

„Чл. 60. Съ политически правдини се ползуватъ само гражданитѣ на Българското Царство, а съ граждански правдини, спроти законитѣ, се ползуватъ всички живущи въ Царството.

„Чл. 61. Никой въ Българското Царство не може ни да купува, нито да продава челоуѣчески сщества. „Всѣкой робъ, отъ какъвто полъ, вѣра и народностъ да бѣде, свободенъ става, щомъ стѣпи на Българска територия.

„Чл. 62. Законитѣ за благоустройството и полицейскитѣ закони еднакво сж задължителни за всички лица, които живѣятъ въ Царството.

„Чл. 63. Всички недвижими имоти, които се намиратъ въ Царството, макаръ би че принадлежали и на чужденци, се намиратъ подъ дѣйствието на Българскитѣ закони.

„Дѣлъ IV.

„За даждията и държавнитѣ берии.

„Чл. 69. Всѣкой подданикъ на Българското Царство, безъ изключение, длѣженъ е да плаща опрѣдѣленитѣ по закона даждия и държавни берии и да носи тежобитѣ.

„Чл. 70. Царътъ и Наслѣдникътъ на прѣстола се освобождаватъ отъ всѣкакви даждия, държавни берии и тежоби.

„Дѣлъ V.

„За военната служба.

„Чл. 72. Съставътъ, подсаждността и устройството на военнитѣ сѣдилища, както и условията, на които трѣбва да отговарятъ сѣдинитѣ, се опрѣдѣлятъ съ особенъ законъ.

„Дѣлъ VI.

„За личната неприкосновеностъ, за неприкосновеността на жилищата и корреспонденцията.

„Чл. 76 се отмѣнява.

„Дѣлъ VII.

„За народното учение.

„Чл. 78. Първоначалното учение е безплатно и задължително за вситѣ подданици на Българското Царство.

„Дѣлъ VIII.

„За свободата на печата.

„Чл. 79. Печатътъ е свободенъ. Никаква цензура не се допуска, сжщо и никакъвъ залогъ не се иска отъ писателитѣ, издателитѣ и печатаритѣ.

„Когато писателятъ е познатъ и живѣе въ Царството, издателятъ, печатарятъ и раздавачътъ нѣма да се прѣслѣдватъ.

„Дѣлъ IX.

„За свободата на събранията и за съставяне дружества.

„Чл. 82. Жителитѣ на Българското Царство иматъ право да се събиратъ мирно и безъ оръжие, за да обсъждатъ всѣкакви въпроси, безъ да искатъ понапрѣдъ за това позволение.

„Събирания вѣнъ отъ зданията, подъ открито небо, напълно се подчиняватъ на полицейскитѣ правила.

„ГЛАВА XIII.

„За Народното Прѣдставителство.

„Чл. 85. Прѣдставителството на Българското Царство се заключава въ Народното събрание, което бива:

- „1. Обикновено.
- „2. Велико.

„ГЛАВА XIV.

„За обикновеното Народно събрание.

„Дѣлъ I.

„За състава на обикновеното Народно събрание.

„Чл. 86. Обикновеното Народно събрание се състои отъ прѣдставители, избрани направо отъ народа, по единъ прѣдставителъ на двадесетъ хиляди души отъ двата пола. Прѣдставителитѣ се избиратъ за четири години.

„Избиратели сѫ всички български граждани, които иматъ възраст по-горѣ отъ 21 година, и се ползватъ съ граждански и политически правдини.

„Избираеми за прѣдставители сѫ всички български граждани, които се ползватъ съ граждански и политически правдини и сѫ на възраст по-горѣ отъ 30 години и да сѫ книжовни (грамотни).

„За реда на изборитѣ ще се изработи особенъ избирателенъ законъ.

„Чл. 91 се отмѣнява.

„Чл. 92. Събранието може да поканва министритѣ да дойдатъ въ засѣданието, за да даватъ потрѣбнитѣ свѣдѣния и разяснения. Министритѣ сѫ длъжни да дойдатъ въ Събранието и да дадатъ лично исканитѣ обяснения. Министритѣ подъ своя отговорностъ могатъ да прѣмѣлчаватъ таква работи, за които, ако се разгласи не оврѣме, може да се поврѣдятъ държавнитѣ интереси.

„Чл. 100. Прѣдседателтъ, Министъръ, а сѫщо и членове на Събранието, на брой не по-малко отъ трима, могатъ да прѣдложатъ да не се пущатъ въ засѣданието външни лица.

„Такова прѣдложение се разглежда дверемъ затворенитъ и се рѣшава отъ присѣдствуващитѣ членове по вишегласие.

„ГЛАВА XVI.

„За реда, по който се внасятъ и разглеждатъ проенитѣ и прѣдложенията.

„Чл. 108. Законодателната инициатива принадлежи на Царя и на Народното Събрание.

„Чл. 109. Законопроектитѣ и прѣдложенията на правителството се внасятъ въ Народното събрание отъ надлежнитѣ министри по Царска заповѣдь. Всѣки прѣдставителъ сѫщо може да внесе въ Народното събрание законопроектъ или прѣдложение, ако тѣ сѫ подписани отъ една четвъртина отъ присѣдствуващитѣ прѣдставители.

„Чл. 118. За всѣкоя наредба, станала въ Събранието и прѣдставена на Царя, рѣшението Царско трѣбва да се даде доктѣ трае сѣщата сесия.

„ГЛАВА XVII.

„За бюджета.

„Чл. 120. Бюджетътъ, отъ какъ се приеме отъ Народното събрание, прѣдставя се на Царя за утвърждение.

„Чл. 121. Народното събрание разглежда проекта на бюджета статия по статия.

„ГЛАВА XVIII.

„За държавнитѣ займове.

„Чл. 125. Ако би за свикването на Народното събрание да се посрѣщнатъ важни спѣшки, то Царътъ, по прѣдставление на Министерския съвѣтъ, може да разрѣши заеми до три милиона лева, съ условие, че той ще се одобри отъ най-близкото Народното събрание.

„Чл. 126. За статии, за които нѣ е билъ отреденъ кредитъ, Царътъ може, по реда и въ показанитѣ въ прѣдидущия 125 членъ случаи, да разрѣши разности отъ паритѣ на хазната; но тия всички разности не бива да надминаватъ единъ милионъ лева.

„ГЛАВА XIX.

„За свикването на Народното събрание.

„Чл. 127. Царътъ свиква Народното събрание редовно всѣка година. Сесията трае отъ 15 октомврий до 15 февруарий идната година. Но по нѣкои важни работи, Събранието може да се свика и извънредно.

„Чл. 128. Мѣстото, и, както е речено въ чл. 127, врѣмето на Събранието се показватъ въ разпорѣждането на Царя за свикването на Събранието.

„Чл. 129. Редовнитѣ засѣдания на Събранието може да се продължатъ по взаимно съгласие на Царя и Народното събрание.

„Чл. 130. Царътъ отваря и затваря Събранието или самъ, или порѣча това на друго лице, което е особно за това упълномощено.

„Чл. 131. Прѣдъ отварянето на Събранието вситѣ му членове у едно врѣме, споредъ обредитѣ на вѣрата си, даватъ тая клетва:

„Кѣлна се во име Единаго Бога да пазя и да браня Конституцията, и, при извършването на длъжноститѣ си въ това Събрание, да имамъ единичко прѣдъ очи общото благо на народа и на Царя, колкото ми стига разумътъ и съвѣстѣта. Богъ да ми е на помощъ. Аминъ“.

„Чл. 132. Духовнитѣ лица клетва не даватъ, но се обричатъ тържествено да вършатъ всичко по съвѣстъ, като иматъ прѣдъ очи само общото благо на държавата и на Царя.

„Чл. 133. При отварянето на Събранието въ Царското слово се описва положението на държавата и се показватъ проектитѣ и прѣдложенията, които има да бѣдатъ внесени въ Събранието за разглеждане.

„Чл. 134. На Царското слово Събранното прѣдставя Царю адресъ за отговоръ.

„Чл. 135. Слѣдъ като се свика Събранието, Царътъ може да забави срока на неговитѣ засѣдания, но не за повече отъ два мѣсеци. Ново отлагане прѣзъ сѣщата сесия може да стане само по съгласие на самото Събрание.

„Чл. 136. Царътъ може да разпуска Събранието и да назначава нови избори за народни прѣдставители.

„Чл. 138. Членоветѣ на Народното Събрание не могатъ да се събиратъ на сесия, безъ да бѣдатъ свикани отъ Царя; сѫщо тѣ не могатъ да се събиратъ на засѣдания, слѣдъ като се отложи, затвори или разпусти Събранието.

„ГЛАВА XX.

„За Великото Народно Събрание.

„Дѣлъ I.

„Какво има да върши Великото Народно Събрание.

„Чл. 140. Великото Народно Събрание се свиква отъ Царя или отъ Регентството, или отъ Министерския съвѣтъ.

„Чл. 141. Царътъ свиква Великото Народно Събрание:

„1. За да обсъжда въпроси за отстъпване или размъняване на нѣкоя частъ отъ територията на *Царството*.

„2. Да се произнесе по случая прѣдвидѣнъ въ чл. 7 отъ Конституцията.

„3. За да измѣни или прѣгледа Конституцията.

„Рѣшението на тия прѣдмети изисква вишегласието на двѣ третини отъ вситѣ членове на Събранието.

„Чл. 142. Великото Народно Собрание може да бѣде свикано отъ Регентството само за да обсъди въпроси за отстъпване или размъняване на нѣкоя частъ отъ територията на *Царството*.

„Тия въпроси се рѣшаватъ по вишегласието отъ членоветѣ, които сѣ въ Събранието.

„Чл. 143. Министерскиятъ съвѣтъ свиква Велико Народно Собрание:

„1. За избиране новъ *Царь*, въ случай, ако **би царуващиятъ *Царь*** да се помине, безъ да остави подирѣ си послѣдникъ. Избирането става по вишегласието на двѣ третини отъ членоветѣ, които сѣ въ Събранието.

„2. За избиране Регенти, когато Наслѣдникътъ на Прѣстола е непълновръстенъ.

„Избирането става по вишегласието на членоветѣ, които сѣ въ Събранието.

„ГЛАВА XXI.

„За върховнитѣ правителствени уредби: за Министерския Съвѣтъ и Министерствата.

„Чл. 149. Изпълнителната властъ подъ върховния надзоръ и ръководство на *Царя* (чл. 12) принадлежи на министритѣ и на тѣхния Съвѣтъ.

„Чл. 150. Министерскиятъ съвѣтъ състои отъ всичкитѣ министри. Единъ отъ тѣхъ, по изборъ отъ *Царя*, назначава се за прѣдседателъ на Съвѣта.

„Чл. 151. Освѣнъ общитѣ длѣжности въ обикновено врѣме, на Министерския съвѣтъ въ нѣкои допуснати случаи се присвояватъ тия права и длѣжности:

„1. Когато се случи да се помине *Царьтъ* безъ наслѣдникъ, Министерскиятъ съвѣтъ поема управление на *Царството* и вѣтрѣ въ единъ мѣсець свиква Великото Народно Собрание за избиране новъ *Царь*.

„2. Министерскиятъ съвѣтъ поема управлението на *Царството* и тогава, когато *Царьтъ* при смъртта си не отреди Регентство. Великото Народно Собрание за избиране регенти трѣбва да бѣде свикано такожде вѣтрѣ въ единъ мѣсець (точка 1).

„3. Ако подирѣ смъртта на *Царя* овдовѣлата *Царица* остане непразна, то, докѣтъ тя роди, управлението на *Царството* принадлежи на Министерския съвѣтъ.

„4. Ако би да се помине гѣкой отъ регентитѣ, то Министерскиятъ съвѣтъ свиква Великото Народно Собрание, за да избере новъ регентъ на мѣсто починалия, по опрѣдѣления редъ въ точка 2.

„5. Министерскиятъ съвѣтъ въ ония случаи, що се споменуватъ въ точки 1—4 отъ тоя членъ, като поема управлението на *Царството*, обявява за това съ прокламация на народа.

„6. Докѣтъ Министерскиятъ съвѣтъ управлява *Царството*, онъ не може да мѣнява министритѣ.

„7. Членоветѣ отъ Министерския съвѣтъ, когато врѣменно управляватъ *Царството*, добиватъ само министерската си заплата.

„Чл. 152. Министритѣ се назначаватъ и уволняватъ отъ *Царя*.

„Чл. 153. Министритѣ сѣ отговорни прѣдъ *Царя* и Народното Собрание *своокупно* за всичкитѣ общи мѣрки, които тѣ взематъ, и *лично* всѣкой единъ за всичко, което е той извършилъ по управлението на повѣрената нему частъ.

„Чл. 154. Всѣкой официаленъ актъ, *какъвто и да е*, като се подпише отъ *Царя*, трѣбва да бѣде такожде

подписанъ или отъ всичкитѣ министри, или само отъ надлежния министъръ.

„Чл. 155. Народното Собрание може да прѣдава министритѣ на съдъ за измѣна на Отечеството или на *Царя*, за нарушението Конституцията, за прѣдателство или нѣкаква врѣда причинена на *Царството* за лична полза.

„Чл. 159. *Царьтъ* не може да опрости единъ обвиненъ министъръ безъ съгласието на Народното Собрание.

„Чл. 160. Изпълняването на законитѣ се поръчва на Върховни управителни уредби, които се наричатъ министерства.

„Чл. 161. Министерствата сѣ осемъ:

„1. Министерство на външнитѣ работи и изповѣданията.

„2. Министерство на вѣтрѣшнитѣ работи.

„3. Министерство на народното просвѣщение.

„4. Министерство на финанситѣ.

„5. Министерство на правосѣдието.

„6. Военно министерство.

„7. Министерство на търговията и земледѣлието.

„8. Министерство на общественитѣ сгради, пътищата и съобщенията.

„Дава се право на *Царя* да назначава и единъ министъръ безъ портфейлъ.

„Чл. 162. На чело на всѣко едно министерство *намира се министъръ*.

„При всѣко министерство може да има единъ държавенъ подсекретаръ. Правата и обязаноститѣ му ще се опрѣдѣлятъ съ законъ.

„Чл. 163. *Царьтъ* има право да назначава лица на всичкитѣ правителствени длѣжности.

„Чл. 164. Всѣко едно длѣжностно лице дава клетва, че ще е вѣрно на *Царя* и на Конституцията.“

Прѣдседателятъ: Има думата г. Александъръ Стамболийски.

А. Стамболийски: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Законопроектътъ за измѣнение на конституцията, който толкозъ врѣме очаквахме, е прѣдъ насъ. Сега се дава възможностъ на всички почти парламентарни групи да си кажатъ мнѣнието по този толкозъ важенъ законопроектъ. Въпросътъ за измѣнение на конституцията изникна слѣдъ *Търновския прѣвратъ*, когато чрѣзъ него се прикачи и царската титла на държавния глава и съ това се посегна върху основния законъ. Трѣбва да забѣлимъ, обаче, че този въпросъ съществуваше и отъ по-рано. По-демократични течения въ страната, бидѣйки живи свидѣтели на бързо развивающия се дворцовъ котерненъ режимъ, още отдавна изтъкваха необходимостта отъ ревизия и отъ измѣнение на основния законъ, чрѣзъ което измѣнение да се гарантира по-добри народовластията въ страната. Резултати отъ тѣзи възгласи за измѣнение на основния законъ сѣ и постановленията въ програмитѣ на тѣзи демократически течения: почти всички иматъ вече вписани въ програмитѣ си точки за ревизиране и за видоизмѣнение на конституцията. Тѣзи демократични течения, които изтъкваха необходимостта отъ измѣнението на основния законъ, не се самооболцаваха, че народовластията ще се вѣдвори съ едно подобно измѣнение. Но, тѣ сѣ били и сѣ сѣ убѣждаването, че народовластията само тогазъ може да се вѣдвори въ тая страна, когато българскиятъ народъ, когато политическото съзнание на българския народъ порасне и когато неговото политическо съзнание достатъчно закрѣпне. И аслж немислимо е да се приказва или да се мисли за народовластията тогазъ, когато единъ народъ не е съзналъ правата и задълженията, които му гарантира известното законоположение, известна конституция. И само това не е достатъчно. Единъ народъ може чрѣзъ просвѣта да съзнае своитѣ задължения и своитѣ права, но да

нѣма куража, да нѣма опитността, да нѣма похвата, да нѣма смѣлостта, да нѣма опита да се възползува отъ тѣхъ. Потрѣбно е не само политическо съзнание, но и политическо възпитание. Политическото възпитание не може да се усвои чрѣзъ друго, освѣн чрѣзъ живота и непрѣкъснатото и безспирно участие въ политико-общественитѣ борби, а това пъкъ прѣдполага по-дълго врѣме. Както добиването на политическото възпитание, така и добиването на политическото съзнание прѣдполага десетки години, дълго врѣме и упоренъ трудъ. Да се реформира психологията на едно общество до степенъ, шото то да се ползува и да отстоява прокламиранитѣ чрѣзъ конституцията права и свободи — ето туй е срѣдството, туй е залогътъ за истинското народовластие. Това демократическитѣ течения, които искаха, които настояваха за измѣненіето на конституцията, разбраха; тѣ разбраха, че е потрѣбно даже едно реорганизиране на общественитѣ сили въ страната; тѣ разбраха, че това политическо съзнание и възпитание нѣма да се създаде отъ извѣстни политически котерии, а ще се даде отъ онѣзи обществени сили, които новитѣ нужди и новото врѣме повеляватъ . . .

А. Енимовъ: Ако позволите да Ви попитамъ, какъ ще се реформира психологията на народа?

А. Стамболийски: . . . — новитѣ обществени сили, създадени върху икономическа почва, които да цѣлятъ постигането на икономически задачи и които да не се поставятъ за цѣль придобити вече нѣща, прокламирани вече чрѣзъ конституцията нѣща, а да си поставятъ политическитѣ придобития за радикално и мощно срѣдство, чрѣзъ което да добиватъ икономическитѣ задачи, въ името на които тѣ оправдаватъ своето съществуване. Всичко това, обаче, прѣдполага дълго врѣме.

В. Милевъ: Колко дълго?

А. Стамболийски: Това врѣме може отъ десетки години да се прѣвърне на десетки вѣкове (Очудване), при обстоятелството, ако се оставятъ дворцовитѣ политически котерии да се развиватъ и да вилнятъ, защото тѣ чрѣзъ деморализацията, която внасятъ въ общественитѣ срѣди, ще парализиратъ усилията на отдѣлнитѣ дѣйци и напъна на цѣль единъ народъ да се издигне политически. А чрѣзъ посѣгателството върху живота, върху имота, върху свободата на тѣзи отдѣлни обществени дѣйци и на тѣзи обществени групировки, които ратуваатъ за истинското народовластие, тѣ спъватъ това развитие и ето защо всички ония демократически течения, които ратуваатъ за измѣнение на конституцията, съзнавайки необходимостта отъ безспирното работене между народнитѣ срѣди за политическо съзнание и политическо възпитание, бѣха принудени да потърсятъ по-благоприятни условия за тая минотавърска, за тая безспирна борба, защото не е възможно да се възпитава, да се самосъзнава единъ народъ, когато липсватъ условия за това. Наистина, ние вече имаме една конституция, която гарантира извѣстна свобода, но тѣзи политически течения, тия демократични течения съзираха, че е потрѣбно едно видоизмѣнение въ тази конституция, чрѣзъ което да се стѣснатъ нѣкакъ по-осезателно прерогативитѣ на короната и да се прѣмахнатъ всички ония положения, които даватъ възможностъ особено на котерийнитѣ режими да съществуватъ.

И така, г. г. народни прѣдставители, идеята за измѣненіето на конституцията съществуваше и порано. Всички вие сте свидѣтели на тѣзи пропаганди, които се вършеха между народнитѣ маси за тази цѣль. Имаше и има течения, които искаха измѣнение на конституцията, но тѣ никогашъ не поставяха ребромъ въпроса, никогашъ не поставяха прѣко въ-

проса; тѣ само пропагандираха и очакваха благоприятенъ моментъ, за да поставятъ по-прѣко този въпросъ. Не го поставяха, защото прѣцѣняваха своитѣ сили и защото виждаха, че, ако въ тоя моментъ се постави на разрѣшение този въпросъ, той трѣбва да се разрѣши върху базата на взаимно съгласие между двата контрагента: между короната и народа, а тъймо това демократичнитѣ течения не желаеха, не искаха, защото, когато въпросътъ се рѣшава при равни сили, тогавъ демокрацията не ще добие онова, за което мечтае. Търновскиятъ прѣвратъ, обаче, . . .

Я. Божиловъ: Не е прѣвратъ, а актъ.

А. Стамболийски: . . . изтъква по-осезателно този въпросъ. Още шомъ като се направи той, шомъ като се провъзгласи независимостта, а слѣдъ това и шомъ като се прикачи царската титла на държавния глава, въпрѣки прѣдписанията на конституцията и въпрѣки заведеніята редъ, прѣдвидѣнъ въ тази конституция, наложи се необходимостта отъ свикването на велико Народно събрание, за да се произнесе по онова, което се извърши мимо тази конституция и мимонародното желание.

Отъ мнозинството: Хайде-де-е-е!

Прѣседателътъ: (Звъни)

А. Стамболийски: Г. г. народни прѣдставители! По въпроса за свикването на велико Народно събрание въ България двѣ мнѣния нѣма; всички сж съгласни да се свика такава. Но заедно съ този въпросъ изниква и въпросътъ за измѣненіето на конституцията. По този въпросъ се явиха двѣ мнѣния въ обществото: едни искаха да се свика велико Народно събрание, което да се произнесе само върху титлата, а основния законъ да не засѣга; други искаха, заедно съ пронасянето му по титлата, да се засѣгнатъ и най-сѣщественитѣ части въ конституцията или въобще да се измѣни конституцията. Какви бѣха и какви сж съображенията на едното и на другото течения? Първото течение, което поддържа мнѣнието да не се похтѣва конституцията, има слѣднитѣ съображения. То твърди, че нашата конституция е доста напредничава и че тя трѣбва да се втѣлпи въ психологията на масата, като една светиня, подобно на библията и евангелието, къмъ измѣненіето на която съвсѣмъ рѣдко трѣбва да се прибѣгва и да се прибѣгва при особени велики моменти въ живота на извѣстенъ народъ. Второто мнѣние или второто течение, което изказва възгледа да се измѣни конституцията, има слѣднитѣ съображения. То не отказва, че нашата конституция, сравнително всички други конституции на освободенитѣ отъ монархизма народи, е достатъчно напредничава, но то твърди, че има вече положения, които сж отживѣли врѣмето си, че има положения, които трѣбва да се ревизиратъ, трѣбва да се поправятъ, трѣбва да се измѣнятъ. И тъймо затуй, защото конституцията на единъ народъ трѣбва да бѣде като сжвинска светиня, къмъ която съвсѣмъ нарѣдко трѣбва да се прибѣгва за измѣненіето ѝ, тъймо затуй, казвамъ, това течение, което иска измѣненіето на конституцията, казва: шомъ ще се събира велико Народно събрание да се произнася единъ пътъ по тази конституция, макаръ и по титлата, необходимо е, потрѣбно е да се направятъ и други измѣнения, които ще се наложатъ въ едно близко бѣдѣще. Значи, и второто течение, което иска измѣнение на конституцията, признава правотата на съображенията на първото течение, но тъймо затуй пъкъ иска да станатъ тѣзи измѣнения, за да не би да се наложатъ въ едно близко бѣдѣще.

Трѣбва да забѣлѣжа, г. г. народни прѣдставители, че въ двѣтѣ тия течения съществуваше боязънъ отъ

надмощие на реакционните сили въ страната, когато ще да разрѣшаватъ този въпросъ. И двѣтъ тѣзи течения може-би интимно да желаеха една коренна ревизия на нашата конституция, но, цѣнейки своите сили, тѣ се страхуваха отъ надмощие на реакционните сили. Тази боязнь не се изказваше.

А. Краевъ: Не бихте ли желали да кажете, кои сѫ тѣзи елементи, които се страхуватъ отъ надмощието на реакционните сили?

А. Стамболийски: Вие сте съвременникъ на българския политически животъ и трѣбва да ги знаете, г. Краевъ.

А. Краевъ: Кажете ги. Ако засѣгате демократическата партия, тя доказа, че нѣма тази боязнь.

А. Стамболийски: Моля, тази боязнь сжествува, макаръ и да не се изнасяше на бѣлъ свѣтъ. Сѣнка отъ тази боязнь вие ще забѣлжите и въ поднесенния законопроектъ отъ г. Малинова. Изглежда, г. г. народни прѣдставители, че опасността е основателна. Вие всички знаете, че откакъ се повдигна въпросътъ да се конферира между прѣдставителя на едина контрагентъ, на народа, г. Малинова, и между короната, какви попълзновения ставаха около двора.

Д. Митовъ: Какви?

А. Стамболийски: Ние не сме въ положение да знаемъ, но сѣ пакъ и тѣзи, които сѫ вѣтъ отъ двора, можаха да съзратъ, можаха да прѣдугаждатъ какви надпрѣварвания ставаха, какви мерки попълзновения се вършеха спрѣмо короната, за да бжде заставена тя да тръгне по-смѣло къмъ извѣстни реакционни институти. Въпросътъ за Сенатъ, въпросътъ за канцлерство плашеше българското общество до момента, докогато законопроектътъ, който е прѣдъ насъ, не излѣзе на бѣлъ свѣтъ. Азъ съмъ убѣденъ, че бждиятъ историкъ ще изнесе много позорни работи за нѣкои самозвани български държавни мѣже, които, отъ желание да добиятъ по-скоро властта или отъ желание да се снабдятъ съ едно дембелхане, сѫ извършили мерзости, за които заслужаватъ общо порицание; но нека историята тегли тая присада и нека бждещото поколение вади заключението си, тогазъ, когато всичко ще излѣзе на бѣлъ свѣтъ.

Д-ръ Л. Дѣяновъ: Кажете нѣщо, ако знаете.

А. Стамболийски: Трѣбва, г. г. народни прѣдставители, да признаемъ, че българската корона въ туй отношение е била доста коректна.

Отъ мнозинството: Браво. (Смѣхъ)

А. Стамболийски: Ако тя извършеше онова, което ѝ се подшуваше, азъ бѣхъ убѣденъ, че щѣхме да бждемъ свидѣтели на една ожесточена и самоизтрѣбителна борба, но благоразумието е наддѣляло. Може-би това благоразумие да иде отъ прѣдставителя на българския народъ, който е конфериралъ съ короната, въ всѣки случай, азъ не мога да твърдя, на кого се дължи туй въздържане. Историкътъ нѣкога сигурно ще го каже. Но нека си призная, че азъ мислѣхъ, какво реакцията по-смѣло ще стѣпи и ще създаде по-голѣми главоболия на българския народъ. Въ всѣки случай, признавамъ още единъ пътъ, че е имало коректностъ, че е имало благоразумие. Отъ дѣ иде тази коректностъ, отъ дѣ иде това благоразумие, азъ не зная, мога само да прѣдугаждамъ.

И. Паликушевъ: Кажете го, де!

А. Стамболийски: Слѣдъ тѣзи нѣколко думи, азъ ще пристапя къмъ разглеждане на самия законопроектъ.

Азъ ви казахъ, че между българското общество има формирани двѣ мнѣния по въпроса за великото Народно събрание, собствено, по въпроса за измѣненieto на конституцията: едниѣ казватъ да се не измѣнява, другитѣ казватъ: шомъ като ще се свиква велико Народно събрание, да се измѣнява. На кое становище е застанало българското правителство? Азъ ще кажа и на двѣтъ. То ни поднася проектъ, който цѣли да оформи онова, което се извърши съ търновския прѣвратъ; то ни поднася проектъ, чрѣзъ който се видоизмѣняватъ извѣстни членове отъ тази конституция, чрѣзъ който се изхвърлятъ нѣкои неумѣстни положения отъ сжщата конституция, нейдѣ се подобрява, нейдѣ се поразширява. На пръвъ погледъ като види човѣкъ внесения законопроектъ, натѣква се най-главно на туй, за което азъ говорихъ, че нѣмаме онуй, за което се мѣлѣше, и това обстоятелство докарва извѣстна радостъ у човѣка; че нѣма прѣдвидѣни положения за онѣзи сенати, за онѣзи канцлерства, за онѣзи реакционни институти, за които толкозъ много се говорѣше. Послѣ, като разгледа човѣкъ сжществениѣ измѣнения въ този законопроектъ, вижда, забѣлѣзва, че прѣдставителътъ на българския народъ, прѣдставителътъ на българското правителство, който е конфериралъ, не е ималъ нужната смѣлостъ, за да вмѣкне своята рака и своите разбирания и по-нататѣкъ. И затуй азъ казвамъ: сѣнката отъ страха на българското общество, на демократическата частъ отъ това общество да постави ребромъ въпроса за измѣненieto на конституцията, и тукъ се забѣлѣзва. Съзира се една добра воля въ законопроекта, но се съзира и недостатъчна смѣлостъ да се отиде по-нататѣкъ. Оставятъ се членове отъ тази конституция, които обѣзателно трѣбва да се махнатъ. Азъ разбирамъ положението на единъ прѣдставителъ на българския народъ, на единъ български министъръ, при дневното положение, да конферира съ короната по измѣненiята на конституцията, разбирамъ му положението при дневното състояние на общественитѣ сили, при дневното състояние на двора и на реакционните сили, които го съпровождатъ. Но, ако въ туй отношение, ако по отношение правата на короната и правата на българския народъ, собствено, по отношение правата на българския народъ не е направено нѣщо, не е допринесено нѣщо, то можеше прѣдставителътъ на българския народъ, който е конфериралъ съ короната, да мине върху други глави, кждѣто не се засѣгатъ отношенията между народа и короната и да направи онѣзи назрѣли измѣнения, които сѫ необходими за прѣдотвратяването котерийности въ управлението, на гдабжитѣ въ управлението. А туй не е направилъ. И върху туй, азъ бихъ желалъ поне комисията, която ще прѣглежда законопроекта, да се спре и да разшири измѣненiята, ако е невъзможно да се спре и върху отношенията между короната и българския народъ.

Слѣдъ тѣзи общи бѣлѣжки, азъ ще се спра, членъ по членъ, върху членовѣтъ, кждѣто сѫ станали посжществени измѣнения.

С. Савовъ: Това при второто четене.

А. Стамболийски: По въпроса за царската титла, г. г. народни прѣдставители. Почти повече отъ тѣзи членове сѫ поставени въ законопроекта съ единствената цѣль, защото се споменава въ тѣхъ „царъ“, „царство“, „царица“ и пр. Това е една грѣшка, върху която по-послѣ ще се спра. Необходимо е великото Народно събрание да се произнесе по въпроса за царската титла. Вие помните какво бѣше нашето прѣдишно гледище по този въпросъ. Ние осждахме правителството заради туй, защото то прикачи царската титла, върѣйки знанието и желанието на българския

народъ. То не направи поне онова, което малката Черна-гора направи.

С. Савовъ: Ако бѣха питали тебе, кой знае кога щѣше да стане тази работа!

А. Стамболийски: Само азъ не съмъ, г. Савовъ. Въ България имаше повече хора отъ васъ, които можеха да я кръстятъ. — Тази грѣшка на правителството ще остане неизличима; и при факта даже да се одобри това, което е извършено, пакъ грѣшката си е грѣшка, пакъ актътъ, който се извърши по отношение конституцията, ще си остане чисто и просто едно посѣгателство върху конституцията и затуй азъ го наричамъ „прѣвратъ“. Питайте ме отдевъ, защо наричамъ търновския актъ „прѣвратъ“; ето, затуй го наричамъ, защото има посѣгателство върху конституцията.

С. Савовъ: Ама самъ не вѣрвашъ въ тая работа!

А. Стамболийски: Г. г. народни прѣдставители! Още на врѣмето си ние казахме, че титлата, която българското правителство, заедно съ българския дворецъ, е избрало, е отживѣла вѣка си, че тя не трѣбваше да се постави, че тя ще нанесе злини на българския народъ, защото прѣдполага повече правдини на държавния глава — но да кажемъ, че не ще се дадатъ, сѣ пакъ злините отъ нея ще си останатъ. Прѣди всичко, тя внася едно смущение въ психологията на неокръпналитѣ още народни маси. Вие сте живѣли въ провинцията и вие знаете психологията на онѣзи стари хора, които, като чува, че имаме царъ и че имаме царска титла, какво казаха тѣ тогава? — Бѣше вече царството; отъ тукъ натакъ ние ще рѣжемъ пари. А освѣнъ това, оставете това суевѣрие, тѣй да го кажемъ, у тѣхъ, но тѣ знаятъ какво нѣщо е царъ и какво нѣщо е царска титла: че това прѣдполага едни по-широки права на държавния глава. Едно е добро само: щастieto е, че тѣзи хора въ България сѣ малцина, че тѣзи хора сѣ съ единия кракъ въ гроба, че тѣзи хора — най-големьото щастие — не сѣ борчески елементъ, върху който може да се уповава известна реакционна сила, която би поискала да се възползува отъ тази смѣтна психология на известна частъ отъ българския народъ.

Д-ръ Л. Дѣяновъ: Тогава, кѣдѣ е злината отъ титлата?

А. Стамболийски: Другата злина, г. Дѣяновъ, вие ще я видите по-сетнѣ. Вие ще видите, че тази царска титла, ако се оформи отъ великото Народно събрание, ще иска излишно харчене за купуване на корона и за коронясване, ще ви изисква по-голяма заплата на държавния глава и редъ други пилѣнии на държавнитѣ срдѣства. А всичко това, само тѣзи алинеи да сѣ, пакъ трѣбва да трогнатъ онзи, който милѣе за България. Какво можеше да принесе тази царска титла? Можеше ли да повдигне съ нѣщо престижа на България? Азъ поне не виждамъ това нѣщо. И азъ ще бѣда доволенъ, г. г. народни прѣдставители, ако това посѣгателство върху конституцията, заради една царска титла, бѣде наказано, защото то ще свидѣтелствува за възможността на българския народъ и защото то ще прѣдотврати за въ бѣдѣше подобни едни посѣгателства, подобни едни прѣврати. Азъ бихъ желалъ ония, които извършиха това посѣгателство, да получатъ нужния ударъ, нужната плѣсница отъ българския народъ. Но ще кажете: какъ тѣй, може ли да се не признае тази титла, когато въ странство вече сѣ я признали? Какви сте вие голтаци, които упорствувате още? За насъ, г. г. народни прѣдставители, по царската титла не важи мнѣнието на европейския свѣтъ — съмнително е

още, да-ли тѣ сѣ я признали; мнѣнието на европейския свѣтъ не важи за нашитѣ вътрѣшни работи. Може този европейски свѣтъ да признае на князь Фердинанда пълно властелинство, да го признае за пълненъ монархъ, единовластникъ; въ всѣки случай, послѣдната дума върху този въпросъ пакъ ще каже българскиятъ народъ, и неговата дума ще бѣде истинската дума, която трѣбва да се уважава. Вие знаете, че Абдулъ-Хамидъ не само го признаваха, ами и рѣка му подаваха прѣдставителитѣ на другитѣ държави; той имаше съюзници; все пакъ това положение не можа да го спаси, когато турскиятъ народъ рече да се разправи съ неговото султанство.

Ето защо, казвамъ, недѣйте прибѣгва до този аргументъ, че титлата вече е призната и вие, волею-неволею, трѣбва да я признаете. Не, въпросътъ за титлата е откритъ и ще се чувствавамъ щастливъ, ако видя българскиятъ народъ, олицетворенъ въ великото Народно събрание, да удари единъ шамаръ на онѣзи, които сѣ посегнали, въпрѣки запрѣщението на конституцията, да я прикачатъ. Но ще кажете: какво ще стане съ българското отечество. То е послѣшенъ въпросъ,...

Д. Мишевъ: То не Ви трѣбва.

А. Стамболийски: ... и тѣзи, които ще се произнесатъ тамъ, тѣ ще видятъ, и ако обстоятелствата имъ наложатъ да признаятъ това, което вие сте извършили, азъ вѣрвамъ, че ще да го признаятъ по силата на известно народно благоволение, по силата на известно снизхождение, слѣдъ като поради това посѣгателство бѣде признато, по необходимостъ, онова, което е станало. Въ всѣки случай посѣгателството да получи своя ударъ, за да се прѣдотвратятъ подобни посѣгателства за въ бѣдѣше. Туй е важното.

Г. г. народни прѣдставители! Спирамъ се върху чл. 17 — правото на държавния глава да сключва тайни договори. Старииятъ чл. 17 гласи така: (Чете) „Князътъ е прѣдставителъ на княжеството въ всичкитѣ му сношения съ иностраннытѣ държави. Отъ негово име и съ пълномощие на Народното събрание се свързватъ съ правителствата на съседнитѣ държави особени сговори за работи по управлението на княжеството, за което се изисква участието и съдѣйствието на тия правителства“.

Новиятъ членъ е измѣненъ. Този новъ чл. 17 гласи слѣдующото: (Чете) „Царътъ е прѣдставителъ на царството въ всичкитѣ му сношения съ иностраннытѣ държави. Той свързва и утвърждава всичкитѣ сговори съ иностраннытѣ държави и ги съобщава на Народното събрание, помѣ интереситѣ и сигурността на държавата го допускатъ. Обаче, търговскитѣ договори, както и всички други, които налагатъ разходи на държавата или съдържатъ измѣнение на съществуващитѣ закони или засѣгатъ публичнитѣ или граждански права на българскитѣ подданици, получаватъ сила само слѣдъ приеждането имъ отъ Народното събрание“.

Значи, тукъ е поставена известна клауза, чрезъ която се дава право занаяпрѣдъ на държавния глава въ България да свързва тайни договори — тайни сговори, както ги нарича конституцията — съ другитѣ държави. На какво се е основавалъ авторътъ на тѣзи измѣнения? Вижда се, че той се е основавалъ и ще се силава, когато ще защитава това положение, на обстоятелството, че и старииятъ членъ казва, какво прѣдставителътъ прѣдъ чуждитѣ държави на българската държава е държавниятъ глава. Но азъ мисля, че е погрѣшно, отъ туй положение само ние да даваме известни права на държавния глава. Нему и на друго мѣсто, въ други членове на конституцията се прѣдвиджватъ известни права: той участвува въ законодателната, той участвува въ изпълнителната властъ, въ всичко, но единъ послѣшенъ членъ ограничава него-

вити прерогативи и го прави да царува, но да не управлява. А тукъ му даваме възможност вече не само да царува, но и да управлява — да ръководи външната политика. Ние вече даваме права, ние вече узаконяваме, ние вече създаваме условия за съществуването на така наречения личен режимъ.

Д. Мишевъ: Тогазъ и въ Франция има личен режимъ. Чл. 8 отъ френската конституция за прѣдседателя е сжиятъ.

А. Стамболийски: Г. г. народни прѣдставители! Ако ние оставимъ това положение, азъ съмъ убѣденъ, че България ще бѣде подвѣргната на опасни сътрѣсения, че България ще има участъта на Сърбия прѣзъ управлението на покойния Миланъ. Да. Това обстоятелство ме кара, вънъ отъ другитѣ, да моля комисията, която ще прѣглежда законопроекта, да изхвърли това положение. Имала една държава тайни; не съмъ азъ, който ще отрека не на държавата, а на едно домочадие, на едно сѣмейство, че има тайни.

Д. Мишевъ: Тѣ сж други.

А. Стамболийски: Както едно домакинство, така и държавата има тайни. Допускамъ, за съжаление, че и българската държава има тайни, които парламентътъ не би трѣбвало, за извѣстенъ моментъ, да знае; допускамъ, г-да, но защо ние даваме право на държавния глава, той да свързва, да прави сговори за тѣзи тайни, когато той, по силата на конституцията, не е отговоренъ прѣдъ никого?

Д-ръ И. Дрѣнковъ: То се разбира, че ще бѣде съ съгласието на министритѣ.

А. Стамболийски: Гарантирате ли вие, че той, като човѣкъ, нѣма да сгрѣши — въпрѣки обстоятелството, въпрѣки прѣдположението, че нѣма зла воля — и нѣма да създаде извѣстни сътрѣсения въ страната? Споредъ конституцията, ние имаме отговорни лица прѣдъ насъ. Това сж министритѣ. Защо тѣзи хора, ако има тайни въ страната, ако може да се свързватъ нѣкакви тайни сговори, да не знаятъ? Тѣ сж отговорнитѣ прѣдъ насъ; ние не можемъ да държимъ отговоренъ държавния глава. Вие знаете, че никоя тайна не остава тайна въ свѣта; единъ денъ всичко ще излѣзе на бѣлъ свѣтъ. И тогазъ, когато ще излѣзе на бѣлъ свѣтъ, ние или бѣдъщето поколение ще поиска смѣтка. Отъ кого ще поиска смѣтка? Отъ неотговорния факторъ ли? Тамъ вие пращате българския народъ да търси смѣтка. Не. Азъ бихъ желалъ България да нѣма тайни; азъ бихъ желалъ всичко, каквото се върши отъ правителството, и парламентътъ да го знае, но ако има нѣкакви тайни, наложени отъ външни обстоятелства, нека тѣзи тайни се знаятъ отъ отговорнитѣ прѣдъ насъ лица; нека тѣ извършватъ тѣзи тайни сговори; нека тѣ бѣдатъ отговорни прѣдъ насъ и прѣдъ потомството за тѣхъ.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ допускамъ, че онѣзи, които ще защищаватъ това положение, ще прибѣгнатъ за аргументи и до туй, че такива тайни сговори има въ Англия, има въ Франция, има въ всички европейски страни. Да, има ги; азъ признавамъ, че има такива тайни; и въ демократическа Франция има тайни, които парламентътъ, които френскиятъ народъ само по мѣла, по слухове знаятъ, но подробноститѣ не ги знаятъ; има такива тайни. Но тамъ, г. г. народни прѣдставители, условията сж съвсѣмъ други; тамъ народитѣ иматъ укрѣпналъ политически режимъ; тамъ правителствата, които свързватъ тѣзи тайни договори, вършатъ не само своята външна политика, ами ръководятъ и външната политика на много малки държавици; тамъ нѣма

опасностъ отъ сътрѣсения. У насъ, обаче, една неукрѣпнала въ политическо отношение страна, една малка страна, която не може самостоятелно да води своята външна политика, а е принудена, въпрѣки волята си, да направлява своя корабъ слѣдъ корабитѣ на великитѣ сили, има опасностъ, при тая неукрѣпналостъ политическа, ако ние дадемъ право на държавния глава да свързва тѣзи тайни договори; и той е човѣкъ, който е грѣшилъ и ще грѣши и за въ бѣдъще, и може нѣкога, безъ да знае българскиятъ народъ, и безъ да знаятъ отговорнитѣ лица прѣдъ потомството и прѣдъ насъ, чрѣзъ такива тайни съглашения, да хвърли нашия корабъ въ чуждестранни води, кѣдѣто да си изпадатъ бѣдъщитѣ поколения. Ето защо, г. г. народни прѣдставители, азъ ще ви моля да изхвърлите тази клауза. Нека се запазятъ тѣзи тайни сговори, които по необходимостъ ще съществуватъ и съществуватъ днесъ, когато би било желателно парламентътъ всичко да знае, но нека тѣзи тайни сговори сж извѣстни на правителството, защото то е отговорно прѣдъ насъ.

Д-ръ И. Дрѣнковъ: То не може да бѣде друго-ячо.

А. Стамболийски: Спирамъ се по чл. 35. Старииятъ членъ гласи: (Чете) „Народното събрание опрѣдѣля за обдържане на княза и на неговия дворъ 600.000 франка на година. Това количество не може да бѣде нито уголѣмено безъ съгласието на Народното събрание, нито намалено безъ съизволенieto на княза“. Новиятъ членъ гласи така: (Чете) „Народното събрание съ законъ опрѣдѣлява за обдържането на царя и на неговия дворъ цивилна листа. Тя не може да бѣде нито уголѣмена безъ съгласието на Народното събрание, нито намалена безъ съизволенieto на царя“. Значи, въ новия членъ се изхвърля максимумътъ 600.000 л., а постановленията на стария членъ се запазватъ. Азъ ще моля народнитѣ прѣдставители да настояватъ, щото да се не поукътва никакъ този членъ. Това непокътване ще бѣде въ полза и на българския народъ, и на българската държава, и на българската корона. Азъ съмъ убѣденъ, че това измѣнение ще стане съ единичката пѣлъ, да се даде възможностъ на народното прѣдставителство — на услужливото понѣкога народно прѣдставителство — да увеличи цивилната листа.

А. Краевъ: Сегашната конституция спѣва ли?

А. Стамболийски: Моля Ви се, г. Краевъ. — А това е именно, което ме кара да се опасявамъ. Намиратъ се български правителства, намиратъ се български партии, които, за да носматъ властта, сж готови да правятъ различни оферти въ туй отношение и, когато вие махвате максимума, вие не сте гарантрани, че утрѣ една политическа партия, съ пѣлъ да добие по-скоро властта, нѣма да даде оферта и за 10 милиона лева.

Д-ръ Л. Дѣяновъ: И старата редакция на този членъ въ втората алинея позволява сжщото.

А. Стамболийски: Най-послѣ, г. г. народни прѣдставители, менъ ми се струва, че даже този максимумъ, който се прѣдвизжда въ стария членъ на конституцията, е прѣголъмъ. Азъ и другъ пѣтъ съмъ говорилъ, че хора, прѣдставляющи държавни глави въ демократически страни, получаватъ много по-малко, отколкото държавния глава на скромната, бѣдната и малката България; азъ и другъ пѣтъ съмъ говорилъ, че единъ държавенъ глава на Американскитѣ щати се задоволява съ 250.000 л. годишно; че единъ държавенъ глава на Франция — на огромната, на голѣмата, на богатата Франция — се задоволява съ една заплата отъ 500.000 л.; че единъ дър-

жавенъ глава на една Швейцария се задоволява съ 14.000 л. Защо и българскиятъ държавенъ глава да не може да се задоволи съ по-малко? Азъ мисля, азъ твърдя това, азъ съмъ убѣденъ, че при единъ скромнъ животъ, какъвто подобава на България, на нейния държавенъ глава сж достатъчни и 100.000 л.

Отъ мнозинството: Ей-й-й!

А. Стамболийски: И не само азъ го твърдя — наши хора, наши привърженици отдавна това сж го твърдили — не само ние го твърдимъ; вие ще намѣрите и професори въ българския университетъ, които да твърдятъ това; и тѣ, съ своитѣ проекти, съ своитѣ статии, отдавна сж доказали, че е по-трѣбно, и че може държавниятъ глава въ България да живѣе и съ 100.000 л. Вие какво правите съ това измѣнение? Вие не сте доволни отъ максимума, който дава този членъ, не сте доволни и отъ максимума, който дава законътъ на стамболовиститѣ, и прѣмахвае съвсѣмъ положението да има такъвъ максимумъ и давате просторъ на бѣджитѣ произволи, на бѣджитѣ пазарлъци. Най-послѣ, г. г. народни прѣдставители, считайте, че, при това положение, както вие сте го оставили, недостойно е не само за парламента, а и за държавния глава, всѣка година, когато се разглежда бюджетътъ, да ставатъ пазарлъци.

Х. Дограмаджиевъ и А. Краевъ: За това имаме законъ.

А. Стамболийски: Именно съществуването на този законъ, г. Дограмаджиевъ и г. Краевъ, ще ни кара, при всѣки бюджетъ, пакъ да се взираме въ него и да искаме намаление, защото е законъ и ще имаме възможностъ, ще имаме надежда, че ще го махнемъ. Опредѣлете минимума и максимума въ конституцията, за да не ставатъ тия пазарлъци.

Х. Дограмаджиевъ: По-добрѣ ще бжде за васъ, защото иначе е опасно.

А. Стамболийски: Именно, г. Дограмаджиевъ, азъ казвамъ, че е по-изгодно положението и за короната, ако и тукъ се опредѣли, защото, ако днесъ и утрѣ се намиратъ партии, които ще даватъ оферти, въ туй отношение, изгоденъ за двореца, ако се намиратъ службогонски партии, които иматъ изгоди да бѣдатъ заплатитѣ увеличени и на тѣхнитѣ чиновници, и на държавния глава, въ бѣджаше, когато работящитѣ слоеве въ България, организирани, ще се наложатъ тукъ, ще посегнатъ най-вече върху тия нѣща, които сж създали тия партии, и съ това се създаватъ сътрѣсения, създаватъ се нежелателни разпраси между короната и българския народъ.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ подчертавамъ това — възнаграждението, което се дава на българския държавенъ глава, е прѣмного. А съ него, съ това прѣкалено възнаграждение, не единъ пътъ съмъ изтъквалъ, че се ошетява държавната хазна, че се поощрява починиятъ животъ и че се създава изкуствена аристокрация въ България. Хора, бивши голтаци, бивши сираци, неимѣющи нищо прѣди опе да станатъ обществени дѣйци и близки до двореца, понеже сж бѣдни, понеже възнаграждението, което получаватъ, не имъ достига за да подражаватъ живота, който води обитателътъ на българския дворецъ, принудени сж да прибѣгнатъ до посторонни срѣдства и прибѣгватъ да ги добиватъ по начинъ, който ги заставя послѣ да се изправятъ тукъ, прѣдъ зелена маса. Ето защо, г. г. народни прѣдставители, ако вие не направите нѣщо по-добро въ този членъ, поне оставете старото положение.

Прѣминавамъ на чл. 24. Стариятъ членъ гласи: (Чете) „Княжеското достоинство е наследствено въ мъжката низходяща права линия на първия избранъ Князь. За наследството ще се изработи особенъ за-

окнь.“ Новиятъ членъ гласи: (Чете) „Царско достоинство е наследствено въ мъжката низходяща права линия на Неговото Величество Царътъ на българитѣ Фардинандъ I Саксъ-Кобургъ-Готски. За наследството ще се изработи особенъ законъ“.

Г. г. народни прѣдставители! Излишно бѣше да се измѣнява този членъ. Азъ не вѣрвамъ, че ще се намѣри въ България човѣкъ, който да води нѣкаква династическа борба, не допускамъ да се намѣрятъ не само обществени сили, но и личности даже въ България. Наистина, този въпросъ, струва ми се, се повдигна отъ почитаемиѣ народници, но то бѣше на шега, както бѣше на шега и борбата имъ противъ личния режимъ. (Смѣхъ въ мнозинството) И нѣмаше защо да вземате за сериозенъ аргументъ това, за да прибѣгвате къмъ измѣнението на този членъ.

Е. Начевъ: Народната партия никога не е пра-вила на шега борба.

А. Стамболийски: Азъ вѣрвамъ, г. Начевъ, че вашитѣ шефове ще признаятъ, какво не сте искали да експлоатирате съ този членъ.

И. Гешовъ: Разбира се, че не.

А. Стамболийски: По вие сте създали това именно измѣнение, вие сте прѣдизвикали измѣнението, и азъ затуй казвамъ, че ако е пуснато нѣкога въ в. „Миръ“, то е било на шега.

И. Гешовъ: Ще Ви отговоримъ, г. Стамболийски.

А. Стамболийски: Послѣ, правата за прѣстолона-слѣдието не се опредѣлятъ съ такива или онакива членове. То е едно върховно право на българския народъ. Когато назрѣятъ нуждитъ да се измѣни това нѣщо коренно, никакви законоположения не ще могатъ да спасятъ туй положение. Когато назрѣятъ нуждитъ да се поправа титлата, отъ царъ или отъ князь на прѣдседателъ, такова едно положение нѣма да спаси коронованитѣ лица. Въпросътъ вече за едно по-демократично управление, за едно демократизиране на този институтъ, подъ формата на прѣдседателъ на република, е толкова назрѣлъ, че той вече не е принципиаленъ въпросъ, а е тактически въпросъ въ всѣка една демократическа страна. Ето защо азъ казвамъ: излишни сж тия взирания и измѣнения на подобни едни членове, нека си остане старото положение. Казвамъ и повтарямъ: въ България нѣма да се намѣри човѣкъ, който да води династическа борба. Минаха се вече срѣдновековнитѣ врѣмена и за другитѣ народи, а камо ли пъкъ за българския народъ, човѣчеството да дохожда въ такова едно умопомрачение да води подобни борби за чернитѣ очи на нѣкой си коронованъ глава.

Минавамъ върху въпроса за вѣроизповѣданието. Стариятъ чл. 38 гласи: (Чете) „Българскиятъ князь не може да изповѣдва никаква друга вѣра, освѣтъ православната. Само князътъ, който по изборъ е встъпилъ на българския прѣстолъ, ако принадлежи къмъ нѣкое друго християнско изповѣдание, както той, така и първиятъ прѣстолонаслѣдникъ, може да си останатъ въ него“. Сегашниятъ: (Чете) „Българскиятъ царъ не може да изповѣда никаква друга вѣра, освѣтъ православната. Изключение се прави само за нинѣшарствующия царъ“. Наистина, съ новитѣ измѣнения, мъжчинитѣ, които срѣщаше днесъ държавниятъ глава на България, се прѣмахваатъ, разпратъ, за която толкова много се говорѣше между него и синода, изчезва. Нему се осигурява положението да бжде въ каквато ще вѣра, забранява се това привилегировано положение на прѣстолонаслѣдникътъ. Нѣмаше нужда и на тѣхъ да се забранява. Нека тѣзи хора бѣдатъ свободни да изповѣдватъ каквато

щата вѣра: това нѣма да принесе нѣкаква злина на българския народъ. Турскиятъ държавенъ глава Абдулъ Хамидъ е билъ отъ турско вѣроизповѣданіе и нищо не помогна на този кръволокъ да бѣде най-свирѣлъ, най-жестокъ. Не е вѣрата на извѣстенъ държавенъ глава, която ще го направи по-добъръ, по-приятенъ за извѣстенъ народъ. Нѣщо повече даже, азъ отивамъ по-нататъкъ и намирамъ, че е по-изгодно, ако държавниятъ глава има по-друго вѣроизповѣданіе, отколкото самиятъ народъ. Азъ и другъ пътъ съмъ намиралъ, че по-изгодно е било, дѣто турското владичество успѣ, между другото, да изличи и стария нашъ царски родъ. Струва ми се, че по-голяма тежестъ, по-голями сѣтрѣсенія щѣше да види България, ако би се запазили останки отъ този нѣкогашенъ царски родъ, а сега, при сегашното положение, ние сме по-начисто. Ето защо казвамъ, нѣма нужда правителството да се рови въ този членъ, нека си остане положението, както си е било; всѣки да бѣде свободенъ да изповѣдва каквато вѣра ще, още повече, че ние на друго мѣсто сме гарантирали вече свободата на вѣроизповѣданіето, значи, съ този членъ нарушаваме конституцията донѣкъдѣ.

Спирамъ се върху чл. 19. Стариятъ членъ гласи: (Чете) „Князътъ е длъженъ да се намира постоянно въ княжеството. Ако на врѣме излезе изъ него, той си назначава намѣстникъ, който, докль отсутствува князътъ, ще има правдини и длъжности, опрѣдѣлени съ особенъ законъ“. За излизането си изъ княжеството и за назначаването намѣстника си, князътъ обявява народу чрѣзъ прокламация“.

Новиятъ чл. 19: (Чете) „Царътъ е длъженъ да се намира постоянно въ царството. Ако на врѣме излезе изъ него, той си назначава за намѣстникъ или прѣстонослѣдника, ако е свѣршенолѣтенъ, или Министерския съвѣтъ. Правдинитъ и длъжноститъ на намѣстника ще сѣ опрѣдѣлятъ съ особенъ законъ“. За излизането си и за назначението на намѣстникъ, царътъ съобщава на Министерския съвѣтъ“.

Г. г. народни прѣдставители! Стариятъ членъ, старото положение въ чл. 19 отъ конституцията даваше по-широки права на държавния глава. Вие виждате, че държавниятъ глава е можалъ досега да си назначава когото си ще въ България за свой замѣстникъ, можеше да вземе единъ генералъ да го назначи за замѣстникъ и никой нѣмаше да вика, че е нарушилъ конституцията. Въ всѣки случай, той е назначавалъ, струва ми се, изначало министъръ-прѣседателя, а по-послѣ вече Министерския съвѣтъ. Създаде се извѣстна традиция въ туй отношение, и азъ не вѣрвамъ даже, че българскиятъ държавенъ глава би се осмѣлилъ да я наруши. Сега, съ новия членъ, се дава право на държавния глава, не само Министерския съвѣтъ да остава за замѣстникъ, но и прѣстонослѣдника. Така прокаранъ тоя членъ, азъ вѣрвамъ, че българскиятъ държавенъ глава ще прибѣгва да остава само прѣстонослѣдника. Но тукъ е именно опасното. Азъ не бихъ желалъ да се оставя замѣстникъ едно дѣте, което, прѣди всичко, не е дало клетва, че ще пази конституцията, а и тукъ не се урежда това положение. Какъ ще повѣрите сѣдбинитъ на една страна, чрѣзъ основния законъ на която вие давате право на прѣстонослѣдника да върши даже самостоятелни работи, какъ ще повѣрите сѣдбинитъ на тая страна на едно дѣте, което не е дало клетва, когато ние нѣмаме гаранция, че то нѣма да извърши нѣщо лошо, когато нѣмаме гаранция, че, може-би, неговиятъ баща има нѣкакви лоши замисли, които иска да прокара чрѣзъ това дѣтенце и послѣ да ни каже: то е малолѣтно, извършило е грѣшка, какво да правимъ. Ето защо, азъ съзирамъ тукъ опасение. Вие сте повечето адвокати, знаете, че по гражданскитъ закони, ако дѣтето извърши извѣстна грѣшка, държи се бащата отговоренъ, а тукъ работата е друга.

Министъръ Н. Мушановъ: Изглежда, че малко знаете отъ адвокатлъка.

А. Стамболийски: Тукъ не можете да държите бащата отговоренъ, защото вие давате въ конституцията правото на това дѣте да участвува въ управлението, да бѣде замѣстникъ, безъ да го задължавате да даде клетва, каквато е далъ неговиятъ баща. Ето защо, г. г. народни прѣдставители, комисията, когато ще прѣглежда този членъ, трѣбва да се помисли.

Спирамъ се на чл. 161. Въ този членъ се изброяватъ министерствата. Новото е, че се дава право на държавния глава да назначава единъ министъръ безъ портфейлъ. Какви сѣ съображенията на онѣзи, които сѣ вмѣкнали това нововъведение въ конституцията? Доколкото можахъ да схвана отъ разискванията, които се правятъ въ вѣстниците, излиза, че авторътъ на тия измѣнения е ималъ слѣднитъ съображения: работитъ въ България тѣй бърже се развивали, че въ бѣдѣше безъ друго ще се натъкнемъ на необходимостта отъ създаването на ново министерство. Освѣнъ това, необходимо било да има единъ човѣкъ свободенъ, най-вече министъръ-прѣседателъ, който да бѣде, единъ видъ, надзорникъ надъ общата политика, надзорникъ надъ всѣчки министерства. Друго съображение е, че такъвъ министъръ безъ портфейлъ имало и въ други държави. Четвърто съображение, което не се изтъква, но което се подразбира и което ние схващаме, че дѣйствително трѣбва да е съществувало такова съображение, то е да се даде възможностъ на българския държавенъ глава, който и безъ това си позволяваше въ извѣстни кабинети да поставя извѣстни дворцови клинове, да си поставя единъ такъвъ клинъ. И послѣдното съображение е, за да се даде възможностъ на повече лица да бѣдатъ министри. Може-би и това съображение, ако не у държавния глава, поне у нѣкои хора е съществувало, у нѣкои негови съвѣтници или други лица. Азъ съмъ на мнѣние да се изхвърли това положение по слѣднитъ съображения: вѣрно е, допускамъ, че работитъ въ извѣстни министерства могатъ да се развиятъ дотамъ, щото да бѣде принуденъ българскиятъ парламентъ или българската държава да създаде още едно министерство за въ бѣдѣще. Но струва ми се, че при това положение, така, както то е редактирано въ този членъ, никое правителство не ще посмѣе да създаде ново министерство, защото то, прѣди всичко, не се споменава; то трѣбва да се спомене въ конституцията. Този министъръ безъ портфейлъ азъ разбирамъ, че ще си бѣде вѣчно безъ портфейлъ; може и да вземе извѣстна работа, но да се създаде отдѣлно министерство за него, азъ не допускамъ, че при това положение ще може да стане това.

Що се отнася до второто съображение, да бѣде той свободенъ, за да надзирава хода на общата политика, азъ мисля, че и то е несъстоятелно. Прѣди всичко, въ една демократична страна парламентътъ трѣбва да бѣде истински надзорникъ надъ общата политика, която води извѣстно правителство, нѣма защо да създаваме отдѣлно лице и да подхранваме, безъ да щемъ, необходимостта отъ монархизма, да създаваме едно лице, което да бѣде надзорникъ надъ своитъ другари. Имало го въ другитъ страни. Има го дѣйствително. Прѣдвизжда се министъръ безъ портфейлъ, но тѣ сѣ богати страни, тѣ могатъ да прибѣгватъ до такъвъ луксъ; ние, обаче, които едвамъ успѣваме да свързваме двата края на едно въ финансово отношение, не трѣбва да си създаваме тѣзи излишни министерства, а най-вече, защото прѣдполагамъ, че това лице, министъръ безъ портфейлъ, ако не бѣде министъръ-прѣседателъ, сигурно ще бѣде нѣкое дворцово лице, което ще бѣде клинъ въ кабинета и ще създава главоболие на цѣлия кабинетъ. Азъ желая да се махне това положение. Да се махне

и по икономически съображения, да не създаваме повече разходи на българската държава.

Спирамъ се върху чл. 162: (Чете) „Начело на всѣко едно министерство намира се единъ министъръ. При всѣко едно министерство може да има единъ държавенъ подсекретаръ. Правата и обязанности му ще се опрѣдѣлятъ съ законъ“. Значи, въвеждатъ се длѣжноститѣ на подсекретари. По-право би било да се нарекатъ „подминистри“ или „помощници-министри“, защото като се каже „подсекретаръ“, прѣдполага се, че министърътъ е секретаръ.

Д. Мишевъ: Така е другадѣ.

А. Стамболийски: Тѣй е, напр., въ Франция и Англия; затуй и тукъ сѣ ги нарекли подсекретари. Кои сѣ били съображенията на авторитѣ на тѣзи измѣнения? Прѣдполагамъ, че тѣ сѣ били слѣднитѣ. Понеже министритѣ сега сѣ заняли повече съ политически работи — заняли сѣ въ парламента, принудени сѣ да присѣствуватъ на засѣдания, принудени сѣ да отговарятъ на запитвания и пр. — и оставатъ често пати административната работа въ министерството, заради туй има желание да има известни помощници, които ще имъ бѣдатъ единъ видъ дѣсна рѣка. Макаръ и да не е упоменато тукъ, азъ прѣдполагамъ, че тѣзи подсекретари ще бѣдатъ такива, каквито сѣ въ Франция — депутати, изходящи отъ болшинството.

Отъ мнозинството: Да.

А. Стамболийски: Ще бѣдатъ помощници на правителството, но тукъ не се споменава, че ще бѣдатъ депутати.

А. Краевъ: Споменато е въ мотивитѣ.

А. Стамболийски: Въ всѣки случай, мотивитѣ нѣма да иматъ законна сила, а само отдѣлнитѣ членове ще иматъ такава сила. Но, както и да е, може-би, това е направено затуй, че тѣй се практикува въ други държави, отъ дѣто е взето това положение, та да се въведе такава практика и у насъ. И тѣй асѣ прѣдполагамъ да бѣде — че тѣ ще бѣдатъ политически лица, депутати, посочени, може-би, отъ правителството или отъ парламента, другари на министритѣ, и че тѣзи хора ще се занимаватъ повече съ административни работи и ще дадатъ възможност на министритѣ да се занимаятъ пѣкъ тѣ повече съ политическитѣ работи и съ работитѣ на парламента. Това е първото съображение. Второто съображение е, че се улеснява доста много работата на министритѣ, понеже ще иматъ помощници свои близки хора. Третото съображение е охранване на повече лица отъ управляващата партия. (Смѣхъ) Четвъртото съображение е намаление шанса за прѣстапни дѣяния на министритѣ. Петото съображение е, че това положение съществува въ Англия, въ Франция или други нѣкои държави.

Азъ съмъ на мнѣние съвършено да се прѣмахнатъ тѣзи подсекретарски длѣжности, и то по слѣднитѣ съображения. Не може да се твърди, че тѣзи хора ще усвоятъ нѣщо повече въ административнитѣ работи, отколкото министритѣ, понеже и тѣ ще сѣ новаци, политически лица; и понеже и тѣ ще се смѣняватъ, заедно съ самитѣ министри, то и тѣ сѣщо тѣй ще бѣдатъ неопитни, както и самитѣ министри. Разбирамъ, ако тѣзи хора бѣха нѣкакъ по-постоянни, както нѣкога е билъ уважаемиятъ г. Тома Васильовъ, въ известното министерство; ще усвоятъ работитѣ чрѣзъ дългогодишна практика, ще могатъ да подпомагатъ, ще бѣдатъ дѣйствително дѣсна рѣка въ министерството. Но единъ новакъ, какъвто е и самиятъ министъръ, да стои 1—2, или 3—4 години, както се прѣдполага тукъ, не може да усвои повече

отъ това, което самиятъ министъръ ще усвои. Значи, никаква полза въ туй отношение — въ по-добро ръководене на административнитѣ работи — не можемъ да очакваме, щомъ като и подсекретаритѣ ще бѣдатъ врѣмenni, както и самитѣ министри сѣ врѣмenni.

Послѣ, не може да се твърди, че българскитѣ министри сѣ прѣтрупани съ работа. При наличността на толкозъ много чиновници, на толкозъ много бюро, началници, подначалници и пр., не можемъ каза, че работата на министритѣ е много. Това може да се каже само за работата на министра на общественитѣ сгради и на министъръ-прѣдседателя. Работата на министра на общественитѣ сгради асѣмъ е много — всѣки съглежда това нѣщо — а сѣщо и на министъръ-прѣдседателя, който, по силата на своето положение, е принуденъ да се занимава повечко съ политически въпроси, та административната работа въ министерството може нѣкакъ и да му е тежичка. Но за другитѣ министерства азъ не виждамъ да има нужда отъ подсекретари.

Забравихъ да кажа, че има и друго едно съображение, което може да бѣде изгодно и може да накара нѣкои отъ васъ да гласуватъ за това положение. То е, че ще можемъ нѣкакъ неусѣтно да разрушимъ оная погрѣшна традиция, която се е създавала по отношение назначаването за министъръ на войната военно лице; ще можемъ да вмѣкнемъ политически лица, както е, напр., въ Франция, както е и въ други държави. Но това нѣщо може и инакъ да се избѣгне: когато известна партия дожда на власт, ако тя повечко настоя прѣдъ държавния глава да постави за воененъ министъръ не генералъ, а едно политическо лице, то и при това положение, ако туй се направи — а то трѣбва да се направи — тогазъ не ще има нужда отъ единъ такъвъ подсекретаръ.

Има и друго нѣщо, г. г. народни прѣдставители. Казахъ, че съ туй министритѣ ставатъ чифте, че се създава възможност на повечко хора отъ управляващата партия да се охранятъ, защото заплатата имъ ще бѣде не половина, а, може-би, двѣ трети отъ министерската, а по права, по боравене въ министерството може да бѣдатъ и пълни министри: прѣзъ тѣхни рѣдѣ ще минаватъ всички сдѣлки, тѣй ще правятъ назначение, тѣй ще боравятъ съ партийни работи, съ административни работи и пр. и пр. Създава се, казвамъ, възможност на повече лица да се охранятъ. Но струва ми се, че политическитѣ партии за това прѣимущество ще получатъ и отрицателни резултати за организациитѣ, изъ които изхождатъ правителствата, защото знае се, че за министерско мѣсто съвсѣмъ малко апетити, съвсѣмъ малко охотници е имало въ известни партии, защото самитѣ хора, които участвуватъ въ тая организация, сѣ посочили по-осѣзателно тѣзи лица, които трѣбва да заематъ министерствата, и всички по-дребнички апетити, понеже министерската длѣжност е свързана съ голѣми отговорности, изчезватъ. Но когато вие ще поставите министри, които ще носятъ всичкитѣ тежести, всичкитѣ отговорности и прѣдъ парламента, и прѣдъ потомството, и прѣдъ страната, тогава вие ще видите по-дребничкитѣ да изкочатъ, и не вече осемъ, а много, защото много души ще почувствуватъ себе си, че могатъ, засѣдени или подслонени задъ министра, да извършватъ тѣзи работи, да бѣдатъ помощници-министри. И по този начинъ всрѣдъ общественитѣ сили, всрѣдъ управляващитѣ партии ще се създадатъ дребнави еджи, които може да разклатятъ и дисциплината на тѣзи партии. Така щото, прѣимущество то да се охранятъ известни хора ще създаде пакъ и други резултати — сътресение въ тѣзи организации.

Г. г. народни прѣдставители! Да допуснемъ, че сѣ потребни помощници на министритѣ, за да ги подпомагатъ въ работата имъ и да ги прѣдотвратятъ

татъ да не вършатъ прѣстѣпления, които ще ги заставятъ по-послѣ да се изправятъ прѣдъ държавенъ съдъ. Струва ми се, че досега българскитѣ министри не сѣ вършили прѣстѣпления, заслужаващи държавна присѣда, затуй, че сѣ имали много работа или отъ незнание, а сѣ ги вършили чисто и просто умишлено. Но и да прѣдположимъ, че сѣ пакъ се създава главоболие на министритѣ, пакъ можемъ и безъ такива подсекретари да улеснимъ министерската работа. Можемъ, чрѣзъ извѣстенъ законъ да разпрѣдѣлимъ отговорността, не само политическата, ами и углавната, между министритѣ и началникитѣ на отдѣленията, които и сега идатъ слѣдъ министритѣ, или пъкъ секретаритѣ тамъ, дѣто ги има, да постановимъ, што за извѣстни постановления, които носятъ углавно прѣслѣждане спрѣмо министра, да се прѣслѣдватъ и тѣзи началници...

Д-ръ И. Дрънковъ: Тѣ и сега отговарятъ.

А. Стамболийски: ... за да нѣматъ възможностъ никога да подведатъ самитѣ министри, за да си извоюватъ по-изгодно положение. Защото азъ съмъ узнавалъ, азъ съмъ дочувалъ, че извѣстни хора, които парадиратъ да сѣ дворцови хора и които не се смѣняватъ съ идването на ново министерство, сѣ имали за единичка задача това нѣщо: когато дойде новъ министъръ, да гледатъ да го турятъ въ капана, за да не може послѣ този министъръ да ги уволнява, защото, щомъ като рече да ги уволни, ще излѣзатъ и ще изнесатъ тайнитѣ. Ако ние постановимъ, што и тѣзи хора да носятъ отговорностъ като самитѣ министри, тѣ не ще смѣятъ да сторятъ това. Но г. Копринаровъ казва: „Ами ако министърътъ ги подведе?“ А тѣхната работа е много лесна: ако министърътъ ги подведе, тѣ могатъ да си дадатъ оставката, ако съзнаватъ, че грѣшатъ; ако не съзнаватъ — а тѣ сѣ длѣжни да съзнаватъ, защото сѣ постоянни лица тамъ — ще понесатъ отговорностъ, както и министърътъ. Но министърътъ не може така лесно да ги подведе, защото и той ще носи частъ отъ наказанието за тѣзи извършени прѣстѣпления. Ето защо, г. г. народни прѣдставители, азъ казвамъ, вмѣсто да създадемъ такива подсекретари, нека създадемъ извѣстно законоположение, което да разпрѣдѣля отговорността между министритѣ и сегашнитѣ началници на отдѣления или секретари въ министерствата. Най-послѣ тѣ повече ще услужватъ, отколкото тѣзи политически лица, защото обикновено ще бѣдатъ постоянни хора и нѣма така лесно всѣки новакъ министъръ да ги хваща и изхвърля изъ кабинета, защото тѣ ще му бѣдатъ необходими като повече запознати съ работата.

Казва се, че тѣзи подсекретари ги имало въ Франция и Англия. Наистина, има ги, но трѣбва ли ние да се сравняваме съ тѣзи държави? Прѣди всичко, територията на тѣзи държави е много по-голяма и работитѣ имъ сѣ много по-сложни. Вие ще видите, че една Англия, една Франция се занимаватъ не само съ работи въ своята територия, ами иматъ и обширни колонии, съ които се занимаватъ, и на единъ министъръ — едно политическо лице, което при това е задѣлжено да стои въ парламента не два, а 5—6 мѣсеца — не се дава възможностъ да се занимава съ административната работа. А у насъ не е така. България е чисто и просто една малка градинка; у насъ работитѣ сѣ опростотворени: ние нѣмаме онѣзи колонии, нѣмаме онази сложна външна политика, както европейскитѣ сили, да се занимаваме не само съ своята външна политика, но и съ политиката на цѣлия свѣтъ. Ние сме малка държавица, и нѣма защо да си създаваме този луксъ. Най-послѣ пъкъ и нашата камара нѣма тѣзи продължителни сесии, както камарата въ Франция. Ние засѣдаваме два или четири мѣсеца.

Асѣ прѣзъ врѣмето, когато засѣдава камарата, министритѣ могатъ да се оплакватъ, че сѣ прѣтрупани съ работа, че нѣматъ възможностъ да разпишатъ онѣзи бумажки, които имъ се поднасятъ. Прѣзъ това врѣме могатъ да се оплакватъ, но слѣдъ това вече тѣ не могатъ да се оправдаватъ или не могатъ да привеждатъ аргумента, че сѣ прѣтоварени съ работа. Ето защо азъ ще моля Народното събрание да отхвърли това нѣщо. И безъ туй има излишна бюрократия въ България; нека не увеличаваме нейния брой съ такива положения.

Спирамъ се върху чл. 13. Стариятъ членъ гласи така: (Чете) „Съдебната властъ въ всичката нейна ширина принадлежи на съдебнитѣ мѣста и лица, които дѣйствуватъ отъ името на княза. Отношенията на княза къмъ тия мѣста и лица се опрѣдѣляватъ чрѣзъ особени наредби“. А новиятъ чл. 13 гласи: (Чете) „Съдебната властъ въ всичката нейна ширина принадлежи на съдебнитѣ мѣста и лица, които дѣйствуватъ отъ името на царя. Отношенията на царя къмъ тия лица и мѣста се опрѣдѣля чрѣзъ особени наредби. Всѣки се сѣди отъ естествения си законоустановенъ съдъ, и, слѣдователно, въ никой случай и подъ каквото и да било наименование, не могатъ да се създаватъ изключителни сѣдилища или комисии“. Противъ това нѣмамъ нищо.

С. Бърневъ: Ей, слава Богу!

А. Стамболийски: Виждате, че азъ съмъ справедливъ: тамъ, където трѣбва да се похваля, азъ похвалявамъ. — Чрѣзъ новото законоположение, чрѣзъ новото измѣнение на чл. 13, вече се отнема възможността на стамболовиститѣ да прибѣгватъ къмъ толкозъ любимитѣ имъ военно-полевѣ сѣдилища.

Стариятъ чл. 55 гласи: (Чете) „Чужденци могатъ да приематъ българско подданство, като утвърди това Народното събрание“. Новиятъ членъ гласи: (Чете) „Чужденци могатъ да приематъ българско подданство споредъ наредбитѣ на особенъ законъ, който ще се изработи“. Това опростотворява работата на Народното събрание и, може да се каже, е едно сносно измѣнение. Сѣ пакъ може да се държи, че правото за приемане на подданици трѣбва да бѣде на парламента; но, като прѣдполагамъ, че и законътъ, който ще уреди тази материя, ще излѣзе отъ самия парламентъ, като прѣдполагамъ, че и правителството, което ще урежда въ подробности възъ основа на този законъ тази материя, ще бѣде пакъ отъ парламента — ако сега не е така, то поне за въ бѣдѣще ще бѣде — сѣ пакъ опасността не е така голяма, и може да се търпи това измѣнение.

Стариятъ чл. 72 бѣше така: (Чете) „По работи, криминални, военни лица се сѣдятъ отъ военни сѣдилища само тогава, когато се намѣрватъ на дѣйствителна служба“. Новиятъ чл. 72 гласи така: (Чете) „Съставътъ, подсѣдността и устройството на военнитѣ сѣдилища, както и условията, на които трѣбва да отговарятъ сѣдитѣ, се опрѣдѣлятъ съ особенъ законъ“. Значи, съ новото измѣнение се отнема възможността да сѣществуватъ военни сѣдилища поне за прѣстѣпления отъ общъ характеръ. Наистина, и чрѣзъ новото положение не се забранява това изрично, но сѣ пакъ се дава възможността на Народното събрание да създаде извѣстенъ законъ, чрѣзъ който да се опрѣдѣлятъ правата на военнитѣ сѣдилища, и сѣ пакъ трѣбва да прѣдполагаме, че авторътъ на тѣзи измѣнения, за да прибѣгне до това измѣнение, до това ограничение, е ималъ за цѣлъ да отвори една малка вратичка на Народното събрание за ограничение на военнитѣ сѣдилища. Това е добро.

Измѣнението, което е направено въ чл. 86 е туй, че прѣдставителитѣ се избиратъ за четири години, а по-напрѣдъ бѣше за петъ. И това е пакъ добро.

Старият чл. 121 бѣше: (Чете) „Народното събрание разглежда проекта на бюджета статия по статия, и, ако измѣни или отмахне нѣкоя отъ нѣхъ, излага причинитѣ, които го каратъ да направи това“. Сегашниятъ чл. 121 е слѣдниятъ: (Чете) „Народното събрание разглежда проекта на бюджета статия по статия“. Вижда се, че това измѣнение е направено, за да се прѣмахне безсмислицата, която съществува въ стария членъ. Нѣма защо Народното събрание — и азъ се чудя, защо е прѣдвидѣно това — да дава отчетъ, поради какви причини отхвърля извѣстна статия отъ бюджета. Това е излишно.

Министъръ-прѣседателъ А. Малиновъ: Допущало се е, че ще има сенатъ.

А. Стамболийски: Възможно е да се е прѣдполагало, че ще имаме сенатъ. Въ всѣки случай, нововведението е добро.

Стариятъ чл. 127 гласи: (Чете) „Князътъ свиква Народното събрание редовно всѣка година. Сесията трае отъ 15 октомврий до 15 декемврий. Но по нѣкои важни работи Събранието може да се свиква и извънредно“. Новиятъ чл. 127 е слѣдниятъ: (Чете) „Царьтъ свиква Народното събрание редовно всѣка година. Сесията трае отъ 15 октомврий до 15 февруарий идната година. Но по нѣкои важни работи Събранието може да се свиква и извънредно“. Добро е това, че се е поне узаконило съществуващото положение. И безъ това, сесията на Народното събрание не може да трае само два мѣсеца — едвамъ ще можемъ да прокараме само бюджетитѣ, а друго не ще може да се прѣкара — и безъ туй, казвамъ, сесията продължава четири мѣсеца. Добръ ще бѣде, ако комисията измѣни това положение, като постави сесията да почва отъ 15 октомврий до 15 декемврий и слѣдъ това единъ мѣсець — до 15 януарий — да нѣма никакво засѣданье, да има ваканция, и сесията да се продължи слѣдъ туй отъ 15 януарий до 15 февруарий — пакъ четири мѣсеца. Вие знаете, че, ако Народното събрание засѣдава непрѣкъснато четири мѣсеца, това е отегчително. Виждате, какъ народното прѣдставителство, особено болшинството, почва да бѣга отъ столоветѣ. Желателно е слѣдъ двумѣсечно засѣдаване да се даде право или възможността на депутатитѣ да почиватъ, но да почиватъ не за смѣтка на държавата, ами за своя смѣтка, и слѣдъ едномѣсечна почивка да се свикатъ пакъ на събрание. Комисията може да измѣни това, и азъ не вѣрвамъ да се противи правителството въ нѣщо.

Стариятъ чл. 76 гласи: (Чете) „Ако би се появили нѣкои събития, които би могли да нарушатъ обществената безопасностъ, то князътъ може да спре въ цѣло княжество или въ отдѣлни мѣста дѣйствието на 73 и 74 членове, но задължава се да внася такива свои разпореждания за потвърждение въ първото Народно събрание“. Това се изхвърля, и добръ е сторено, че се е изхвърлило.

Стариятъ чл. 91 също се изхвърля. Той гласѣше така: (Чете) „Князътъ може, намѣсто министритѣ или заедно съ нѣхъ, да назначава особени комисари, за да даватъ на Събранието обяснения по внесенитѣ проекти и прѣдложения. Комисаритѣ въ тия случаи иматъ, като министритѣ, правата, които сѣ показани въ прѣдидущия 90 членъ“. Кой знае, дали възъ основа на туй, че се изхвърля този членъ, сѣ създадени подсекретаритѣ. Но нищо не ни задължава да изхвърлимъ този членъ, и да изхвърлимъ и държавнитѣ подсекретари.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ прѣгледяхъ по-важнитѣ, по-същественитѣ измѣнения въ конституцията. Сега ще направя една малка рекапитулация, една равномѣтка между това, което е дадено на народа, и това, което е дадено на короната,

защото безспорно е, че върху тѣзи измѣнения, както казахъ и по-рано, сѣ ставали прѣговори между двата контрагента — между прѣдставителя на народа, въ случая г. Малиновъ, и короната. Необходимо е да видимъ, какво печели короната съ новитѣ измѣнения. Като правя тази смѣтка, азъ намирамъ слѣдущето. Короната има слѣднитѣ изгодни положения отъ измѣнението на конституцията: прѣди всичко, тя печели една нова титла — разбира се, ако тя се одобри отъ великото Народно събрание; второ, тя печели клаузата да сключва тайни договори, което е погрѣшно и за което азъ говорихъ, че трѣбва да се прѣмахне; трето, тя печели по-голямъ заплатата — това е сигурно; четвърто, печели съ уреждането въпроса за прѣстолонаслѣдието; пето, печели по въпроса за вѣрата, като се отмахватъ мѣжнотинитѣ между нея и Синода; шесто, печели единъ министъръ безъ портфейлъ, който сигурно ще бѣде нѣкой отъ дворцовитѣ хора. Значи, шестъ изгодни положения има. Какво печели народътъ отъ тия измѣнения? Първо, прѣмахватъ се военно-полевитѣ сѣдилища; второ, дава се възможностъ да се ограничатъ военнитѣ сѣдилища. Друго нѣщо народътъ не печели. Както виждате по броя на изгодитѣ, короната пакъ наддѣлява; дава ѝ се възможностъ да придобие повече печалба. Ето защо азъ мисля, че ако г. министъръ Малиновъ, който е конфериранъ, не е билъ по-смѣлитѣкъ да изтрѣгне повече изгоди за народа, нека поне комисията се спре да създаде тѣзи изгоди, ако не, казвамъ, между отпощенията на короната и народа, поне въ други отношения, въ други отдѣли, дѣто не се засѣга самата корона. А ако разровите нашата конституция, ще видите, че има много нѣща, които сѣ отживѣли въка си, които сѣ врѣдни, които трѣбва да се измѣнятъ. Азъ нѣма да се спирамъ върху това. Молятъ другарь, г. Драгиевъ, който ще каже думата си по тѣзи измѣнения, ще засегне именно този въпросъ.

Ще се спра за минутка върху нѣкои външни недостатѣци на самия законопроектъ.

Г. г. народни прѣдставители! Като разгрѣща човѣкъ законопроектъ и като гледа на външната му страна, бие въ очи едно: всѣкъждѣ, кѣдѣто се споменаватъ думитѣ „царь“, „царство“, тѣ сѣ подчертани, съ курсивъ, напечатани съ едри букви, а навсѣкъждѣ, кѣдѣто се споменаватъ думитѣ „Народно събрание“, „правителство“, писани сѣ съ малки буквички. (Смѣхъ) Ако видите старата конституция, тамъ нѣма тази разлика; тамъ „Народно събрание“ е писано съ едри букви.

Н. Дѣйковъ: Измѣненията сѣ съ курсивъ.

Н. Мирски: Това сѣ прибавкитѣ.

А. Стамболийски: Азъ казвамъ: дребни, външни недостатѣци на законопроектъ. Не бойте се, това не е голѣмъ недостатѣкъ. но, казвамъ, то бие въ очи. Азъ бихъ желалъ, ако то е печатна погрѣшка или ако е създадено отъ рѣката на автора, да се прѣмахне, когато ще се прѣпечатва цѣлата конституция, и тамъ, дѣто се пише „Народно събрание“, пакъ да се запази едриятъ надписъ, защото по дребнитѣ работи се познава, кѣдѣ се дава по-голямъ тежестъ. Народното събрание казвате е равно съ държавния глава; казвате, че тѣзи два фактора сѣ равни, а пакъ единиятъ правитѣ съ курсивенъ надписъ и съ едри букви, а другия — съ свѣсъмъ дребнички букви. Това бие въ очи, това шокира. Ето защо комисията, която ще прѣглежда проекта, да поувеличи тѣзи буквички въ „Народно събрание“ и „правителство“, дѣто се пише.

Послѣ, струва ми се, че нѣмаше нужда, г. г. народни прѣдставители, да се изброяватъ въ законопроектъ всички тѣзи членове, на които измѣнението

е станало само въ титлата; можеше да се спомене само: въ еди-кой членове, вмѣсто „князь“, еди какво се пише, вмѣсто „княжество“ — „республика“ или „царство“, безъ тукъ да се поставятъ цѣлитѣ текстовѣ, защото въпросътъ, е ли подчинено великото Народно събрание на обикновеното, е единъ споренъ, е единъ откритъ въпросъ. Е ли подчинено великото Народно събрание на обикновеното Народно събрание, или съ други думи, трѣбва ли великото Народно събрание да се занимава само съ онова, което му е посочило обикновеното, или то има право да простре своята ръка и върху цѣлата конституция, или и върху други членове на конституцията, които не сѫ споменати въ законопроекта, този въпросъ е откритъ. Ако даже вие, ако даже ние изтъкваме, че великото Народно събрание е длъжно да се занимава само съ онова, което обикновеното Народно събрание въ своя законопректъ му предлага, това велико Народно събрание ще се възползува отъ туй положение, което му създава новиятъ законопректъ и ще може да промѣни, ще може да измѣни, да видоизмѣни или да прѣмахне и тѣзи членове, на които измѣнението ние проектираме да стане само въ титлата. Ето защо азъ казвамъ, ако е право гледището, че великото Народно събрание трѣбва да се занимава само съ това, което му посочва обикновеното Народно събрание, то трѣбва обикновеното Народно събрание по-конкретно, поопредѣлено да посочи на великото Народно събрание положенията, които то иска да измѣни, за да не се дава възможностъ на великото Народно събрание да посѣга и върху вложената материя въ членоветѣ, за които ние тѣквимъ, че е достатъчно само да се измѣни титлата. Защото вие нийдѣ нѣма да намѣрите положение въ конституцията, което да опредѣля на великото Народно събрание да се занимава само съ материята, която обикновеното Народно събрание му посочва, или съ членоветѣ, които му посочва. По-право ще бѣде, то да се занимава съ материята, която му се посочва, но може великото Народно събрание да не разбира тѣй въпроса. То може да разбира, че има право да каже своята дума само по тѣзи членове, които му сѫ посочени отъ обикновеното Народно събрание, и тогава ние развързваме ржцѣтъ на великото Народно събрание да се произнесе и по членове, по които ние не желаемъ да ставатъ измѣнения, а желаемъ само да се прѣмахне известна дума или да се измѣни само известна титла.

Д. Каранешевъ: Когато говорите това, г. Стамболийски, имате ли прѣдъ видъ чл. чл. 146 и 147 отъ конституцията?

А. Стамболийски: Имамъ.

Г. г. народни прѣдставители! Би било добръ, ако комисията прѣмахне тѣзи членове, а само да ги спомене, и да спемне въ какво отношение ще става измѣнението.

Понеже зачекнахъ този въпросъ, е ли подчинено великото Народно събрание на обикновеното, азъ ще кажа само двѣ думи по него. Азъ мисля, че великото Народно събрание, макаръ и да е длъжно да се спре само върху оная материя, която му посочва обикновеното Народно събрание, това не е нѣкакво подчинение за него. То е известно положение, създадено не отъ обикновеното Народно събрание, а отъ българския народъ, понеже обикновеното Народно събрание е прѣдставителъ на цѣлия български народъ. И понеже се прѣдполага, че обикновеното Народно събрание взема известно рѣшение за измѣнението на конституцията подъ натиска на назрѣли нужди, подъ натиска на обществото, прѣдполага се, че това желание, което се прѣдава по законенъ редъ на великото Народно събрание, е же-

лание не само на обикновеното Народно събрание, но и на българския народъ, който има върховното право надъ всички народни събрания, и надъ обикновеното, и надъ великото. Но на великото Народно събрание не е отнета възможността да прѣскокне това положение, да се обяви за учрѣдително и да извърши ония измѣнения, които то намѣрва за добръ. Нито великото, нито обикновеното Народни събрания сѫ съставители, творители на конституцията, само Учрѣдителното събрание е съставителъ на конституцията и то има право да я измѣнява съвършено, да я подлага на коренна ревизия, на коренно измѣнение. Но, казвамъ, не е отнета възможността, по силата на върховното човѣшко право, на едно велико Народно събрание да се обяви за учрѣдително, както бѣ случаятъ, мисля, въ Гърция, и да подложи цѣлата конституция на измѣнение. Разбира се, това означава единъ прѣвратъ и едно велико Народно събрание не може да се рѣши на подобна акция, ако то не е осигурено, че ще има поддржката на народа. Азъ не бихъ желалъ да се прибѣгва до такива прѣвроти, защото сигуренъ съмъ, че ще се създаде сътресение въ страната; но, за да не даваме възможностъ на едно бѣдѣще велико Народно събрание, съ какъвто и съставъ да бѣде то, да прѣкрати рамкитѣ, които обикновеното Народно събрание, а чрѣзъ него и самиятъ български народъ, му опредѣля, нека, казвамъ, оставимъ въ законопректа само онѣзи членове, които носятъ сжцествени измѣнения, а онѣзи, на които ще се промѣнятъ само известни думи, само за титлата, нека се упоменатъ само, и да се помене въ какво отношение Народното събрание желае да се измѣнятъ.

А. Краевъ: Ние можемъ ли да сплнемъ дѣйността на едно бѣдѣще обикновено Народно събрание?

А. Стамболийски: Азъ мисля, че великото Народно събрание, по силата на конституцията, по силата на наредбитѣ, трѣбва да се взре само въ оная материя, която обикновеното Народно събрание му предлага. Но, казвамъ, по силата на едно върховно човѣшко право, великото Народно събрание може да простре своята ръка и върху цѣлата конституция, и тогава то вече не е велико, а е учрѣдително, и това пѣщо става съ прѣвратъ. И за да прѣдотвратимъ такъвъ прѣвратъ, трѣбва по-конкретно или по-добръ да фиксирате това, което ние желаемъ да измѣни или да оформи великото Народно събрание.

И така, г. г. народни прѣдставители, тѣзи сѫ моитѣ думи върху поднесенія законопректъ. Изхождайки отъ земледѣлската парламентарна група, азъ казахъ мнѣнието си и нейното мнѣние по най-сжществениѣ измѣнения въ този законопректъ. Шо се отнася до въпроса за необходимостта отъ пошироки измѣнения, отъ по-пространни измѣнения въ нашата конституция, върху тая тема ще се спре моятъ другаръ г. Драгиевъ. Азъ желая комисията, която ще прѣглежда поднесенія законопректъ, да вземе въ съображение, да вземе подъ внимание всичко това, което азъ изказахъ.

Прѣдседателъ: Има думата г. министъръ-прѣдседателъ.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Само едно малко обяснение, г. г. народни прѣдставители. Курсивътъ, който се срѣща въ законопректа, се дължи само на едно обстоятелство: да се привлѣче вниманието на народното прѣдставителство на онази дума, която се измѣнява въ текста на конституцията. Никакви други съображения не сѫ ръководили съставителя на проекта. Съ какъвъ текстъ ще бѣде напечатана въ послѣдствие вотираната отъ великото Народно събрание конституция — съ петитъ ли,

съ гармондъ ли, или съ другъ нѣкой шрифтъ — това не интересува нито мене, нито народното прѣдставителство; то повече интересува печатаря и издателя на конституцията.

Що се отнася до напечатването на цѣлия текстъ на членоветъ, въ които се прѣдлага за измѣнение само извѣстна дума, това стана, за да има прѣдъ видъ народното прѣдставителство цѣлия текстъ, въ който се измѣнява думата — не повече. Естествено е, че при второто четене на законопроекта това не ще бѣде нужно. Комисията ще отбѣлѣжи онѣзи членове, въ които законопроектъ не визираща принципа, а визираща думата.

Счетохъ за нужно да дамъ това обяснение.

Колкото за отговора ми по сжществото на въпроса, азъ ще го дамъ, г. г. народни прѣдставители, когато изслушамъ г. г. прѣдставителитъ, които ще взематъ думата по законопроекта.

Прѣдседателъ: Има думата народниятъ прѣдставиль г. Александъръ Христовъ.

А. Христовъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Безспорно, въпросътъ, който ни занимава, е отъ сжществено значение за нашето основно държавно управление. Въпросътъ за прѣгледжане или измѣнение на конституцията е строго опредѣленъ въ чл. чл. 167 и 169 отъ самата конституция. И това, което ни каза г. Стамболийски, че обикновеното Народно събрание не стои по-горѣ отъ великото Народно събрание, за да може да го ангажира само въ тѣзи измѣнения, които то е приело, е въпросъ, който се разрѣшава отъ самата конституция. Споредъ нашата конституция, великото Народно събрание не може да обсъжда измѣнения или прѣгледжания на членове отъ конституцията, ако тѣ не сж му поднесени отъ самото обикновено Народно събрание.

А. Стамболийски: Г. Краевъ е на друго мнѣние.

А. Христовъ: Моля Ви се. — Този въпросъ има своитѣ добри, може-би, и своитѣ лоши страни. Неговата добра страна е тази, че обикновеното Народно събрание съ вотирания законъ дава възможност на избирателитъ, дава възможност на гражданитъ да знаятъ и да се произнесатъ, въ кои именно точки, въ кои принципи ще се измѣнява основниятъ законъ; иначе, Вие рискувате, г. Стамболийски, да се събере едно велико Народно събрание . . .

А. Стамболийски: И азъ съмъ на Вашето мнѣние.

А. Христовъ: . . . и да направи тѣкмо противното на онова, което, може-би, чака обществото. Великото Народно събрание може да излѣзе отъ рамкитъ на прѣдложения му дневенъ редъ само ако то извърши революционенъ актъ; но въ рамкитъ на легалността, то не може да обсъжда други измѣнения, освѣтъ прѣдложенитъ му отъ обикновеното Народно събрание.

Г. г. народни прѣдставители! Най-важниятъ въпросъ, въпросъ по сжщество, е, въ какво трѣбва да измѣнимъ конституцията — въ тѣзи ли наредби, които прѣдлага правителството, или и въ нѣкои други статии отъ основния законъ. Това е капиталниятъ въпросъ, по който ние трѣбва, като народни прѣдставители, да се произнесемъ.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ ще констатирамъ нѣколко истини отъ нашия общественъ, политически животъ, които сж необходими, за да си ги спомнимъ, щомъ като ни занимава този въпросъ. Прѣди всичко, правителството, злѣ или добрѣ — това ще видимъ по-послѣ — ни внася единъ проектъ за измѣнение; този проектъ то прѣдварително го обсъди въ частно събрание съ народни прѣдста-

вители, но демократическата партия, като организирана партия не е имала своитѣ надлежни събрания въ своитѣ управителни тѣла, въ които да се занимае, въ каква смисль, докѣтъ да се измѣнява или да се не измѣнява конституцията. Това е единъ упрекъ, еднакво заслуженъ и за другитѣ управляющы парии. Посочете ми, г. г. народни прѣдставители, една отъ политическитѣ управляющы групи да е имала свои събрания и да опѣти или да наложи на своя шефъ, кои измѣнения на конституцията се налагатъ по тѣхнитѣ гледища и кои не. Ни една политическа партия. Но, може-би, нѣкой ще каже, че въпросътъ се внася внезапно. О, не; всички заговорихме, че възмущението на конституцията, че свикването на велико Народно събрание се налага още отъ момента, когато се прогласи въ Търново независимостта на България. Значи, този въпросъ много отдавна е висящъ и всички политически партии, като организирани партии, можеха да си кажатъ думата по сжществото на въпроса, а не само чрезъ партийнитѣ или непартийнитѣ вѣстници да задаватъ въпроса: кога ще се свика, защо нѣма да се свика, какъ ще се свика и защо ще се свика. Въ това отношение, безъ да обвинявамъ, казвамъ, че всички управляющы партии заслужаватъ укоръ, защото ни една отъ тѣхъ не сезира своитѣ организации, прѣждевременно да залита своитѣ членове, които сж български граждани-избиратели, въ какво тѣ желаятъ да се измѣни конституцията. А между тѣмъ, съ своитѣ органи, съ своя печатъ тѣ само подхвърляха закачки и по адресъ на правителството; и по адресъ на демократическата партия, която управлява, въ какво ли ще я измѣни, какъ ли ще я измѣни, да-ли нѣма да има държавенъ съвѣтъ, да-ли нѣма да има сенатъ и т. н. Управляющитѣ партии можеха да отпратятъ тия въпроси, но бѣха длѣжни като партии, да се изкажатъ открито, явно какви измѣнения мислятъ, че сж назрѣли да станатъ въ конституцията и кои не. Ние виждаме, че държавниятъ глава се сношава съ шефветъ на тия партии, отнесително кои измѣнения да станатъ и кои не, но само шефветъ и подшефветъ знаятъ това. Азъ бихъ желалъ да зная, когато г. Гешовъ ще говори тукъ — за примѣръ казвамъ — въ една или друга смисль да се измѣни конституцията, да каже: взелъ ли е мнѣнието на своята партия, която прѣдставлява, по надлежния редъ? Така сжщо е и съ г. Данева, сигурно така ще бѣде и съ г. Пенева и т. н. Въобщо, говорѣхме всички за свикване на велико Народно събрание, но по сжщността никой отъ управляющитѣ партии не е изтъкнала, не е подготвила своето временно въпроса, за да можемъ сега да знаемъ открито, коя управляюща партия за кои измѣнения на конституцията е и за кои не; коя управляюща партия, коя нужда съзнава за назрѣла, за въпиюща да я уредимъ въ една или друга посока. Ние нѣмаме налице какво с говорилъ г. Гешовъ съ царя, или г. Даневъ; обществото не знае, тѣ сами знаятъ; даже тѣхнитѣ съпартизани, не знаятъ какво говорятъ, какво конферираатъ, и ние виждаме по този въпросъ една мъгла. Напр., знаемъ ли ние сега открито, явно, кои измѣнения прѣдлага или счита за необходими, напр., либералната партия на г. Радославова? Не. Или нѣкой друга партия? Не; нищо не знаемъ. Ако азъ констатирамъ това, то е да подчертая друго нѣщо, г. г. народни прѣдставители, което има важно обществено значение.

Говоримъ често за личенъ режимъ. Такъвъ въ усиленъ или слабъ размѣръ сжществувалъ е и сжществува. Но отказвате ли вие, че личниятъ режимъ сжществува въ най-силна форма въ самитѣ партии, самитѣ партии се управляватъ чрезъ личенъ режимъ? Не сж организациитѣ на тѣзи партии, които рѣшаватъ въпроситѣ въ една или друга смисль, и отъ този недостатъкъ ние всички управляющы партии трѣбва да се освободимъ частъ по-скоро, ако

искаме откровенно и искрено да обсъждаме такива капитални въпроси съ пълно съзнание на нъщата, безъ огледъ на този или онзи факторъ.

Днешното правителство, г. г. народни прѣдставители, както ви казахъ, излѣзе прѣдъ васъ, излѣзе прѣдъ обществото съ единъ проектъ. Ние тукъ ще чуемъ критиката му отъ нашитѣ противници и пр. Но всѣки единъ ще каже: защо правителството не е отишло по-надалечъ въ тѣзи реформи? На този въпросъ, азъ, като народенъ прѣдставителъ, мога да дамъ по моему обяснение. Г. министъръ-прѣдседателъ, безспорно, ще ви даде, обширни обяснения. Не можеше демократическата партия да отиде по-далечъ въ прѣглеждане и въ измѣненіе на конституцията, докато тя не знае искрено и откровенно, какви сж гледищата на другитѣ управляващи партии. Защо тѣ криятъ това? Прѣди една година, ако се не лъжа, шефътъ на народната партия г. Гешовъ тукъ въ едно събрание заговори за измѣненіето на конституцията и лансира само титлата и въпроса за прѣстолонаслѣдието; но никой други партии, както казахъ, не сж положили ребромъ въпроса между своитѣ съпартизани и да го разбършатъ въ една или друга смисълъ. И вие виждате сега какъ нѣкакъ си този капиталенъ въпросъ се поставя на офери, на малонадаване и надаване прѣдъ държавния глава. Азъ не зная, да-ли г. министъръ-прѣдседателъ знае какви измѣненія е прѣдложилъ, напр., г. Гешовъ, или г. Даневъ, или г. Радославовъ, или г. Геннадиевъ, ако сж викали всички. Азъ не зная, да-ли знае, но въ всѣки случай обществото не знае, и не знаемъ да-ли тия лица, като шефове, сж говорили отъ името и за смѣтка на своитѣ партии, за да можемъ ние сега тукъ да кажемъ: „Ти, правителство, не се съобрази съ болшинството отъ българския народъ“.

А. Краевъ: Болшинството е тукъ.

А. Христовъ: Моля, това азъ ще кажа. — Болшинството отъ българския народъ желасъ еди-какъ си и еди-какъ си назрѣлитѣ реформи да станатъ, да се осществятъ, но вие, правителството, не го удовлетворявате. Г. Краевъ казва: че ние тукъ, сега, като народъ ще изкажемъ това гледище. Това е вѣрно, г. Краевъ, но азъ ви казахъ, че азъ Ви говоря отъ партийно гледище; ние тукъ прѣдставяваме политическитѣ течения, прѣдставяваме българския народъ, и който желасъ, и кой както обича и както разбира ще си каже мнѣнието. Но вие разбирате, защо азъ поставямъ въпроса иначе. Тѣ е, че ние тукъ сега за пръвъ пѣтъ ще чуемъ какво ще кажатъ другитѣ управляващи партии върху въпроса за измѣненіето на конституцията, а какво казватъ самитѣ тѣзи партии, ние това не знаемъ. Да, ще го кажатъ тѣхнитѣ шефове, но безъ да сж цитали респективнитѣ организации, управителнитѣ тѣла на своитѣ партии, а още по-малко знаемъ, какво тѣ сж конферирали съ държавния глава и да-ли тѣ тамъ сж прѣдложили тѣзи измѣненія, които въ дѣйствителностъ се искатъ отъ тѣхнитѣ партии въ една или друга смисълъ.

Прочее, г. г. народни прѣдставители, въпросътъ е сложенъ за разглеждане отъ днешното правителство, то ви прѣдлага измѣненіята и то счита, че тѣзи измѣненія на конституцията отговарятъ на исканията отъ болшинството на българския народъ. Азъ ще кажа нѣколко думи по нѣкой отъ тѣзи измѣненія, които бихъ желалъ да имаме и които могатъ да се обсъдятъ отъ васъ, а така сжщо и отъ Министерския съвѣтъ, и които мисля, че сж необходими.

Нека, г. г. народни прѣдставители, кажа първо нѣколко думи по измѣненіята, които ни се прѣдлагатъ.

Първо, въпросътъ за титлата е въпросъ безспоренъ, поне за управляващитѣ партии. Значи, този въпросъ, държавниятъ глава да се именува царъ, е въпросъ възприетъ отъ всички управляващи партии

у насъ. Въ това отношение, мисля правителството отива въ съгласіе съ болшинството отъ българския народъ, щото независима България да се казва царство, а нейниятъ държавенъ глава да се нарича царъ. Г. Стамболийски изказа съмнѣние, че е възможно идулето, т. е. прѣдстоящото велико Народно събрание да не възприеме тази титла. Това опасение не е сериозно и не може да съществува, защото тукъ има въпросъ отечественъ, има въпросъ на патриотизмъ, въпросъ свързанъ съ съществуването на България като независима държава. Азъ разбирамъ, да има споръ, г. Стамболийски, но ако царството даваше нѣкакви привилегии или увеличаваше правата на короната. Но вие виждате, че никакво увеличаване или разширение прерогативитѣ на короната правителството не ви прѣдлага, нито е мислило да ви прѣдлага. Слѣдователно, Вашитѣ опасения, които изказвате, азъ не ги считамъ за сериозни. Нѣма да се намѣри прѣдстояще велико Народно събрание, което да каже: „Не признавамъ България за царство“, понеже още прѣди нашето робство подъ турското иго България е била независимо царство.

Но, г. г. народни прѣдставители, отъ измѣненіята, които се прѣдлагатъ, иде чл. 11. Азъ мисля, че тамъ, дѣто е казано, че военнитѣ чинове даватъ клетва за вѣрност на царя, трѣбва да се добави „и на отечеството“. Затъ и по сега съществуващия законъ войницитѣ, па и всичкитѣ военни чинове даватъ клетва за вѣрност не само на държавния глава, но и на отечеството. Това може да стане и азъ вѣрвамъ, че г. министъръ-прѣдседателъ ще го възприеме — клетва за вѣрност на царя и отечеството“.

Чл. 13, г. г. народни прѣдставители, внася едно съществено измѣненіе въ нашата конституция, или, по-добри, внася една важна гаранция за нашитѣ правдини. Проектираното измѣненіе гарантира насъ, българскитѣ граждани, отъ възможни бѣдши сѣдилища ad hoc, отъ полеви сѣдилища или не зная какви, чиито лоши послѣдствия българскиятъ народъ е ималъ случай да изпита. Но азъ мисля, г. г. народни прѣдставители, че въ този членъ, щомъ като се организира положението на сѣдебната властъ, би могло да се прокара и принципътъ, който за всички ни е безспоренъ, че нашитѣ сѣдии трѣбва да бѣдатъ несмѣняеми. Условиата, цензътъ, тѣ сж въпроси на специаленъ законъ. Но за да гарантираме несмѣняемостъ за нашитѣ сѣдилища, да не може никое правителство да посегне върху несмѣняемостта, ние трѣбва по принципъ да я реализираме въ чл. 13 на нашата конституция. Тогава ще останатъ въпроситѣ, по които правителствата и бѣдшиятъ народни събрания да могатъ на тѣхна отговорност да посѣгнатъ: на условията, на ценза на сѣдитѣ и пр. и пр., но тогава тѣ ще го правятъ на тѣхна отговорност прѣдъ народа и пр. Ако ние възприемемъ този принципъ, ако го реализираме въ новия проектъ, съ това ще гарантираме несмѣняемостта на българскитѣ сѣдии.

Азъ мисля, г. г. народни прѣдставители, че въ сѣщия членъ можемъ да прокараме и принципа за административното правосѣдие. Не можете да откажете, че той е въпросъ назрѣлъ у насъ, защото произволитѣ на държавнитѣ, окръжнитѣ, общинскитѣ или окръжнитѣ длъжностни лица сж произволи, които сж съществували, и колкото повече се отдалечаваме отъ миналото, толкова въ по-голямъ размѣръ. Добри е и този въпросъ, като принципъ, да го сложимъ въ нашата конституция. Но ще възрази, може-би, нѣкой: „Никой не прѣчи и сега да се създаде законъ за административно правосѣдие“. То е вѣрно, но вие виждате, че сега го нѣмаме, а като го помѣстимъ въ конституцията, ние задължаваме бѣдшето Народно събрание, което и да било то, да създаде особенъ законъ за административно правосѣдие.

Г. г. народни прѣдставители! Минавамъ по-нататъкъ на чл. 17, по който се спрѣ и г. Стамболий-

ски, именно въ тази му част, че държавният глава свързва и утвърждава всички сговори с иностранный държави. Азъ мисля, г. г. народни прѣдставители, че ако не възприемемъ туй, което каза г. Стамболийски, сключването на тѣзи договори да става при съдѣйствието, при участието на Министерския съвѣтъ, то най-малко това да става при участието на министър-прѣседателя и министра на външните работи. Вие виждате, че даже държавният глава въ абсолютният монархии, когато се срѣщат да размѣняват мисли, да сключват явни или тайни договори, се придружаватъ отъ своитѣ канцлери и отъ своитѣ министри на външните дѣла. Не защото е модерно, не отъ нѣкакви опасения и за не зная какво, отъ което ние трѣбва да се гарантираме като народъ най-сетѣ, но въ смисълъ на истински парламентаризмъ е, отговорнитѣ лица прѣдъ страната, формално, каквото е Министерскиятъ съвѣтъ да знае, да е въ течение на това — тайни или явни договори сключва държавния глава. И това може да се постигне, ако въ редакцията се каже: „Той свързва съ участието на Министерския съвѣтъ, или пъкъ на министър-прѣседателя и министра на външните работи договори и ги утвърждава“ и пр. и пр. Азъ мисля, г. г. народни прѣдставители, че никаква тайна за България не може да съществува, ако я не знаятъ поне нейниятъ министър-прѣседател, който управлява, и нейниятъ министъръ на външните работи. Не е достатъчно тази тайна да знае само държавният глава — това не е достатъчна гаранция. Исква се, щото този, който отговаря прѣдъ народното прѣдставителство формално, който управлява страната фактически, подъ надзора на държавния глава, да знае какви сговори, както казва проектътъ, се сключватъ тукъ или тамъ отъ важенъ характеръ. Не говоря върху втората алинея на този членъ, защото тя е ясна. Когато се касае за договори, които биха посегнали свободитѣ на гражданитѣ, или пъкъ въпроси отъ финансовъ характеръ, Народното събрание, а слѣдователно, и правителството, ще знае тия работи, защото прѣзъ тѣхъ ще минаватъ и пр.

Минавамъ по-натѣкъ, г. г. народни прѣдставители, на чл. 24, който говори за прѣстолонаслѣдството. Азъ считамъ, че този членъ е отъ учрѣдителенъ характеръ. Ролята, която великото Народно събрание ще изпълни по този членъ, като приеме прѣдложената редакция, е отъ учрѣдителенъ характеръ. Защо? Днесъ фактическото положение е въ разрѣзъ съ сегашното положение на конституцията. Конституцията говори за наследникъ по права низходяща линия на първия избранъ князь, а той е покойниятъ Батембергъ. А ние сега измѣняваме, споредъ фактическото положение, че трѣбва да бѣде наследникътъ на днешния царъ Фердинандъ I. Това измѣнение на чл. 24 е вече отъ учрѣдителенъ характеръ. Безспорно, азъ вѣрвамъ, че никой нѣма да възрази нѣщо противъ това, защото то е самото фактическо положение и защото никой въ България не желае династически въпроси. За щастие въ България, ние нѣмаме такива въпроси. Ако нѣкой е искалъ отъ време на време да ги повдига съ една или друга цѣль, той своевременно е получавалъ своята отплата, било отъ обществото, било отъ избирателитѣ. Тѣй че, династически въпроси у насъ нѣма, но ние сме длъжни да уредимъ фактическото положение въ основния законъ, въ конституцията, за да нѣма възможностъ за бѣдѣщи пертурбации, да запазимъ държавата въ нейната основа, отъ всѣкакви врѣмenni рушения, **осъществими или не.**

Г. г. народни прѣдставители! Като се говори за чл. 25, азъ бихъ мислилъ, че можемъ да го измѣнимъ така, щото наследникътъ да става пълновъзрастенъ не на 18 години, а на 21 година. Отъ единъ прѣстолонаслѣдникъ се иска държава да управлява, когато той стане пълнолѣтенъ. Колкото и да е гениално, колкото и да е способно, колкото и да е под-

готвено едно 18-годишно момче, то нѣма житейска опитност, което е най-важно за едно управление и не можете да го считате непрѣмѣнно отъ 18-та година зрѣло да управлява и да има върховния надзоръ, който му дава конституцията надъ управлението. И нѣма защо въ това отношение да има разлика съ гражданитѣ. Ние, гражданитѣ, ставаме пълнолѣтни на 21 година и пакъ вие виждате, колко сме компетентни на тая възраст по обществени въпроси въ една или друга смисълъ, въ една или друга посока. Още повече, казвамъ, това се налага за прѣстолонаслѣдника и би могло възрастъта да бѣде 21 година, вмѣсто 18.

Дохождамъ, г. г. народни прѣдставители, на чл. 35. Проектътъ на правителството е: (Чете) „Народното събрание съ законъ опрѣдѣля за обдържането на царя и на неговия дворъ цивилна листа. Тя не може да бѣде нито уголѣмена безъ съгласието на Народното събрание, нито намалена безъ съизволенieto на паря“. Този проектъ на чл. 35 не е нищо друго, освѣтъ оформяване на фактическото положение. Споредъ сегашния текстъ на конституцията, цивилната листа не може да бѣде повече отъ 600.000 л., а ние виждаме въ сѣмностъ, че тя е 2.080.000 л. Въ бюджета ни се казва, че тя е 1.250.000 л., а другитѣ сѣ за издържане канцеларията, дворцитѣ, за ордени и пр. Така че, въ този членъ правителството не прави нищо друго освѣтъ да оформи, да прокара въ самата конституция фактическото положение. Азъ мисля, г. г. народни прѣдставители, че ще бѣдемъ по-правни, ако ние фиксираме сумата, размѣра на цивилната листа за обдържането на царя и на неговия дворъ. Защо? Този въпросъ е отъ учрѣдителенъ характеръ въ конституцията. Това е единъ договоръ, който се сключва между великото Народно събрание и държавния глава, ако щете, и по взаимно съгласие. Иначе, ние можемъ да се изложимъ на опасни послѣдствия. Може да се намѣри правителство, може да се намѣри камара, която да вотира една грамадна сума за цивилната листа и въ послѣдствие друго правителство или друга камара, ако желае да я намали, да не може да осъществи това. Защо? Защото е необходимо съгласието на държавния глава, а той може да не го даде. И по-правилно ще бѣде, ако ние поставимъ въпроса за цивилната листа да се разрѣши въ уголѣмение или намаление между великото Народно събрание и държавния глава, между тѣзи два фактори, за да не може, г. г. народни прѣдставители, да се партизанистува по този въпросъ отъ обикновеното Народно събрание, нито въ една, нито въ друга смисълъ. Но ще се каже: точно сумата не може да се прѣдвиди, нуждитѣ отъ день на день и нему, като човѣкъ, растатъ и пр. и пр. Разбирамъ това, но ние ще туримъ единъ размѣръ, така да се каже, своеврѣмененъ засега, а нищо не прѣчи слѣдъ 15—20 години, когато условията на живота ще се измѣнятъ, да стане това ново измѣнение, защото тогавашнитѣ условия на живота сигурно ще прѣдизвикатъ и други измѣнения и, покрай онѣзи измѣнения, може да стане и това измѣнение. Но важното е, че ние гарантираме едно основно положение въ конституцията: цивилната листа да се опрѣдѣля отъ великото Народно събрание; само то да я увеличава или намалява съ съгласието на държавния глава.

Гл. XII, г. г. народни прѣдставители, въ сегашната конституция, а и въ самия проектъ е озаглавена „За гражданитѣ на Българското царство“, а по-нататѣкъ въ нѣкой членъ се говори, т. е. самитѣ жители или самитѣ граждани се наричатъ подданици, когато самиятъ чл. 60 отъ конституцията опрѣдѣля кои сѣ български граждани. Азъ мисля, че можемъ да коригираме тѣзи членове, като навѣждамъ, дѣто е казано „подданикъ“, замѣстимъ тази дума съ „гражданинъ“. Ние не сме абсолютна монархия, щото

нашите граждани да се наричат подданици към върховната държавна власт, която и да е тя.

А. Краевъ: Разбира се, „подданик на държавата“.

А. Христовъ: Не, тукъ е казано „подданик на царството“. Но защо да не се каже „гражданин на царството“? Затъ и самото заглавие е „за граждани на Българското царство“, а послъ въ нѣкои членове се употребява изразътъ „подданик“.

Г. г. народни прѣдставители! Минавамъ на друго едно важно и съществено положение то е чл. 72, дѣто се казва, че съставътъ, подседността и устройството на военнитѣ сѣдилища ще бждатъ опрѣдѣлени съ особенъ законъ. Безспорно, че при това тъмно положение, което съществува сега въ конституцията, правителството прави крачка напредъ, като внася една по-ясна норма, по, споредъ мене, не е точно опрѣдѣлена, не е сигурна за реализиране. Азъ мисля, че досагашниятъ свободенъ животъ на България доказва, какво военнитѣ сѣдилища тѣй, както съ организирани сега и съществуватъ по специаленъ законъ, сж врѣдни и не служатъ за нищо друго, освѣтъ да насаждаатъ кастовъ духъ и озлобление между граждани и офицери. Азъ мисля, г. г. народни прѣдставители, че грамадното мнозинство отъ нашитѣ граждани счита, че военнитѣ сѣдилища трѣбва да останатъ само за дѣла отъ чисто воененъ характеръ, които съ свързани съ дисциплината, съ военната служба, а за всички други дѣла и военнитѣ чинове трѣбва да бждатъ подседни на обыкновенитѣ сѣдилища. И нѣма да бжде не само злѣ, но ще бжде по-добрѣ, ако ние видоизмѣнимъ тази редакция и постановимъ изрично, че военнитѣ сѣдилища се създаватъ, и подседността и устройството имъ ще бждатъ опрѣдѣлени съ особенъ законъ, но компетентността имъ ще бжде само за дѣла, тѣсно свързани съ военната дисциплина. И тогава това постановление ще получи, така да се каже, едно разрѣшение, което ще удовлетворява едно общо жѣлание отъ болшинството на българскитѣ граждани и избиратели. Нѣма нужда да казвамъ, че такова едно измѣнение или най-малко не трѣбва да се вижда неприятно на г. г. военнитѣ чинове, низши или висши. Понеже ние не сме абсолютна монархия, а сме парламентарна страна, трѣбва да имаме едни сѣдилища за всички граждани, чиновници, били тѣ граждански или пѣкъ военни. Това се налага отъ самото равенство, въ което ние всички сме поставени, прѣдъ законитѣ, а така сжщо ние трѣбва да бждемъ равни и прѣдъ едно и сжщо сѣдилище. Специални сѣдилища на специални професионални организации не бива да се допускатъ у насъ, защото на практика тѣ доказаха своята зловрѣдност.

Г. г. народни прѣдставители! Въ чл. 78 се говори, че първоначалното учение е задължително. Азъ мисля, че е врѣме да се съгласимъ да поставимъ въ конституцията, че и трикласното или прогимназиялно учение е задължително. Ако прѣди 30 години държавата, или, по-добрѣ казано, българскиятъ народъ е считалъ, че българскитѣ граждани трѣбва да иматъ задължително първоначално образование, то слѣдъ 30-годишенъ опитъ, ние можемъ да прокараме въ нашата конституция и да искаме отъ нашето гражданство да има най-малко трикласно образование. Това е необходимо за истинския икономически и прогресивенъ развой на нашата млада държава, и вървамъ, че противъ такава една норма никой въ България нѣма да бжде противъ.

В. Мантовъ: Само финансовиятъ министъръ.

А. Христовъ: Не, когато се касае за образованието, за такава важна обществена функция, държавата не търси и срѣдства за приходи да ги удовлетвори, да ги посрѣщне. Такива бирнически съображения не мо-

гатъ да измѣстватъ такива основни положения отъ конституцията. За нашето добро, за благоденствието на нашата страна, а слѣдователно, и за нейнитѣ граждани, необходимо е вече ние да вмѣнимъ на гражданството задължителността на прогимназиялното образование — разбирамъ основното и трикласното, както бѣше досега въ прогимназитѣ — дѣто се дава едно скромно, едно общо образование по всички прѣдмети.

Г. г. народни прѣдставители! Въ чл. 86, въ който се говори за мандата на Народното събрание, говорп се само за четири години. Безспорно е, че това е добро и вървамъ, че и противъ тази норма никой нѣма да възстане. Но азъ мисля, че като прѣглеждаме този чл. 86, бихме могли да внесемъ и други едни съществени и принципиални измѣнения. Първо, задължителното гласоподаване.

Г. г. народни прѣдставители! При днешния избирателенъ законъ, когато всѣки единъ избирателъ има възможностъ да гласува въ своята община, задължителното гласоподаване можемъ да вмѣнимъ като дългъ, като тежба на нашето гражданство. Ако ние му налагаме задължително първоначалното образование, ако ние му налагаме задължителна военна повинностъ и редъ други тежоби, азъ мисля, че ние можемъ да му наложимъ и задължителното гласоподаване. Върховната властъ, народътъ, чрезъ своето велико Народно събрание, трѣбва да застави своитѣ граждани, които сж избиратели, да гласоподаватъ, да упражняватъ своето върховно право, което имъ дава основниятъ законъ, както ги задължава да упражняватъ и другитѣ тежоби къмъ държавата, каквато е военната повинностъ, каквото е плащането на данъцитѣ и пр. И мисля, г. г. народни прѣдставители, че подробноститѣ по едно задължително гласоподаване: кой ще съставя актоветъ въ бюрото противъ тѣзи, които не сж се явили, и които ще могатъ да прѣдставятъ своитѣ извинителни причини прѣдъ едно или друго лице, или прѣдъ сѣдилището, казвамъ, тѣзи подробности могатъ да се уредятъ съ особенъ законъ, но като принципъ въ конституцията ние можемъ да прокараме задължителното гласоподаване и сме длъжни да го направимъ, щомъ като държавата застава на положението, че обявява и други повинности и други тежоби на тѣзи граждани за задължителни.

Въ сжщия членъ, г. г. народни прѣдставители, е казано, че за начина, за реда, по който ще ставатъ изборитѣ ще се изработи особенъ законъ, както е сега. Азъ мисля, че ще бжде добрѣ съ проекта да вмѣстимъ въ тази редакция на конституцията единъ принципъ, който сега съществува въ нашия избирателенъ законъ и който принципъ е много добъръ, а именно: всѣки избирателъ да гласува въ своята община. Ако ние прокараме това начало въ самата конституция, ние ще гарантираме за въ бждѣше нашитѣ избиратели отъ туй, което често пѣти въ недалечното минало тѣ сж имали злощастие да изпитатъ — да ги разкарватъ по разни центрове, дѣто има секции на 30—40 км., да ги прѣрѣщатъ шайки, да ги малтретиратъ, да не имъ даватъ възможностъ да упражнятъ свободно своето избирателно право — най-важното право за единъ гражданинъ въ една парламентарна страна. Този принципъ изникна, така да се каже, отъ нуждата, която е доказалъ нашиятъ животъ; нашиятъ животъ налага това измѣнение: всѣки единъ избирателъ да гласува въ своята община, защото ние виждаме, че тогава злоупотребленията на властта въ единъ или другъ случай, или пѣкъ злоупотребленията отъдолу на самата маса върху избирателитѣ, не сж възможни; отнема се това злоупотребление, отдѣто и да иде то.

Г. г. народни прѣдставители! Има и другъ единъ въпросъ, който би могълъ да бжде засегнатъ отъ този членъ. Той е въпросътъ за пропорционалната избирателна система — въпросъ, по който, повиди-

тому, всички управляващи партии, като-че-ли сме съгласни, но на дѣло избѣгваме още, по едни или други причини да го осъществимъ. И азъ мисля, че ако тукъ другитѣ управляващи партии, както и другитѣ, които се прѣдставяватъ, се изкажатъ за пропорционалната изборна система, ние можемъ да прокараме този принципъ въ чл. 86, а въ послѣдствие, съ особенъ законъ, идущето Народно сѣбрание да нареди върху коя норма, или по-добрѣ, върху коя система на пропорционалностъ да се спремъ. Това ще бѣде въ съгласие съ изявленията, които направи г. министърътъ на вътрѣшнитѣ работи сега, че готви такъвъ проектъ; това ще бѣде въ съгласие и съ това обществено искане, да се прокара пропорционалната избирателна система, като единъ спасителенъ цѣръ за нашето управление, а главно за прѣчистване на нашитѣ партийни нрави, отъ което прѣчистване ние имаме нужда: имаме още повече нужда да се въведе търпимостъ въ управлението между партиятъ, търпимостъ въ самата камара, както тази пропорционална система е вече прокарана въ общинскитѣ и окръжни съветѣ.

Г. г. народни прѣдставители! Стариатъ текстъ, сега съществующиятъ на чл. 135 отъ конституцията, прѣдвижда, че държавниятъ глава има право, слѣдъ като се свика Народно сѣбрание, да отложи засѣданията му най-малко до два мѣсеца, а слѣдующиятъ членъ прѣдвижда и неговото право, когато той поиска, да го разпуща. Азъ мисля, че това положение въ чл. 135 — държавниятъ глава да отлага засѣданията на свиканото Народно сѣбрание — е излишно и не трѣбва да съществува. Щомъ като държавниятъ глава има безспорно конституционно право да разпуща, когато поиска, камарата, защо, тогава, му даватъ и това право да отлага нейнитѣ засѣдания, което на практика може да се случи много рѣдко, но, казвамъ, безполезно е, щомъ като той има властъ да разпусне едно Народно сѣбрание. Ако ли не бихте се съгласили съ това измѣнение на чл. 135, то пъкъ трѣбва да се каже другото, че за колкото време Народно сѣбрание е било отложено — неговитѣ засѣдания — да има пакъ на разположение същото време, за да може да продължава засѣданията си. Вие разбирате защо: да се избѣгва опасността, щото чрезъ отлагането на засѣданията отъ държавния глава, да не може Народно сѣбрание да изкара своя конституционенъ мандатъ.

Г. г. народни прѣдставители! Мисля, че е време да измѣнимъ чл. 150 въ смисълъ, че държавниятъ глава да назначава само министър-прѣдседателъ, а послѣдниятъ да прѣдставява своитѣ министри, които, ако държавния глава ги одобри, да ги назначава. Вѣрвамъ, че противъ такава една наредба, доказана по необходимостъ у насъ, никой не би ималъ нѣщо противъ. Това ще бѣде въ съгласие и съ туй, че държавниятъ глава ще бѣде длъженъ да се обръща винаги къмъ шефоветѣ на партиятъ, когато ще се състави кабинетъ. Възможността да се обръща къмъ непартийни хора или къмъ подшефове на партиятъ да съставятъ кабинети и по този начинъ да се прѣдизвикватъ раздробления, разслабвания на партиятъ, тази възможностъ, казвамъ, като се направи това измѣнение, ще се отстраня и ще бѣде въ полза не само за насъ, българския народъ, а това ще бѣде въ полза и на самия държавенъ глава, защото днешното разцѣпление на партиятъ, г. г. народни прѣдставители, безразлично кои сѣ причинитѣ и откъдѣ идатъ тѣ, с положение врѣдно не само за народа, но е врѣдно и за самия държавенъ глава. Днесъ, благодарение на туй, че ние сме разпокъсани на многочислени управляващи партии, не можемъ да застанемъ на едно твърдо положение и да кажемъ на държавния глава: тия, тия, и тия измѣнения искаме едногласно, единодушно, ами едни прѣдлагатъ явно едно, други пъкъ задкулисно прѣдлагатъ друго

и става единъ водовъртежъ, въ който никой не знае най-накрай какво ще излѣзе.

Д. Константиновъ: Споредъ интереситѣ.

А. Христовъ: Да, споредъ интереситѣ, но то е печално и то не бива да съществува. Правителството, напр., излѣзе открито съ своя проектъ, че може да издѣйствува това, но вие виждате, че от-вѣждѣ започна да получава атаки, защо само това, защо не и друго. Е добрѣ, ами вие, г. г. шефова, на разнитѣ партии, какво прѣдложихте на държавния глава, обществото не знае и нѣма възможностъ да знае.

Въ свѣръзка съ тѣзи положения, г. г. народни прѣдставители, които съществуватъ тукъ, азъ мисля, че е време да прибавимъ една нова алинея къмъ чл. 166 отъ конституцията, който дава право на правителственитѣ чиновници да иматъ пенсия. Ние трѣбва да вложимъ въ конституцията този принципъ, щото и общинскитѣ и окръжнитѣ чиновници и служащи да иматъ право на пенсия.

И. Хаджиевъ: И старитѣ земледѣлци.

А. Христовъ: Нѣма смисълъ. Азъ не виждамъ, каква е разликата между единъ държавенъ чиновникъ, комуто държавата дава пенсия, и единъ общински или окръженъ служащъ, който нѣма право на пенсия. Разумна причина да постоянствуваме ние въ това различие не съществува, и азъ мисля, г. г. народни прѣдставители, че ние ще извършимъ едно добро дѣло, ако прокараме въ конституцията принципа, щото на общинскитѣ и окръжни чиновници и служащи да се дава пенсия, чрезъ особенъ законъ, разбира се, който ще се издаде отъ обыкновеното Народно сѣбрание. Това е една назрѣла нужда. Вие виждате, че не само тѣзи чиновници я искатъ, но и гражданството съчувствува, и ние самитѣ — управляващата партия сега — съчувствуваме на това, и по липса на време, може-би, защото има по-важни други въпроси да разглеждаме, нѣмаме възможностъ да създадемъ единъ такъвъ законъ. Но то зависи само отъ нашата добра воля, а за да задължимъ управляващитѣ партии, да задължимъ бѣдѣщото Народно сѣбрание, което и да бѣде то, да осъществи този принципъ, нека възприемемъ въ конституцията: да се дава право на пенсия на общинскитѣ и окръжнитѣ чиновници, както даваме на нѣкои обществени чиновници, които не сѣ въ тѣсна връзка съ държавното управление, както, напр., банковитѣ чиновници, въ Земледѣлската и Народна банки и т. н. Тѣ сѣ обществени учрѣждения и служащитѣ въ тѣхъ иматъ право на пенсия, а на чиновницитѣ въ такива важни учрѣждения, административни юридически лица, каквито сѣ нашитѣ окръзи, общини, градски и селски, не даваме право на пенсия.

Това сѣ, г. г. народни прѣдставители, измѣненията, които, споредъ мене, бихъ желалъ да се възприематъ. Азъ напълно одобрявамъ проекта, който се внася отъ правителството, съ тѣзи уговорки, които направихъ върху визиранитѣ членове. Но мисля, г. г. народни прѣдставители, че ако по-посе тукъ, въ камарата, партиятъ поставятъ въпроса открито, искрено, ние, може-би, ще имаме възможностъ да отидемъ по-далечъ въ добритѣ измѣнения на конституцията, които животътъ е доказалъ за необходимими. Азъ бихъ желалъ откровенно да ни каже шефътъ на народната партия, подшефътъ на либералната партия, който е така сѣщо тукъ, шефътъ на прогресивно-либералната партия, който тоже с тукъ, кои измѣнения тѣ считатъ за необходимими, да ни ги кажатъ високо отъ тая трибуна, за да ги чуе обществото, за да ги чуе гражданството, да ги чуемъ и ние и, може-би, тогава съ усилието на

правителството и съ съгласието на държавния глава, да се прокаратъ тѣзи измѣнения въ конституцията. Азъ вѣрвамъ, г. г. народни прѣдставители, че ако ние тукъ, сегашното Народно събрание, което даде доказателства на патриотическа, на държавническа трѣзвеностъ, настоящето Народно събрание, което разрѣши всички въпроси, които вѣрмето и животътъ повдигнаха, мисля, че същото това Народно събрание ще може, съвмѣстно съ държавния глава, да разрѣши всички въпроси по измѣнение на конституцията, ако нашитѣ партии тукъ, застанатъ откровенно и искрено и кажатъ, кои измѣнения да станатъ и кои не. Улеснява се задачата и на самото правителство, чийто шефъ ще се яви и ще каже на държавния глава, че Народното събрание по измѣнение на конституцията желае такъвъ проектъ; на вацитѣ прерогативи не посѣга, урежда само въпроси за народа въ една или друга смисълъ. И тогава правителството ще знае, че има подкрѣпата не само на народа, но желанието на всички, щото тѣзи реформи да се въведатъ въ конституцията. Не е въпросътъ, г. г. народни прѣдставители, демократическата партия да ви направи сега измѣнения, които болшинството отъ българския народъ нѣма да одобри по една или друга причина. Тя нѣма това право, защото тукъ нѣмаме демократически въпросъ; тукъ ние имаме държавенъ въпросъ; днесъ партията управлява не себе си, а управлява държавата и иска държавнически да разрѣши тѣзи въпроси, а когато се разрѣшаватъ държавнически въпроси, когато се посѣга на конституцията, едно правителство, което и да е то, трѣбва да има съдѣйствието, трѣбва да има откровеното и искрено мнѣние на всички партии. Ако лѣвитѣ партии, които не се прѣдставляватъ въ Народното събрание, не могатъ да се изкажатъ тукъ, тѣхното мнѣние можемъ да чуемъ отъ официалнитѣ имъ органи, то парнитѣ, които се прѣдставляватъ тукъ, могатъ да се изкажатъ по тѣзи въпроси. И азъ мисля, че ако всички се въодушевяваме отъ доброто желание да направимъ добри измѣнения въ конституцията, които 30-годишниятъ животъ ни е доказалъ за необходими, вѣрвамъ, че никой нѣма да ни направи никаква спънка. Лѣска се да вѣрвамъ, че самиятъ държавенъ глава ще се съгласи тогава, защото ще бѣде безсмислица да се противопоставя на искането на болшинството отъ българското гражданство.

Г. г. народни прѣдставители! Въ конституцията има членове, дѣто пакъ нѣкои измѣнения могатъ да станатъ, като поправки на нѣкои думи. Напр., чл. 29 казва: „Върховно сѣдилище“. Ние такова сѣдилище имаме, то се казва Върховенъ касационенъ сѣдъ, значи, би могло да се постави правилното наименование. Въ чл. 8, г. г. народни прѣдставители, е казано: „Лицето на княза е свещено и неприкосновено“. Лицето на княза, или сега, по проекта, на царя, че е неприкосновено, това разбирамъ, това е основенъ държавенъ принципъ; не може да бѣде иначе. Но азъ не виждамъ защо и занаяпрѣдъ да остава другиятъ изразъ: „Лицето на княза, или царя, е свещено“. Този изразъ, г-да, е остатъкъ отъ срѣднитѣ вѣкове, когато се е мислило, че държавниятъ глава олицетворява въ себе си не само свѣтската властъ, но и духовната. Сега-засега, днесъ, държавниятъ глава е само върховенъ прѣдставителъ на свѣтската властъ, но не и на духовната. Духовенството си има съвършено другъ началникъ. Тази дума не дава абсолютно никакви прерогативи на държавния глава. Отъ това, че въ конституцията пише, че лицето на държавния глава е „свещено“, има ли нѣщо за неговата личностъ? Ако той е уменъ, който и да билъ, ако той е гениаленъ, талантливъ, това се цѣни отъ народа; това се цѣни отъ историята; това ще се цѣни отъ всички потомства, но защо

да съществува този отживѣлъ вѣрмето си изразъ — „лицето му е свещено“ — когато това не отговаря на дѣйствителността, когато то не отговаря вече и исторически; отживѣло си е вѣрмето това, и послѣ, ако махнемъ този изразъ въ нищо нѣма да засегнемъ правдинитѣ на царя. Ние всички виждаме, че неговата личностъ не е свещена, защото въ политическия животъ, въ общественния животъ сега, нѣма свещени лица; такива лица има въ областта на религията, въ политиката нѣма; въ политиката можешъ да докажешъ своитѣ дарби като държавенъ глава, своя гения, своя талантъ, но нѣма нужда отъ тоя изразъ. Та, мисля, че между другитѣ измѣнения, може да се изхвърли думата „свещено“ отъ чл. 8 на конституцията.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ свършвамъ, като ви моля всички да приемемъ законопроекта, но сега всички, безъ разлика на партии, да помогнемъ на правителството въ комисията, да направимъ и другитѣ измѣнения, които мислимъ, че са необходими, по които ще се изкаже болшинството, че ги иска. Въпросътъ, както виждате, не е партиенъ; въпросътъ е държавнически и трѣбва трѣзвено всички да размислимъ. Нѣма защо задкулисно да дѣйствуваме по този въпросъ; нека тукъ всички си изкажемъ мнѣнието, за да извършимъ наистина едно държавническо добро дѣло. Въпросътъ е за конституцията, а не е въпросъ за нѣкой обикновенъ законъ. Нека се забравятъ задкулиситѣ съвѣщания, които ставаха тукъ-тамъ, въ нѣкакви седѣлки; нека чуемъ тукъ откровенно, кой какви измѣнения мисли, че конституцията трѣбва да прѣтърпи; тогава ще можемъ да извършимъ наистина една добра работа и съвѣстно ще изпълнимъ дълга си, като обществени дѣйци.

Прѣдседателъ: Има думата народниятъ прѣдставителъ г. Кръстьо Мирски.

К. Мирски: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Азъ заявявамъ моето задоволство отъ поведението на г. първия министъръ, което той държа въ вѣрме рѣчитѣ на прѣждеговорившитѣ. Съ това той показа, че затуй не билъ да гласностъ на проекта на нашето правителство за измѣнение на конституцията ни, защото желаятъ да чуе отъ трибуната и нѣща, които той не прѣдлага да се измѣнятъ въ нея. Може-би, той ще послѣдва нѣкои свои другари отъ кабинета, които широко даваха да се прилага чл. 111 отъ нашата конституция. И дѣйствително, умѣстно е да се прилага широко цитираниятъ членъ, защото той съществено се различава въ своята редакция отъ неговия първоизточникъ. Тогазъ, когато въ съответния членъ на белгиската конституция ние четемъ, че членоветѣ на камарата на прѣдставителитѣ и на сената могатъ да правятъ поправки въ проектитѣ, въ чл. 111 на нашата конституция четемъ, че членоветѣ на Народното ни събрание могатъ да правятъ още и измѣнения и допълнения въ проектитѣ.

Не ми бѣше възможно да изслушамъ въ всичкитѣ имъ точки рѣчитѣ на г. г. прѣждеговорившитѣ, затуй, ако нѣкаждѣ ги повторя, то ще бѣде отъ естеството на работата. Цѣли 30 години съмъ ималъ голѣмото удоволствие да говоря и да пиша по основния ни законъ. Азъ съмъ слѣдилъ създаването на днешния ни основенъ законъ, билъ съмъ и въ великото Народно събрание, което първо го измѣни. Слѣдилъ съмъ въобще всичко, което се е писало за измѣнение или допълнение въ нашата конституция. Въпрѣки това и до днесъ не съмъ дошълъ до убѣждението, че се налага ревизия на конституцията ни. Ревизия на конституцията ни ще се наложи, когато политически нашиятъ народъ още повече напредне, а дотогазъ въ интереса на народа, налага се само частично измѣнение, а повече —

почти само допълнение на наредбите на основния ни законъ. Рисувано е, г. г. народни прѣдставители, прѣдлагането даже измѣнения на един наредби, които задоволително гарантиратъ свободитѣ на народа ни. Право се каза, че великото Народно събрание не може да се свързва съ закона, който прави обикновеното за измѣнение на конституцията. Истина, великото Народно събрание е, тъй да се каже, втора инстанция, но тя нѣкой път може да реформира съществено рѣшенията на първата инстанция, толкова повече е тя въ право да направи това, защото туй право великото Народно събрание го има по наредбитѣ на нашата конституция. Тогазъ, когато обикновеното Народно събрание може да бѣде разпуснато, да бѣде разтурено, това не може да се направи съ великото Народно събрание. Тогазъ, когато рѣшенията на обикновеното Народно събрание подлежат на санкциониране — на утвърждение отъ държавния глава — рѣшенията на великото Народно събрание сж сами по себе си санкционирани. Това е изрично казано въ съответнитѣ наредби на нашата конституция, името, струва ми се, въ чл. 147, дѣто се изброяватъ ония членове, които сж задължителни за великото Народно събрание. Но както може да се очаква едно велико Народно събрание отъ по-демократически съставъ, може да се случи единъ день и едно велико Народно събрание отъ по-малко демократически съставъ, и народътъ може да изгуби нѣкои отъ своитѣ свободи, или най-малко да се ограничи въ нѣкои свои права. Ето защо азъ мисля, че много добръ е сторено отъ правителството ни, дѣто не се е впуснало въ измѣнение на повече разпорѣждания на основния ни законъ, а се е ограничило само на ония, които то намѣрва, че могатъ да се направятъ, безъ да се рискува съ нѣщо нѣкои отъ свободитѣ на народа. Но отъ туй още не слѣдва да заключаваме, че правителството не е въ желание да прѣдложи на насъ още нѣкои измѣнения или, по-право, допълнение на своя проектъ. Азъ прочетохъ туй въ мѣлчанието на правителството, когато тукъ се говори по материи, които съвсѣмъ не се засѣгатъ отъ законопроекта.

Министъръ-прѣседателъ А. Малиновъ: Отъ това слѣдва само едно, г. Мирски: нѣмамъ обичай да отговарямъ и да прѣсичамъ — само толкова. Останалиятъ Ви коментаръ е произволенъ.

К. Мирски: Отъ рѣчта, която държахте, направихъ туй заключение. — Азъ направихъ заключение още и отъ друго, отъ факта, че нѣмаме единъ членъ въ вашия проектъ, въ който да пише: въ всѣки членъ на конституцията, думитѣ: княжество, князь и княгиня се замѣняватъ съ думитѣ: царство, царъ и царица, а ни сж дадени на рѣцѣ текстоветѣ на всички онѣзи членове, въ които се съдържа тия думи, и отъ тамъ попълновението или най-сетнѣ по нашата практика, поне на XIV-то обикновено Народно събрание, да се говори и по други работи на тоя или оня членъ, прѣдложенъ, само за да се замѣни думата князь съ царъ и т. н. Азъ напредъ ще кажа нѣколко думи по прѣдложенитѣ отъ правителството на измѣнение членове.

Чл. 13 се прѣдлага да се измѣни много основателно, но ще бѣде по-добръ въ него да легне принципътъ, възприетъ вече отъ демократическото правителство и отъ демократическото събрание, за несмѣняемостта на нашитѣ сѣдии. Искаме ли ние да гарантираме несмѣняемостта на сѣдинтѣ, ние трѣбва да поставимъ този принципъ въ основния ни законъ и за това нищо нѣма да ни прѣчи, ако прибавимъ едно допълнение въ слѣдующата редакция: (Чете) „Сѣдинтѣ се назначаватъ до животъ. Никой сѣдия не може да се лиши отъ мѣстото си, нито да се суспендира, освѣтъ съ съдебно рѣшение

— par un jugement. Прѣмѣстването на сѣдия не може да стане, освѣтъ съ ново назначение или съ съгласие на сѣдията“. Това е изричниятъ текстъ на чл. 100 отъ белгийската конституция.

Чл. 17 уплаши нѣкои отъ лѣвицата. Тѣ не четатъ въ него, освѣтъ това, което се съдържа въ думитѣ, а не онова, което се съдържа и въ самия неговъ текстъ, взетъ въ свързка съ два пѣти повтореното въ нашата конституция, съ онова, което е казано струва ми се, въ чл. 18 и въ чл. 154. Защо да сѣтаме, г. г. народни прѣдставители, че съ думитѣ „царѣтъ сключва трактати“ се разбирало, че той ги сключва, безъ да е участникъ въ сключването имъ поне първиятъ министъръ или поне министърътъ на външнитѣ работи? Това нѣщо никога не бива да мислимъ, защото никѣдъ това нѣщо не се разбира. Това не се разбира и тамъ даже, дѣто нѣма текстъ за материята. (Чете) „Най-влиятелниятъ отъ вождоветѣ въ парламента трѣбва да става пръвъ министъръ, т. е. глава на кабинета. Договоритѣ могатъ да се сключватъ помимо парламентски актове, по короната, т. е. въ дѣйствителностъ министерството, което се явява прѣдставителъ на короната не трѣбва да сключва договори, които не бѣдатъ одобрени отъ парламента“. Виждате, царѣтъ дѣйствува съ първия министъръ или поне съ министра на външнитѣ работи, и никое правителство въ парламентарна страна не смѣе да сключва договори, ако не е разбрало, че това се желае отъ народа, както нашето правителство много добръ е разбрало на 22 септември 1908 г., че желанието на нашия народъ е, да се прогласи и формално България за независима. (Чете) „Иностранната политика на държавата, обявяването на война и сключването миръ оставатъ въ рѣцѣтъ на короната, т. е. по-вѣрно на нейнитѣ служители“ — а по нашему казано, на министритѣ на държавата — „но въ работитѣ, както на външната политика, така и на вътрѣшната трѣбва да се слѣдва желанието на камаритѣ, на парламента, или въ случай на разногласие между тѣхъ — желанието на камарата на общинитѣ. Дѣятелността на всѣко министерство би била въ висша степенъ неконституционна, ако би могло да доведе до обявяване на война или къмъ сключване на миръ, въ противорѣчие съ желанието на камаритѣ. Парламентътъ трѣбва да се събира поне единъ пътъ въ годината. Въ случай на нѣкакви неочаквани обстоятелства, напр., смущение или нахлуване на неприятелъ, ако на министерството сж нужни допълнителни пълномощия, каквито могатъ да бѣдатъ необходими за защита на страната, въ очакване на това, министритѣ сж длѣжни, даже, като рискуватъ да нарушатъ законитѣ, да прѣдприематъ всички мѣрки, каквито се окажатъ необходими за възстановленieto на реда или за отражение нападението, като разчитватъ, ако нарушатъ нѣкой законъ, на парламентски актъ за снемане отъ себе си отговорността“. Ето житѣйската мадростъ на столѣтия, какво е научила Англия. Тамъ се пазятъ тия норми въ тѣхното политическо евангелие, ако и то да не е написано още на книга въ кодексъ, а се пази по прѣдаване, както у насъ се пази по конституционенъ обичай, че държавниятъ ни глава съ единъ указъ не може да назначава всичкитѣ министри, а назначава само първия министъръ и, по негово прѣдставление, назначава другитѣ, въпрѣки изричния текстъ на нашата конституция, както други пѣти имахъ случая да говоря по това. (Чете) „Кралѣтъ обявява война, сключва миръ, подписва трактати съ чуждитѣ правителства. Тѣзи трактати и ония, отъ които произлизатъ тежести за държавата или за гражданитѣ, за да бѣдатъ валидни, трѣбва да бѣдатъ одобрени отъ камаритѣ“ — чл. 47 отъ пруската конституция. (Чете) „Кралѣтъ има право да сключва трактати и съюзи съ чуждитѣ сили въ съгласие съ мѣннието на министра на външнитѣ работи и на единъ членъ отъ държавния съ-

вѣтъ, повиканъ отъ краля“ — чл. 12 отъ шведската конституция. Азъ моля напата комисия да прѣдпочете текста за материята на шведската конституция.

Нѣной отъ прѣдставителитѣ: Тамъ има държавенъ съвѣтъ.

К. Мирски: Намѣсто държавенъ съвѣтъ, да се каже: първиятъ министъръ и още единъ министъръ, когото царьтъ повика, било онзи на външнитѣ работи, или първиятъ министъръ, или министърътъ на войната. Най-сетѣ и туй да не се напише никѣдѣ, нѣтъ бѣда, както казватъ руситѣ. (Чете) „Кралътъ сключва съ чуждитѣ държави нужнитѣ договори по търговията, мореплаването и други такива. За да иматъ тѣзи актове задължителна сила, трѣбва първо да се подложатъ на законодателната властъ за одобрение“ — чл. 93 отъ ромънската конституция. Въ послѣдната нищо не се говори за тайнитѣ договори; въпрѣки това и тамъ сключватъ такива сговори, както навсѣкѣдѣ ги сключватъ. Слѣдователно, въ чл. 17 за тайнитѣ договори и да не бѣше поставено, нѣмаше да стане нѣщо, което да врѣди на интереситѣ на държавата.

Доста бѣше въ чл. 17 да се възпроизведе послѣдната алинея на съответния членъ отъ белгийската конституция, която гласи: (Чете) „Тайнитѣ членове на договоритѣ не бива да разрушаватъ нейнитѣ явни членове (les articles patents)“.

Това, г. г. народни прѣдставители, по чл. 17. Иде по редъ чл. 19. Прѣстононаслѣдникътъ да замѣства държавния глава, е приемливо, но той, докѣ не навърши поне 20 години и докѣ не даде клетва за вѣрностъ на царя, прѣдъ надлежния министъръ, ми се струва, не бива да остава замѣстникъ на държавния глава. Азъ поддържамъ послѣдния говорившъ, че е желателно, пълнолѣтието на наследника у насъ да не настѣпва съ навършване на 18-та година; ако не 21 година, нека бѣде 20 години, но сѣ малко повече, отколкото 18 години, макаръ и 18-годишенъ момъкъ да не е дѣте, както го нарекоха тукъ. Въ тоя членъ трѣбва да се каже и друго. (Чете) „За излизаното си и за назначението на замѣстникъ царьтъ съобщава на Министерския съвѣтъ“; трѣбва да се каже „също и за завръщането си въ страната“, и при това да се добави: „това винаги се обнародва въ „Държавенъ вѣстникъ“. Българскиятъ народъ и занаяпрѣдъ нека има щастието да слѣди държавния си глава, когато той излиза задъ граница, и да знае, кога той се завръща въ страната. Както е сега редактиранъ проектътъ, излиза, че само като се пише едно писмо на министра, че царьтъ заминава, народътъ ще знае, че заминава; кога се върне, това народътъ официално нѣма да узнава, а това не бива да става.

Чл. 24 е много добръ редактиранъ, не защото е необходимо това да стане, а за да се запущатъ всички уста, които искатъ да използватъ днешната редакция на този членъ. Като-че-ли отъ първия ни князь има синове български князе. Нѣма. Той се задоми и имѣ дѣцата си, когато вече не бѣше български князь, и, слѣдователно, напразно се говори, че имало опасностъ за династията ни. Но нека се редактира членътъ тѣй, както е редактиранъ въ други конституции, като се тури въ члена името на създателя на династията.

Чл. 35 говори за обдържането на държавния глава и на двора му. Азъ съмъ повече отъ ония, които приематъ системата на опрѣдѣляне цивилната листа тогава, когато държавниятъ глава стѣпи на прѣстола, както това се практикува въ Англия, Белгия и другадѣ; но защото сега ние имаме вече стѣпилъ на прѣстола царь, може да му се опрѣдѣли цивилната листа въ конституцията и съ втора една алинея

да се каже, че на бѣдѣщитѣ царе ще се опрѣдѣли цивилната листа отъ великото Народно събрание, когато то се свика, за да положи новиятъ царь прѣдъ него клетва за вѣрностъ на конституцията. Това тѣй ще бѣде по-цѣлесъобразно и по-достойно за короната. Не бива да се излага царьтъ на разисквания дотогазъ, докогато страната намира, че е въ нейнъ интересъ да има корона; не бива, това не е цѣлесъобразно.

Относително размѣра на цивилната листа, не е вѣрно, че президентътъ на френската република вземалъ 500.000 л. Още първиятъ президентъ слѣдъ Наполеона III вземаше около 1 милионъ лева, а сегашниятъ, ми се струва, взема 2½ милиона лева.

Д-ръ Н. Наковъ: Не е вѣрно. Той взема 500.000 л.

К. Мирски: Ако и да има доста голѣма разлика между цивилната листа на послѣдния френски царь Наполеонъ III, който вземаше 25.000.000 л., и императрица Евгения, съпругата му, още около 15 милиона лева, и освѣнъ това, разбира се, още и други, но вѣрно е, че има държавни глави, които се задоволяватъ съ по-скромна листа отъ оная на нашия царь. Напр., президентътъ на Съединенитѣ-Шати вземалъ само 250.000 л.

Министъръ Х. Славейковъ: Долари или лева?

К. Мирски: 250.000 л. — доларитѣ съмъ обърналъ на левове. — Президентътъ на Швейцарската република вземалъ 13.500 л.

Минавамъ на други членъ, защото искамъ да бѣда най-краткъ. Чл. 55 сѣщо е добръ измѣненъ. Въ закона ще се опрѣдѣли, по кой начинъ чужденцитѣ да ставатъ български подданици, да се не отнема отъ врѣмето на Народното събрание, което е повикано да законодателствува за интереситѣ на цѣлия народъ, а не за негови единици или за бѣдѣщи негови единици.

Чл. 72 по редъ. Тоя членъ е по военната служба. (Чете) „По работи криминални, военни лица се сѣдятъ отъ военни сѣдилища само тогава, когато се намѣрватъ на дѣйствителна служба.“ Вѣрно е казано въ изложението на мотивитѣ, че тоя текстъ не трѣбва да се разбира тѣй, както днесъ въ живота се прилага; но трѣбва да му се даде една яснота, а най-практично ще бѣде да подражаемъ нашитѣ крѣстници, елинитѣ, които сѣ наредили една редакция отъ двѣ години насамъ и сега, тия дни, ще я узаконятъ.

Министъръ В. Молловъ: Сега ще я измѣнятъ.

К. Мирски: Тя е слѣдната, споредъ Le Messenger d'Athènes, който имаме тукъ, въ Народното събрание: „Военнитѣ сѣдилища разглеждатъ само прѣстѣпления отъ чисто воененъ характеръ“ — d'ordre purement militaire. Тукъ би било мѣстото да добавимъ, че извънредни военни сѣдилища могатъ да се създадатъ само за разгледване прѣстѣпления извършени на бойното поле и въ мѣста, когато тамъ е било обявено вече военно положение; въ тия послѣднитѣ да се командироваатъ, по опрѣдѣление отъ Върховния касационенъ сѣдъ, по двама сѣдни измежду членоветъ на апелативнитѣ сѣдилища. Нѣма нужда да коментирамъ. Азъ мисля, че тѣзи работи сѣ толкова ясни, щото всѣки, който иска да ги възприеме, и безъ коментари може да ги възприеме; но че не бива да оставяме за въ бѣдѣще съсловни сѣдилища у насъ, за туй вече нѣма споръ. Тукъ ще подражаемъ не собствено нашитѣ крѣстници, гърцитѣ, а френцитѣ, които вече отъ нѣколко години иматъ това нѣщо. А и въ нашия парламентъ има едно прѣдложение, което бѣше направено отъ единъ членъ на днешния кабинетъ, подписано и отъ мене заедно

съ други лица; може да си припомним г. министъръ Такевъ, че такова предложение той бѣше внесълъ, тъй щото азъ смѣтамъ, че е клевета, дѣто пишатъ, че той билъ и за въ бѣдѣ да си остане у насъ досегашниятъ редъ.

Министъръ М. Такевъ: Колко клевети пишатъ вѣстниците — кой обръща внимание!

К. Мирски: Иде чл. 76. Нашето правителство предлага да се отмѣни тоя членъ. И това е много понятно, защото правото, което има изпълнителната власт по тоя членъ, тя ще може да го упражнява съ онова право, което ѝ дава чл. 47 отъ конституцията. По тоя случай не мога да не кажа, че е желателно да се създаде у насъ единъ законъ за военно положение — *état de siège* — какъвто има въ всички правови държави, и за какъвто законъ и отъ моята скромна личностъ има единъ проектъ, напечатанъ още преди нѣколко години въ „Юридически прѣгледъ“, който съмъ съставилъ главно споредъ френския и ромѣнския закони.

Иде, г. г. народни прѣдставители, чл. 86. Въ тоя членъ добръ се предлага да се намали мандатътъ на народното прѣдставителство отъ петъ на четири години, но трѣбва да се добави слѣдното: „смѣтаво отъ датата на общитѣ избори“ отъ деня на произвеждане на генералнитѣ избори, за да нѣма никакъвъ споръ. Въ други конституции намираме, че сж намѣрили за добръ да опрѣдѣлятъ това нѣщо. Не че е недемократично народното прѣдставителство да има мандатъ петъ години, но защото всички викатъ, че не било туй демократично; за това нека бѣде мандатътъ четири години. Въ Франция напоследъкъ искаха нѣкои да продължатъ мандата на народното прѣдставителство отъ четири на петъ години, защото, казватъ, първата година народнитѣ прѣдставители се учатъ, а последната година не имъ се работи: слѣдъ насъ, казватъ, други като дойдатъ, нека тѣ изкаратъ останалото. Та четири години добръ е прието, за да не се порицава правителството отъ лѣвицата, която гледа и въ такива работи демократизмъ.

Тукъ нѣщо по-демократично не, но по-цѣлесъобразно би било слѣдното: да се намали възрастта на избираемитѣ. Тая възраст въ нѣкои държави е 25 години; нека ние да възприемемъ 28 години. 28-годишниятъ гражданинъ е въ положение да законодателствува, а пъкъ отъ избирателитѣ зависи да пращатъ въ парламента такива млади мъже. Защо нѣкой талантливъ, който е навършилъ 28 години, да не може да дойде тукъ да законодателствува и да контролира изпълнителната властъ?

Тукъ би трѣбвало да легне още една наредба, която мисля, че е цѣлесъобразна, ако и да се подразбира отъ днешния текстъ. Не е запрѣтено изрично въ конституцията за лицата отъ женски полъ да иматъ изборително право. Нека тукъ да прибавимъ, че съ изборителния законъ могатъ да се дадатъ изборителни права на женитѣ. Съ това собствено ние бихме узаконили, че, по днешния ни основенъ законъ, това право женитѣ нѣматъ, но единъ денъ съ изборителния законъ може да имъ се даде такова право, разбира се, най-напрѣдъ за училищнитѣ настоятелства, сетнѣ за общинскитѣ съвѣти, по-сетнѣ за окръжнитѣ съвѣти и най-сетнѣ и за въ парламента, като, разбира се, първоначално се положи единъ цензъ на избирателкитѣ.

Иде, г. г. народни прѣдставители, чл. 91, който се отмѣнява. Тоя членъ говори за особени комисари, наричани, иначе, княжески комисари, а сега биха се наричали царски комисари; въ Франция ги наричатъ правителствени комисари. Азъ съмъ за такива комисари. Франция, която е държава съ много повече опитни държавници, при държавни подсекре-

тари въ нѣкои министерства, днесъ има и правителствени комисари, днесъ има тамъ тоя институтъ, и го има, по моему, цѣлесъобразно, защото не бива да искаме отъ единъ министъръ да бѣде енциклопедистъ, особено отъ министъръ въ днешно врѣме, когато хигиената учи да не работимъ толкозъ много усилено, както работихме ние, по-старото поколѣние. За единъ Петко Славейковъ и други отъ старото поколѣние, отчасти за лица и като моята скромна личностъ, може да е позволено повече да работимъ, защото сме привикнали повече на трудъ; но ние не желаемъ на нашитѣ дѣца и внуци толкозъ много работене, слѣдователно, не можемъ да имаме претенция да искаме да се научатъ да разбиратъ по много материи. Поради това, въ Франция въ всѣки брой на държавния имъ вѣстникъ, когато засѣдава камарата или сенатътъ, току четете разпореждания: назначава се еди-кой си за комисаръ на правителството, да се яви въ камарата, респективно въ сената, и да защищава еди-кой законопроектъ — нѣщо, което у насъ се прави само по Военното министерство, когато се гласуватъ военно-сѣдебни закони; тукъ е дохождалъ на червената маса г. генералъ Агура, главниятъ воененъ прокуроръ, а нѣкой пѣтъ и други нѣкои си.

Менѣ ми се струва, че когато би се учрѣдили държавни подсекретари или помощници на министритѣ, пакъ ще бѣде добръ да си остане наредено въ конституцията, че има право всѣки министъръ да делегира въ Народното събрание едно подвѣдомствено нему висше длъжностно лице, което да защищава даденъ законопроектъ, защото, съгласете се, че не всѣки пѣтъ всѣки министъръ има и врѣме и възможност по всѣка материя, по която тукъ се внася законопроектъ, да може да освѣтли народното прѣдставителство напълно удовлетворително, както е желателно, за да не би да дохождатъ послѣ работитѣ до нежелателни порицания. Разбира се, въ рѣдки случаи ще праща тукъ единъ министъръ свой делегатъ, но ще има нѣкой пѣтъ случай, дѣто ще делигира такъвъ, или най-малко ще взема такъвъ до своя столъ и ще си говори съ него, и тогавъ ще става да говори по нѣкоя материя, особено тамъ, където се искатъ технически познания за данни и т. н., които министритѣ, при всичката си добра воля, не е билъ въ положение да има въ своитѣ записки, или въ главата си, или подъ рѣка. Та азъ съмъ за неотмѣнението на чл. 91.

Чл. 92 се измѣня, само за да се измахне, струва ми се, отъ него думата „комисари“; и така редакцията му зависи, да-ли ще остане въ сила чл. 91.

Чл. 121, по моему, е добръ съкратенъ и затова минавамъ по-нататъкъ.

Съ чл. 127 сесията е продължена — Народното събрание ще работи за въ бѣдѣ четири мѣсеца; но нищо не прѣчи, ако тукъ се тури и повече, защото сесията може да се продължи по взаимно съгласие на Народното събрание и правителството въ съгласие, разбира се, съ държавния глава. Та прѣдложеното измѣнение на члена трѣбва да се приеме.

Чл. 161 се предлага на измѣнение, за да се даде право на царя да назначава единъ министъръ безъ портфейлъ. Азъ не се боя отъ министъръ безъ портфейлъ, но го намирамъ за единъ луксъ въ нашата малка държава, която не е нищо друго, освѣнъ една руска губерния, даже не отъ най-големитѣ. Защо е, г. г. народни прѣдставители, въ една малка държава като нашата министъръ безъ портфейлъ; когато гледаме империи или въобще царства съ милиони, съ десетки милиони население и съ милиарденъ бюджетъ, и пакъ нѣматъ министъръ безъ портфейлъ? Но отъ туй не слѣдва, че азъ не съмъ за още едно министерство. Азъ съмъ партизанинъ за опрѣдѣление числото на министритѣ въ основния законъ. Когато покойниятъ Стамболовъ внесе въ

VI-то Народно събрание законъ за измѣнението на тоя членъ, предложилъ бѣше да се рѣшава отъ обикновеното Народно събрание съ $\frac{2}{3}$ отъ гласоветъ за числото на министерствата; азъ, който бѣхъ членъ на великото Народно събрание, което бѣше втора инстанция по тоя законъ, настояхъ въ комисията на 44-тѣ — отъ всѣки окръгъ избрани бѣха за въ комисията по двама — предложихъ да се опрѣдѣли въ самата конституция числото на министерствата, разбира се, като никакъ не прѣдполагахъ, че ще дойда подиръ нѣколко мѣсеца въ София, като членъ на VII-то обикновено Народно събрание, и да видя една дирекция, която се обърна на министерство, въ едно здание десетъ пкти по-голъмо, отколкото бѣше помѣщението на дирекцията, и да видя начело единъ аптекаръ, който, като отишълъ задъ граница да изучава яйца ли или какво не помня, да взема, говорѣше се, по 200 л. дневни пари. Азъ прѣдполагахъ, че ще имаме само въ Министерския съвѣтъ двама държавници повече, че тази наша висша управителна колегия ще бѣде въ състава си съ двама члена повече, и, слѣдователно, ще се освѣтляватъ въ Министерския съвѣтъ много повече работитѣ, и ще има двама министри повече, които да отговарятъ прѣдъ Народното събрание за дѣйствиата на това или онова длъжностно лице, назначено отъ дадени министри, а то се оказа, че въ България се разбира, отъ нѣкои си поне, че да направишъ дирекция на министерство, значи, да направишъ на държавата излишни разходи. Моето скромно мнѣние е, че имаме нужда отъ девето министерство, което да бѣде министерство на народното здраве и на труда, освѣтъ които служби, може и други нѣкои работи да се придадатъ на това министерство. Ако другаритѣ на такъвъ министъръ би завидѣли, че ще има малко работа, биха му прѣдали и други служби, напр., управлението на централното архитектурно отдѣление, да слѣди най-вече за училищнитѣ и жилищнитѣ сгради и пр. Едно такова министерство би се посрѣщнало отъ българския народъ съ радостъ, защото то ще има да се грижи първо за най-скапоцѣнното нѣщо на българина и на всѣки човѣкъ — за здравето и за условията на здравето. Това е относително необходимостта отъ девети министъръ.

Сега идемъ на въпроса за подсекретаритѣ. Г. първоговорившиятъ се улови о думата, вмѣсто да се улови о работата. Защото, казва, като нѣмаме държавни секретари, какъ ще имаме подсекретари? Ние имаме държавни секретари, това сѣ министритѣ, тъй ги наричатъ нѣкъдѣ; на министритѣ по-официалното име е държавни секретари, а на одного и още една титла отгорѣ — пазителъ на държавния печатъ. Азъ съмъ противъ държавнитѣ подсекретари; можемъ само да искаме създаването единъ при Военното министерство и обязательно гражданско лице, тъй като у насъ и за въ бѣдѣще като че не ще имаме воененъ министъръ, който да не е на дѣйствителна служба — не зная по какви съображения, но тъй ми се вижда, че и за въ бѣдѣще тъй ще се продължи — и затуй е желателно на военния министъръ да дадемъ единъ помощникъ, какъто той имаше въ 1885 г. и по-сетнѣ при покойния Каравеловъ, само че тогава и помощникътъ бѣше воененъ, а сега да направимъ стѣпка напредъ, да бѣде гражданско лице. Капитанъ Бендеревъ бѣше тогавъ „товарищъ военнаго министра“.

Държавнитѣ подсекретари сѣ излишни по моему и по друга причина — защото само ще увеличимъ чрезъ тѣхъ безъ нужда разходитѣ на държавата. На тия министерски помощници ще трѣбва да се плаща голѣмичко възнаграждение, а, въпрѣки това, пакъ ще трѣбва да имаме и по единъ постоянно висшъ чиновникъ въ всѣко министерство. Отъ назначаването държавни подсекретари или помощници-

министри, народни прѣдставители, при това или онова министерство не ще слѣдва, че тамъ не ще трѣбва да има по едно длъжностно лице, което да е технически подготвено за върховенъ надзорникъ въ работитѣ на министерството. Такива биватъ или главнитѣ секретари, или директоритѣ, или началниците на отдѣлитѣ. Моето мнѣние е да не приемаме този институтъ, а съ единъ законъ да наредимъ, щото безъ друго да има въ всѣко министерство по едно политическо лице, което да бѣде най-близъкъ помощникъ на министра или главенъ секретаръ. Въобще азъ за името не държа, но държа за едно: да бѣдатъ тия технически подготвени длъжностни лица юристи и да образуватъ единъ законодателенъ съвѣтъ, какъвто има въ Гърция, където практиката е показала, че такива съвѣтници принасятъ полза, обаче тѣ да сѣ смѣнями лица, т. е. да бѣдатъ политически длъжностни лица, сир. да си даватъ оставката съ министра или да имъ я взематъ, ако иматъ дебели очи. Тия лица да образуватъ законодателенъ съвѣтъ на правителството, който може да бѣде това, което въ Русия се нарича междувѣдомствена комисия. Щомъ единъ законопроектъ се изкара отъ респективното министерство въ окончателна форма, като мине тамъ прѣзъ една-две инстанции — единъ само, обязательно единъ, първо да го изработи, послѣ да го разгледа една комисия при туй министерство, послѣ друга комисия съ още нѣкои членове отъ други министерства, свързани съ тази работа, и сетнѣ да дойде чакъ тогава въ тоя съвѣтъ, отъ главнитѣ юрисконсулти на кабинета, който да му даде послѣдната редакция, и тогава министърътъ да го подпише и внесе въ Народното събрание за разглеждане. Това е достатъчно, г. г. народни прѣдставители. Иначе, деветъ държавни подсекретари или подминистри, ако получаватъ по 10.000 л., правятъ 90.000 л., за 10 години ще получатъ 900.000 л. Това за насъ е ненуженъ разходъ. Въ Франция хората смѣтатъ, колко сѣ спечелили, откогато плащатъ на държавния си глава не 40 милиона, а по 1 милионъ. Напослѣднѣ имаше една отлична статия въ французкото списание *La Revue parlementaire et politique*, отъ 10 ноември 1910 г., по тая материя. Авторътъ разправя за Англия, дѣто има държавни подсекретари, и за Франция, дѣто има днеска такива по нѣкои министерства — а по прѣди сѣ имали по други и практиката е показала, че нѣма полза отъ тѣхъ; въ Италия сега опитвали това — и държи на това, щото министритѣ да отговарятъ прѣдъ Народното събрание само за туй, ако не упражняватъ контролъ върху висшитѣ управници на това или онова министерство, които трѣбва да бѣдатъ технически подготвени за работата длъжностни лица. Въ нѣкои страни поставятъ начело на всѣко министерство по два лица: единъ техникъ и единъ политикъ. Въ Англия при всѣко министерство има по единъ политически секретаръ и единъ подсекретаръ административенъ, парламентаренъ, който прѣдставлява министерството подъ контрола на политическия човѣкъ. Въ Франция опитаха това, но не сполучиха: политикътъ и техникътъ не се споразумѣваха. Нека всѣки отговаря за службата, по върши. Министърътъ да не отговаря прѣдъ камарата за отправлението на публичнитѣ служби, а само за контрола върху директоритѣ на тия служби. Въ една демокрация трѣбвало да има два изпълнителни власти — политическа и административна — иска да развие теорията на Монтескьо съ увеличението числото на властитѣ. Това относително института на държавнитѣ подсекретари.

Подчертавамъ, понеже сме държава не съ десетки милиона население и не съ милиарденъ бюджетъ, стигатъ ни деветъ министри, а не и още деветъ подминистри, какъвто единъ денъ ако има, нѣкои отъ тѣхъ, може-би, ще подпопаватъ престижа

на самитѣ си шефове — министритѣ, та да имъ взематъ мѣстата.

Азъ, г. г. народни прѣдставители, се изказахъ по всячки членове, които сж прѣдложени на измѣнение. Ще завърша съ чл. 17, за който говорихъ, като процитирамъ слѣдующето: (Чете) Държавниятъ глава сключва всѣкакви договори, но при сключването договори, които докосватъ мира, търговията, отстъпването и присъединяването на територия, които закачатъ основнитѣ права на подданицитѣ, и такива, които причиняватъ разноси за държавата, необходимо е одобрението на парламента. Това е чл. 7 отъ конституцията на Турската империя, новото издание, както я измѣниха прѣзъ 1909 г. И тамъ редакцията е по-добра, отколкото проектътъ на нашиятъ г. г. демократически министри. Съ тая редакция, която послѣднитѣ прѣдлагатъ, само ще се изложатъ на критика прѣдъ хората, които сж не напълно свѣдуши въ политически науки.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Не чуехъ за коя статия говорите.

Н. Мирски: За сключването на договори. — Ще взематъ тоя текстъ, ще го четатъ по стъгди и кръчми и ще казватъ: „Видите ли какво право дадохъ демократитѣ на царя? Прѣдадохъ България!“ То ще заприлича на агитацията, която е направилъ единъ, първо — старо — издание, земледѣлски агитаторъ, покойниятъ Лазаръ Дуковъ, който въ 1886 г. или по-прѣди е носилъ една бланка за данъка емлякъ по селскитѣ кръчми, на която отдолу имало изтъпненъ образецъ, съ подписъ Петъръ Николовъ. — „Даскале, ела тукъ. Какво пише?“ — „Петъръ Николовъ“. — „Вижте какъвъ човѣкъ сте пратили въ камарата. Тоя данѣкъ е отъ кандидата П. Николовъ“, ето му подписа.

В. Георгиевъ: Нѣма такива простаци.

Н. Мирски: Г. г. народни прѣдставители! За да не се дава възможностъ да се дискредитира демократизмътъ прѣдъ хора, които не сж свѣдуши въ политическитѣ науки, нека чл. 17 се редактира тъй, щото всѣки да разбере, че и най-тайниятъ договоръ нѣма да се сключи безъ участието поне на двама министри: на първия министъръ или на министъра на външнитѣ работи. Въ члена може да се тури такъво нѣщо и нѣма да се изгуби нищо. Туй се разбира отъ чл. чл. 18 и 154 отъ нашата конституция, която казва, че никакъвъ у насъ официаленъ актъ не е такъвъ, ако не е приподписанъ отъ надлежнитѣ министри — и най-тайниятъ актъ, разбира се.

Свършвамъ, г. г. народни прѣдставители, по въпроситѣ, които ни сж прѣдложени на разглеждане съ проекта. Азъ съмъ дълженъ да подражая отчасти другаритѣ си, които говориха относително желанията за още нѣкои измѣнения, понеже, както ми казахъ, азъ разбирахъ, че г. първиятъ министъръ и другаритѣ му иматъ доброто намѣрение да допуснатъ въ комисията нѣкои измѣнения и допълнения въ тѣхния проектъ, възползувани отъ чл. 111 на конституцията ни.

Азъ мисля, че трѣбваше да се закачи първо чл. 3 на конституцията, за да стане по-ясенъ и да разбира всѣкой, че у насъ самоуправлението е осветено не само за общинитѣ, но и за околинитѣ и за окръжията ни, или най-малко за окръжията ни, ако вие мислите, че околинитѣ не трѣбва да се направятъ на юридически лица, на стопански единици, а да си останатъ и занаяпрѣдъ само политически управления.

Чл. 8 бѣше закаченъ отъ одного отъ прѣдговорившитѣ за думата „свещено“. Азъ не държа на

думата. Тази дума и да остане, нищо, но по е цѣлесобразно, както въ други нѣкои конституции я нѣма, така и въ нашата да я нѣма, и да се казва: „Лицето на царя е неприкосновено“, но затуй пъкъ да се добави това, което, ако и да се подразбира отъ разпореденията на чл. чл. 18 и 154, пакъ дѣто има такива наредби, както ония въ чл. чл. 18 и 154, пакъ намиратъ за добръ да се прибави: „министритѣ отговарятъ за него“. Чл. 8 да гласи тъй: „Лицето на царя е неприкосновено; министритѣ отговарятъ за него“. Така е въ ромънската конституция. А пъкъ въ шведската конституция има нѣщо повече: „La majesté du Roi sera sacrée et vénérée; ses actes ne pourront donner lieu à aucune critique — Негово Величество кралътъ ще бѣде свещенъ и почитанъ; неговитѣ дѣйствиа не ще могатъ да даватъ мѣсто на никаква критика“. Азъ бихъ приелъ и послѣдното, защото азъ съмъ на мнѣние, че докогато България ще бѣде монархия, трѣбва да се защита напълно лицето на държавния глава, да бѣде той неприкосновено лице, когато тукъ има министри, които казватъ: ние отговаряме. Друго е вече когато министритѣ почнатъ да казватъ, че сж слуги на царя, че играятъ по неговата гайда, калпачетата си да взематъ и да си отидатъ и пр. Но когато има единъ министъръ, който казва: „Азъ направихъ тази работа“, какво искате вие отъ държавния глава?

Туй по чл. 8.

Закачи се подиръ туй чл. 11. Вѣрно е, че при думитѣ „вѣрностъ на царя“ трѣбва да се каже и „вѣрностъ на отечеството“; и тъй е днесъ на практика. Азъ си спомнямъ, когато бѣше станалъ у насъ прѣвъ министъръ г. Рачо Петровъ и когато се повдигна въпросътъ за прѣдѣлитѣ на военната дисциплина, какъ се навеждаше отъ французкия законъ, какъ се разбира военната дисциплина — да се покорявашъ съгласно правилницитѣ, като се подчертаватъ послѣднитѣ думи. Ако сме вѣрни на царя, не значи, че не трѣбва да бѣдемъ вѣрни на отечеството. Затуй трѣбва тая дума да стои при думата „царя“; даже прѣди думата „царя“, понеже отечеството създава царя, а не царътъ — отечеството.

По-нататѣкъ, чл. 15 отъ конституцията, по моему, трѣбва да се допълни. Чл. 14 говори, че „князътъ има право да смекчава или да отмѣнява наказанията съгласно закона за углавното сждопроизводство“. — „Да смекчава или да отмѣнява“. А пъкъ чл. 15 точка първа казва: „Царътъ има право за помилване по углавнитѣ дѣла“. Тукъ трѣбва да се тури една нова точка: „За начина на помилването ще се издаде особенъ законъ“, та да се гарантираме да не ставатъ помилвания помимо установения редъ, както правятъ въ най-консервативнитѣ парламентарни страни, каквато е Австрия: осѣдениитѣ първо да влѣзе въ затвора, а не както, напр., стана у насъ съ г. Симеонъ Радевъ — да стои въ Швейцария и отъ тамъ да ставали прѣговори за помилване, безъ да дойде да влѣзе въ затвора, и тогази да го помилватъ; трѣбва всѣки осѣденъ, ако нѣма амнистия, първо да влѣзе въ затвора, да се констатира доброто му поведение, да се потвърди това отъ прокурора, да се одобри това отъ единъ сждъ, който ще се опрѣ о закона, и тогази, по прѣдставление отъ министра на правосѣдието, да се поднесе за подписъ указъ за помилване. Това е необходимо, защото нѣкога у насъ сж ставали помилвания, които уронватъ престижа на държавния глава, а ние трѣбва да държимъ на престижа на послѣдния, даже когато бихме имали и републикански убѣждения, стига да сме на мнѣние, че България трѣбва да продължи да бѣде монархическа държава, макаръ съ най-демократически парламентъ.

Чл. 45 трѣбваше да се видоизмѣни въ свързка съ чл. 118. Първиятъ отъ тѣзи два члена казватъ слѣдующето: „Приетиятъ отъ Народното сѣбрание законъ се прѣдставя на царя за утвърждение“; а

чл. 118 казва: „За всякоя наредба, станала въ Събранието и представена на царя, рѣшението царско трѣбва да се даде докль трае сѣщата сесия“. Тѣзи два члена трѣбва да се турятъ въ координация. Тѣ сѣ за една и сѣща материя, за утвърждаването — санкционирането — на законитѣ, само слѣдъ което тѣ ставатъ задължителни закони. Трѣбва да се опредѣли единъ срокъ, въ който да се санкциониратъ законитѣ. Това е необходимо за реда въ страната. И затуй би трѣбовало чл. 118 да се измѣни така: „Всички законопроекти и законодателни предложени- ния се прѣдставятъ чрезъ надлежния министъръ на царя за утвърждение най-късно петъ дена, слѣдъ като е станало окончателното имъ гласуване. Царевото рѣшение по тѣхъ трѣбва да се даде докль трае сѣщата сесия“, отъ което слѣдва, че въ послѣднитѣ дни на законодателната сесия не ще трѣбва да се законодателствува, а само ще трѣбва да се изпълнява отъ Народното събрание контролната дѣйностъ, защото, какъ ще може всичко гласувано да се одобри отъ царя до самия край на сесията, ако всичко физически не може да се направи за поднасяне приетитѣ закони на утвърждение?

Г. г. народни прѣдставители! Иде слѣдъ туй чл. 47. Тоя членъ, колкото това и да се твърди, че билъ въ една перфектна редакция, фактътъ, че той досега е толкозъ пѣти нарушаванъ, дава ни да разберемъ, че е необходимо той да се поизмѣни, не само за да замѣнимъ думата „князь“ съ „царь“, а да се поизмѣни и неговото съдържание. Даже, ако вземете съотвѣтния членъ на японската конституция и на отоманската конституция — издание отъ 1909 г. — ще намѣрите, че тамъ редакциитѣ на съотвѣтнитѣ членове сѣ по-цѣлесобразни. Азъ нѣма да бавя Събранието съ цитиране текстове, но тѣ могатъ да се видятъ. Трѣбва да се опредѣли, кога страната се заплашва отъ външнѣ и кога отъ вънъ, кога не може да се свика велико Народно събрание; трѣбва да се каже: въ врѣме на общо възстание, въ врѣме на епидемия, като холера и тѣмъ подобни. Въобще трѣбва да се прѣредактира този членъ. Азъ даже имамъ една приготвена редакция, но нѣма да занимавамъ Събранието съ нея, а въ комисията ще я прѣдложа.

Чл. 111, по силата на който ние разискваме тукъ и за работи, които не ни сѣ дадени на разглеждане, менъ ми се струва, за интереса на работата, трѣбва да се видоизмѣни. Трѣбва да се направи така, што единъ законопроектъ да излиза отъ Събранието само съ онази материя, за която е внесенъ. Туй не е никакъ противъ правата на народното прѣдставителство. Всякъ народенъ прѣдставителъ у насъ има право на инициатива да внася законопроекти и правителството, ако мисли, че трѣбва да сезира Народното събрание съ друга нѣкоя материя, да внесе и по нея законопроектъ съ изложение на мотивитѣ, и по тази причина чл. 111 трѣбва да се видоизмѣни въ редакцията на белгийския съотвѣтенъ членъ, да се разбира, че могатъ да се правятъ въ законопроекта само поправки, а не измѣнения и допълнения. Но затова пъкъ тоя членъ трѣбва да се допълни, . . .

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Г. Мирски! Извинете че Ви прѣсичамъ.

К. Мирски: Заповѣдайте.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Искате да се употреби думата „измѣнение“.

К. Мирски: Три думи има тукъ.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Белгийската редакция употребява двѣ думи: „измѣнение“ и „раздѣление“.

К. Мирски: Тя казва, да се правятъ поправки, amendements, и при разногласие, по двѣ точки да се гласуватъ отдѣлно; а пъкъ нашиятъ текстъ казва: „измѣнения, допълнения и поправки“.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Четете чл. 42.

К. Мирски: Въ нашата конституция чл. 111.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Да, у насъ чл. 111 е чл. 42 въ белгийската конституция. Искамъ да кажа, че не Ви е право тълкуването. Ромѣнитѣ го прѣведоха въ чл. 48.

К. Мирски: Помня, че говори за „поправки“, както нашата, а не и за „допълнения и измѣнения“. Въ комисията ще прочетемъ члена, но азъ намирамъ, че нашата редакция не е цѣлесобразна. Тя дава основание да правимъ при разглеждане просвѣтни закони, законъ за ергенитѣ и да считаме владицитѣ и въобще монаситѣ и най-старитѣ — ергени.

И. Хаджиевъ: Безъ пазарлъкъ да ставатъ.

К. Мирски: Младежи, навършили 30 години, значи, всички неомъжени. Трѣбва една нова редакция на чл. 111, по моему, и допълнителна точка, каквато има въ основнитѣ закони на другитѣ държави, ако искаме, што единъ денъ да не се видимъ съ сенатъ, който е толкова омразенъ на българския народъ, ако и да не е той такова страшно нѣщо, каквото го мислятъ. Когато една държава е възприела еднокамарната система, тамъ законитѣ трѣбва да се работятъ по-внимателно, по-полека, като слѣдъ три-четири редакции излизая отъ рѣшитѣ на пригостивелитѣ, и когато дойде въ камарата, да не се приема той само въ единъ-два дена; обикновенитѣ закони трѣбва, както стои въ нѣкои конституции, най-малко слѣдъ една-двѣ недѣли да се подлагатъ на разискване и послѣ да минава доста врѣме между първото гласуване и второто. Само когато камарата съ $\frac{2}{3}$ гласува бързостъ, спѣшностъ за нѣкой законопроектъ, само тогава той трѣбва да се гласува по-бърже, но пакъ не à la minute, както нѣкои бюджетпроекти се гласуватъ на едно четене — а въ Сърбия само на двѣ четения като го гласуватъ, протестира въ тѣхната Скупщина. Азъ мисля, че на туй трѣбва да обрнемъ сериозно внимание. А пъкъ сенатътъ, че не е недемократично учрѣждение винаги, доказателство е, че сенатъ или втора камара има въ най-демократически страни. Вземете най-новитѣ държави, учрѣдени въ английскитѣ колонии: Нова-Зеландия, държавитѣ въ Канада и държавитѣ въ Австралия, ще видите само, че тамъ сената не го наричатъ сенатъ, а съ друга дума; ние отъ името се плашимъ. Работата е друга, че по нашитѣ възгледи, по възгледитѣ на българина, капиталътъ и трудътъ, съ който въ ново врѣме оправдаватъ сѣществуването на двѣ камари, трѣбва на едно мѣсто да се прѣпиратъ едновременно, а не по отдѣлно, да снове единъ законопроектъ отъ едната камара въ другата и въ края на крайщата да прѣодолѣ едната прѣдъ другата, като се тури, че като не могатъ да се споразумѣятъ, вече ще се послуша камарата на общинитѣ или втората камара, или първата — не важи името. Шомъ сме партизани на еднокамарната система, трѣбва да станемъ партизани на по-бавното разглеждане и приемане на законопроектитѣ.

Въ чл. 116, слѣдъ думата „большинство“, трѣбва да се прибави „абсолютно“, та да не ставатъ такива работи, каквито ставатъ нѣкой пѣтъ. Ние гледаме какъ правятъ въ всички парламенти. Вземете френския парламентъ, който трѣбва да ни бжде доста голѣмъ учителъ, дѣто ви казватъ при трето четене, колко и кои сѣ били за проекта, колко и

кои сж били противъ, колко и кои сж се въздържали по име и колко и кои сж отсъствували отъ заседанието. Тъй законодателствуватъ хората и затуй не се измѣняватъ законитѣ почти всѣка сесия, а нѣкой път и въ сжщата сесия. Разбира се, да се рѣшава всичко съ абсолютно болшинство отъ присутствующитѣ въ заседанието членове на камарата.

Въ чл. 122 трѣбва да се тури единъ срокъ, въ течението на който да се свика камарата, за да гласува бюджета. Щомъ стане възможно въ страната да се свика камарата, нека се свика, а не да се продължава единъ бюджетъ непрѣмѣнно цѣла година; туй го правиха, безъ да е писано то въ конституцията, направи го покойниятъ Каравеловъ въ XI-то Сѣбрание.

Чл. 135 се закачи отъ прѣждеговорившитѣ. Ще бѣде добръ да се опрѣдѣли, че съ колкото дни е отсрочено Сѣбранието, съ толкова да се продължи сесията: (Чете) „Слѣдъ като свика Сѣбранието, царятъ може да забави срока на неговитѣ заседания, но не за повече отъ два мѣсеца. Ново отлагане прѣзъ сжщата сесия може да стане само по съгласие на самото Сѣбрание“. Да се тури нова алинея: „Засѣданията на редовната сесия, въ която сж ставали отсрочки, се продължаватъ съ толкова дни, съ колкото сж били забавени нейнитѣ заседания“. Продължението на сесията може да не понася на нѣкои правителства, особено, ако сж реакционни. Но се трѣбва да се навакса.

Азъ повече държа на нова точка въ чл. 136, за която даже писахъ и въ печата въ последно врѣме. Азъ мисля, че за насъ, българитѣ, е необходимо да се тури една точка въ чл. 136 съ слѣдующето съдържание: „Камарата се разпуска, когато засѣдава“. Покойниятъ Гаврилъ Кръстевичъ разпусна Областното сѣбрание на бившата Източна-Румелия, безъ то да бѣ свикано въ сесия. Всички наши публицисти по политическото право го осѣдиха. Единъ се намътри да го оправдае съ автора Жюль Пудра, но азъ и до днесъ не можахъ да направя справка, дали дѣйствително този авторъ е билъ на туй мѣстѣ. Но туй станало българско нѣщо и се подражава въ Княжество България, като не едно Сѣбрание се разтури, не една камара се разтури, безъ да бѣ тя свикана на сесия. И демократическата партия е давала голѣмо значение на това нѣщо, като въ едно конгресно рѣшение е подчертала, че тя е на мнѣние, какво никой път не бива да се разтурва една камара, ако не е въ сесия. Врѣме е вече, г. г. демократи, да узаконите туй, което намѣрвате, че е цѣлесообразно, защото, ако не се тури въ текста, може-би само вие ще изпълнявате това.

Министъръ М. Такевъ: Да го узаконимъ.

К. Мирски: Помена се чл. 152 въ свързка съ чл. 150. Трѣбва да се поправи въ конституцията това, което е вече узаконено. Въмѣсто въ чл. 150: „единъ отъ министритѣ по изборъ отъ царя се назначава за прѣдседателъ на сѣвѣта“, да се каже: „За пръвъ министъръ-прѣдседателъ на сѣвѣта царятъ назначава лице, което се ползува съ неговото довѣрие — разбира се и съ довѣрието на Сѣбранието, когато то не е разтурено и когато засѣдава — а другитѣ министри царятъ назначава по прѣдложение на първия министъръ“. Нашата конституция тогава ще бѣде дѣйствително конституция на истинска парламентарна страна, когато се поправи тоя членъ, защото, както е сега, тя е конституция на страна само съ конституционенъ режимъ, какъвто сѣществуваше въ Прусия, въ Сѣдинонитѣ-Щати и само още нѣкъдѣ другадѣ. Искаме ли ние да затвърдимъ това нѣщо, трѣбва да го впишемъ въ конституцията, защото единъ денъ ще дойде единъ Рачо Петровъ и ще ви каже: вие не сме парламентарна страна; ето, царятъ

може да назначава когото ще за министъръ-президентъ, като по-напрѣдъ назначи 8 души съ калпачета за министри.

Остава, г. г. народни прѣдставители, да помена нѣщо за единъ не по-маловаженъ членъ, какъвто е чл. 155. Въ тоя членъ трѣбваше да стане нѣщо поне подиръ практиката, която имаме. Нѣкога се намѣриха у насъ върховни сѣдни да тълкуватъ тѣй чл. 155, щото, ако единъ министъръ краде само за въ джоба си, тогазъ билъ той отговоренъ; ако краде и за въ джоба на други, той не билъ отговоренъ. Трѣбва да поправимъ тоя членъ, поне като измѣнимъ отчасти члена: „за материална полза на себе си или за другигъ“, или „за прѣка или косвена полза, врѣда на държавата или на нѣкого“.

Остава чл. 163, въ който би трѣбвало да легне една наредба за стабилизирането у насъ на длъжностнитѣ лица. Както е желателно да бждатъ несмѣняеми и много отъ другитѣ длъжностни лица, разбира се, не и политическитѣ: дипломатическитѣ агенти, окръжнитѣ управители и още други нѣкои. Врѣме е да се рѣши този въпросъ, по който особено шефътъ на прогресивно-либералната партия не еднажъ е говорилъ, че България не ще трѣгне на прѣдъ, докль не се стабилизира чиновничеството.

И. Хаджиевъ: Да прѣдава длъжноститѣ и на дѣцата си.

К. Мирски: Ние трѣбва да направимъ крачка на прѣдъ, . . .

И. Хаджиевъ: Обратно.

К. Мирски: . . . трѣбва да туримъ една наредба въ основния законъ и по тая частъ. Колко закони у насъ се нарушаватъ даже и отъ ония, които сж ги създали.

Това счетохъ за нужно да кажа по въпроса за измѣнение на конституцията.

Прѣдседателътъ: Давамъ 20 минути отиди.

(Слѣдъ отиди)

Прѣдседателътъ: (Звън) Засѣданието продължава.

Има думата народниятъ прѣдставителъ г. Петъръ Пешевъ.

П. Пешевъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Дългоочакваниятъ законопроектъ за измѣнението на конституцията най-подиръ макаръ и въ края на сесията биде внесенъ. Малкото врѣме, което имаме на разположение, не ни даде възможностъ за едно обстоятелствено проучване на проекта, за да можемъ да се произнесемъ по тоя отъ толкова голѣма важностъ въпросъ, какъвто е измѣнението на конституцията. Касае се да се направятъ измѣнения въ държавния строй, въ основитѣ на нашата държава, измѣнения, които сж толкова важни и толкова сжществени, щото, несъмнено, трѣбаше тѣзи измѣнения да бждатъ познати по-отрано на българското общество, за да може то да се приготви и да си каже своята дума било направо, било чрѣзъ своитѣ народни прѣдставители. Отдавна се говорѣше за нѣкакви измѣнения, но тѣ не бѣха познати на обществото. Народниятъ прѣдставителъ г. Александъръ Христовъ поканилъ въ рѣчьта си партиитѣ да се произнесатъ, като дори ги е укорилъ, че не сж направили сѣбрания, въ които да кажатъ мнѣнието си по измѣненията на конституцията.

А. Христовъ: Не по законопроекта.

П. Пешевъ: Въобще по измѣненіята на конституцията. Партията нѣмаха абсолютната възможност да направятъ това, защото не се знаеше, кога такива измѣненія ще се внесатъ и дали въобще ще се внесатъ. Наистина, г. министъръ-прѣседателя каза въ своята извѣстна рѣчь, че измѣнение на конституцията ще стане, но ще стане за свършено незначителни работи — ще станатъ, каза той, малки измѣненія. Понеже тази работа бѣше въ рѣцѣта на правителството и отъ неговия проектъ зависи, какви измѣненія ще се подложатъ на разисквания, то партията нѣмаха възможност да свикатъ о врѣме специални събрания, за да разискватъ тѣ и да кажатъ отъ тѣхна страна какво мислятъ тѣ да прибавятъ за въ интереса на цѣлата държава. Тоя въпрос — измѣненіето на конституцията е свършено непартиенъ; той е общобългарски въпросъ, интересува еднакво всички партии; всѣка отъ тѣхъ трѣбва да внесе нѣщо, за да се подобри основниятъ ни законъ и заедно съ това да се повдигне нашето държавно управление.

Кѣсото врѣме, което имахъ на разположение, за да изуча проекта на правителството, ми даде възможностъ да направя само нѣкои малки изучавания, по които ще моля снизхождението ви да бѣда изслушаватъ.

Прѣди всичко, измѣненіето титлата на държавния глава се налага само по себе си, заедно съ факта на провъзгласяването независимостта на България. То е повече прѣдметъ, тѣй да кажа, на протокола, отколкото нѣкакво съществено измѣнение въ конституцията, защото съ него не се засѣга нѣкакви права на българския народъ, нито пъкъ се даватъ нѣкакви прерогативи на държавния глава въ ущърбъ на народните правдини. Българскиятъ народъ нищо не губи отъ промѣната титлата на държавния глава, измѣнение, което се налагаше отъ промѣненото положение на нашата държава и нашия, държавния ни глава. Заедно съ провъзгласяването независимостта на България само по себе си се налагаше да се измѣни и титлата на държавния глава. Българскиятъ народъ не само не губи, но той печели съ тая промѣна на титлата поне въ национално отношение, въ отношение на народната гордостъ и народното самолубие. Не е право, слѣдователно, че сѣ направил нѣкакво прѣстапение онѣзи, които сѣ промѣнили титлата, нито онѣзи, които ще я узаконятъ чрѣзъ конституцията. Ето защо азъ безъ резерва одобрявамъ тази промѣна въ титлата на държавния глава.

Тѣй като либералната партия има на чело на своята програма измѣненіето на конституцията въ либерална смисълъ, въ смисълъ разширение правдинѣ на българския народъ, несъмнено, че тя ще се присѣдини съ радостъ къмъ онѣзи промѣни, които се прѣдлагатъ отъ правителството и които осигуряватъ правдинѣ на българския народъ, които осигуряватъ едно правилно и конституционно управление въ нашата страна.

Първата и важна промѣна, която се съзира въ конституцията, чрѣзъ законопроекта, то е измѣненіето на чл. 17 отъ конституцията. Съ туй измѣнение се дава право на държавния глава, като прѣдставителъ на държавата и на българския народъ, да сключва нѣкои договори, които сѣ отъ високъ интересъ на държавата, безъ да бѣде искано прѣдварително одобрението на Народното събрание и безъ такива договори да бѣдатъ разгласявани. Несъмнено, че такова постановление, като го има въ конституциите на нѣкои отъ най-цивилизованитѣ държави, трѣбваше да бѣде възприето и отъ нашата държава. То е отъ голяма полза, защото, безспорно, случватъ се събития и обстоятелства, които налагатъ, щото нашата държава чрѣзъ своя държавенъ глава да влѣзе въ съглашения, които на първо врѣме не е полезно да се изнесатъ прѣдъ свѣта и за които ще е прибрзано, ако се иска прѣдварително одобрението на Народното

събрание. Въ такъвъ смисълъ измѣненіето на чл. 17 несъмнено, е полезно, като се разбира, че това дѣйствие на държавния глава, при сключването на подобни договори, ще става, най-малко, съ знаніето на шефа на правителството. Държавниятъ глава, несъмнено, ще може да сключва такива съглашения, но винаги тѣ ще бѣдатъ извѣстни на прѣдставителя на правителството съ съгласието на когото трѣбва да ставатъ такива съглашения. Тѣй азъ разбирамъ тая промѣна, тѣй като извѣстно е, че нито единъ актъ на държавния глава не може да има задължение, не може да има юридически послѣдствия за държавата, докогато нѣма съответствующия подписъ, поне на единъ отъ прѣдставителитѣ на правителството.

Чл. 24 отъ конституцията се промѣня, за да се опрѣдѣли по-ясно начинѣта на прѣстонослѣдието. И досегашното разпорѣждане на конституцията бѣше ясно и положително. Нѣмаше необходимостъ да става това промѣнение, защото касаше се за прѣстонослѣдието на българския владѣтель, на българския държавенъ глава — на първия български държавенъ глава. Не можеше да се има никакво съмнѣние, че първиятъ български князь е прѣстаналъ да бѣде такъвъ, слѣдъ като той е абдикиралъ и, слѣдователно, никога не е имало въпросъ и не се е касало за неговитѣ наслѣдници, каквито асѣл той нѣмаше, докато бѣше князь на България. Слѣдъ като князь Александъръ напусна България, той встѣпи въ морганитически бракъ, като свършено частно лице, но не като прѣдставителъ на българската държава. Та, слѣдователно, това измѣнение не се налагаше. Ако, обаче, е направено, или ако се направи, за по-голяма ясностъ, нѣма нищо въ това укорно, слѣдователно, не можемъ да се противопоставимъ на това измѣнение.

Обаче, г. г. народни прѣдставители, азъ съмъ противъ тая ампіея отъ чл. 24, въ която се говори, че за наслѣдството ще се изработи единъ особенъ законъ. Това не трѣбва да се прави. Трѣбва въ тоя членъ да се изчерпи всичко относително династията, която ще управлява въ България, за да не се оставя на обикновенитѣ народни събрания да си играятъ съ този въпросъ. Този въпросъ трѣбва да бѣде разрѣшенъ отъ великото Народно събрание, въ съгласие съ държавния глава, единъжъ винаги, за да се знае какъ българскиятъ народъ чрѣзъ своето велико Народно събрание урежда управлението на държавата отъ държавния глава, по какъвъ и кой начинъ ще става прѣстонослѣдието. Почти никога отъ конституциите, които съществуватъ, не оставятъ този въпросъ неразрѣшенъ, не го оставятъ да се разрѣши отъ обикновеното Народно събрание съ обикновени закони, защото може да ставатъ игри. Може въ извѣстни врѣмена извѣстни народни събрания да пожелаатъ да опрѣдѣлятъ другъ единъ редъ на наслѣдието и тогава ще настане единъ прѣвратъ въ самата държава, ще станатъ пертурбации, които не сѣ желателни. Ето защо азъ бихъ молилъ г. г. народнитѣ прѣдставители, а тѣй сѣщо и г. министъръ-прѣдседатели, щото въ комисията съ нѣколко реда, по примѣра на другитѣ конституции, да се установи окончателно една редакция за прѣстонослѣдието. Ще ми позволите да цитирамъ конституциите на Холандия, Прусия, Бавария, Саксония, Вюртембергъ, Испания, Швейцария, Норвегия и Ромѣния, въ които изчерпателно е уреденъ тоя въпросъ и е отбѣлзванъ особенъ начинъ на наслѣдието: въ първа низходяща линия за първородения отъ мъжки родъ. Думата „първородство“ е особено отбѣлзвана, защото възможно е на единъ държавенъ глава да се родятъ едновременно двѣ чада отъ мъжки родъ и тогава несъмнено, думата „първородство“ има особено значение, кой отъ двамата близници отъ мъжки родъ ще е наслѣдникъ. Трѣбва въ такъвъ случай да бѣде опрѣдѣлено точно и ясно. Думата „първородство“ съществува почти въ всички тѣзи конститу-

ции, които имахъ честта сега да цитирамъ прѣдъ г. г. народнитѣ прѣдставители. Това ще е само въ полза на България, за да не ставатъ нѣкога спорове и пертурбации, които толкова много бъркаха въ старото българско царство. Нека се избѣгнатъ кавги между братя и братовчеди, кой ще наслѣди българското царство.

Като сме въ отдѣла за царското семейство и за прѣстолонаслѣдникъ, добръ е да се обърне внимание на чл. 28, въ който е опрѣдѣлено, че „царствующиятъ царъ може приживѣ да назначи трима регенти, ако наслѣдникътъ на прѣстола е непълновръстенъ, като за това се иска съгласието и утвърдението на великото Народно събрание“. Азъ мисля, че тая формалност „съгласието на великото Народно събрание“ е свършено излишна и е много затруднителна за въ случая, когато държавниятъ глава ще иска да опрѣдѣли регенти за младия прѣстолонаслѣдникъ. По-добъръ е това да става, въ съгласие съ държавния глава, отъ правителството и отъ обикновеното Народно събрание, защото за такива дребни въпроси не би трѣбвало да се свика специално велико Народно събрание.

Въ чл. 34 отъ конституцията и отъ проекта се говори по кой начинъ наслѣдникътъ стѣпва на прѣстола слѣдъ смъртта на царя. Азъ мисля, че думитѣ „слѣдъ смъртта“ свършено не изразяватъ всичко, което трѣбва да се изрази, защото прѣстолътъ не се опразня само съ смъртъ — може да бѣде опразненъ и по другъ начинъ. Ето защо азъ мисля, че тѣзи думи могатъ да се замѣнятъ съ другъ текстъ: „Когато се опразни българскиятъ прѣстолъ, наслѣдникътъ по такъвъ единъ начинъ управлява“. Това е редакционна работа, но азъ обръщамъ вниманието на народното прѣдставителство и върху нея.

За обдържане на царя и на царския домъ станало е една промѣна въ смисълъ, че не се фиксира единъ минимумъ сума за обдържката на тоя домъ. Та и досегашното опрѣдѣление на конституцията бѣше въ такава смисълъ, защото показано бѣше цифрата 600,000 л., обаче, тя можеше да се уголѣми съ съгласието на държавния глава и Народното събрание, нѣщо, което се възприема и сега съ този проектъ, та не виждамъ нѣщо вредно за интереситѣ на държавата въ туй отношение. Г. Стамболийски има страхъ, че цивилната листа ще бѣде прѣдметъ на офери отъ страна на българскитѣ държавни мѣже, за да се прѣпоръчатъ на държавния глава, и че цивилната листа била източникъ за развала на нашитѣ държавни мѣже, и въ слѣдствие на тая развала тѣ били подпадали подъ държавенъ съдъ. Азъ мисля, че нѣма нито единъ случай, дѣто отъ цивилната листа, отъ срѣдствата на държавния глава да сѣ били компрометирани които и да било отъ нашитѣ държавни мѣже; азъ не зная случай, дѣто държавниятъ глава да си е послужилъ съ срѣдствата, съ които разполага, да развали нашитѣ държавни мѣже. Зная и мога съ положителностъ да кажа, че срѣдствата на цивилната листа сѣ служили за много благотворителни цѣли въ нашата земя, но не и за такива цѣли, за които се помена по-рано. Мисля, че е голѣма грѣшка да се говори за това. Не е цивилната листа, която може да съблазнява нашитѣ държавни мѣже да правятъ угодничество къмъ държавния глава, за да ги вика на власт. Ако нашитѣ държавни мѣже ще се съблазняватъ отъ материални облаги и ще управляватъ нашата държава, съобразно съ тия облаги, тежко и горко на тая наша държава! Ако съ подкупничеството и за лична материална облага нашитѣ държавни мѣже ще ламтятъ да управляватъ тая държава, то несъмнено е, че тая държава ще бѣде за оплакване. Но, г. г. народни прѣдставители, ако има нѣкои и други единици развалени и прѣстѣпни, не трѣбва да се мисли, че всички хора у насъ, които се занимаватъ съ обществени работи, ламтятъ само за облаги, и за материални интереси и че за такива сѣ готови

всѣкога да продадатъ интереситѣ на отечеството. Ние трѣбва да имаме много долно мнѣние за насъ си, които се занимаваме съ обществени работи, ако мислимъ, че само за облаги и само за материални интереси можемъ да вършимъ най-долни и най-лоши работи за нашето отечество. Страхътъ въ туй отношение е свършено неоснователенъ, и не е въ размѣра на цивилната листа опасността за развалата на нашитѣ държавни мѣже, а въ липсата на контролъ отъ страна на обществото, въ липсата на политическо възпитание и на политическо съзнание у българския народъ и у масата на избирателитѣ.

За състава на обикновеното Народно събрание ще кажа, че досега, безъ това да е постановено въ основния законъ, нѣкои български граждани сѣ лишени отъ правото на избиратели и отъ правото на избираеми; съ обикновени закони сѣ лишени отъ право на избираемостъ българскитѣ чиновници и духовенството, а отъ право на избиратели — циганитѣ. Азъ мисля, че само великото Народно събрание е компетентно да постанови, ако го одобри, лишаването отъ такива политически права тия три категории отъ българскитѣ граждани. Не може съ обикновенъ законъ да отнемемъ едно политическо право на кой-да-е български гражданинъ; освѣнъ ако това бѣде постановено въ конституцията. Ако конституцията допуща, щото всички български граждани, безъ разлика, да бѣдатъ избираеми и избиратели отъ извѣстна възраст нагорѣ, това право не може да бѣде стѣнато съ единъ специаленъ законъ, защото, ако по такъвъ начинъ ще се лишаватъ българскитѣ граждани отъ своитѣ политически права — днесъ да се лишатъ духовенството, утрѣ да се лишатъ чиновниците, други денъ да се лишатъ циганитѣ — то може да се отиде и по-нататъкъ, а именно съ врѣме да бѣдатъ лишени отъ избирателно право учителитѣ, да бѣдатъ лишени отъ избирателно право и лицата отъ друга нѣкоя народност, каквито сѣ, напр., еврейтѣ и т. н. Не би трѣбвало да се позволява намаляване и отнимане политическитѣ права на българскитѣ граждани само съ единъ отдѣленъ законъ. Ако това се възприеме, то трѣбва да бѣде специално и изрично разпоредено въ нашата конституция.

Въ тоя редъ на мисли, азъ мисля, че трѣбва да се измѣни въ туй отношение конституцията, като се разпореди, по примѣра на белгийската конституция, щото правото на гласоподаване да бѣде задължително; всѣки български гражданинъ, който нѣма законни извинения, да е длъженъ да отиде на избора, било за общински съвѣтъ, било за окръженъ съвѣтъ, било за народни прѣдставители. Българскиятъ гражданинъ има права, споредъ конституцията, но същата конституция трѣбва да му наложи и въ обязанностъ, като го задължи, да отиде и упражни своитѣ избирателни и политически права, подъ страхъ на наказание, когато неупражнението правата му не е съ нищо извинено.

Отмѣнението на чл. 91 отъ конституцията — за да не се прѣдставлява правителството отъ специални комисари, когато има министри — е едно много разумно разпореджане отъ страна на законопроекта.

Увеличението срока на сесиятъ на Народното събрание е сѣщо тѣй отъ полза, защото практиката досега е доказала, че двумѣсечниятъ срокъ е свършено недостатъченъ. Азъ мисля, че въ нѣкои случаи и тоя четиримѣсеченъ — а, въ сѣщностъ, 3½-мѣсеченъ — срокъ ще се окаже недостатъченъ...

Д. Мишевъ: Късъ е.

П. Пешевъ: ... за по-зрѣлото обсъждане на ония мѣропрятия, които се подлагатъ на народното прѣдставителство, защото, г. г. народни прѣдставители, трѣбва да прѣстане вече тоя начинъ на законодателстване, какъвто практикуваме сега: надвѣ-натри, още неизучени, да се гласуватъ набърже много проекти

и слѣдующата година да се допълнят, да се видоизмѣняват или отмѣняват; трѣбва за въ бъдеще всичкитѣ мѣроприятия да бждат обсъждани и изучавани зрѣло, за да могат да имат хубаво приложение въ нашата страна. България е прѣпълнена, наводнена е, тъй да кажа, отъ закони, единъ отъ други по-противорѣчащи, неизвѣстни, незнани и неизучени дори и отъ ония, които ги прилагатъ — дори и отъ българскитѣ съдии. Тоя начинъ на законодателствуване, на фабрикуване закони, несъмнѣно, е осъдителенъ. Ето защо, казвамъ, продължението срока на сеситѣ на Народното събрание е отъ голѣма полза.

Отъ полза и отъ добро е въведението да се съкрати мандатътъ на народното прѣдставителство, защото и досегашната практика ни е научила, че въ продължение най-много на три години кое-да е народно прѣдставителство остарява, изхабява се и влиза въ разрѣзъ съ общественото мнѣние. Та, четиригодишниятъ срокъ, който е прѣдвидѣнъ, е прѣдостатъченъ и дай Боже всеко Народно събрание да може да прѣживѣва тоя периодъ и да умира отъ естествената си смъртъ — да не бжде задушвано, както биваха задушвани досега, или умираха отъ малокръвие всички Народни събрания.

Д. Драгиевъ: Г. Пешевъ! Тая молитва отнася ли се и до туй Събрание? (Смѣхъ)

Прѣседателятъ: Моля, г. Драгиевъ, не прѣкъсвайте.

П. Пешевъ: Сега по чл. 132 отъ конституцията. Въ него се говори, че духовнитѣ лица не даватъ клетва, но се обричатъ тържествено да вършатъ всичко по съвѣстъ, като иматъ прѣдъ очи само общото благо на държавата и на царя. Каква клетва ще полагатъ духовнитѣ лица, когато тѣ не сж избираеми? Тукъ се касае за клетвата, която даватъ народнитѣ прѣдставители; духовнитѣ лица не могатъ да бждатъ народни прѣдставители,...

Х. Дограмаджиевъ: Споредъ конституцията, могатъ да бждатъ народни прѣдставители

П. Пешевъ: ...слѣдователно, за никаква клетва не може да се говори тукъ, и тоя членъ, споредъ мене, е съвършено излишенъ и трѣбва да се прѣмахне. Освѣнъ, ако се допусне на духовенството да бжде избираемо.

Допълване министерството съ още единъ министъръ безъ портфейлъ е сжщо така добро нововъведение. Азъ не се боя, че оня министъръ, който ще бжде назначенъ, ще бжде дворецовъ човѣкъ, защото и той ще бже министъръ, както ругитѣ, съ политическа отговорностъ прѣдъ Народното събрание — ще бжде политическо лице. Тѣй разбирамъ азъ нововъдението, защото той ще бжде министъръ, а не чиновникъ на двореца; както всичкитѣ министри не сж чиновници на двореца, а сж политически лица, изхождащи отъ извѣстна партия, тѣй и тоя министъръ безъ портфейлъ, несъмнѣно, ще бжде политическо лице и ще носи отговорностъ и прѣдъ държавния глава, и прѣдъ страната.

Мисля, че щѣше да бжде добръ да се прѣдвидѣне едно министерство за общественото здраве и за труда, защото най-главното и най-сжществено за единъ народъ, за да може той да напѣрдва, да прогресира, е да бжде запазено неговото здраве; защото, когато народътъ е здравъ, ще има здрава мисль — ще има и „здрава душа въ здраво тѣло“. Грижата за народното здраве отъ денъ на денъ се разширява, отъ денъ на денъ обсема по-голѣми кръгове, отъ денъ на денъ става по-належаща и по-повелителна, и несъмнѣно е, че тая грижа трѣбва да се повѣри на специаленъ департаментъ, защото това отдѣление на

общественото здраве при Министерството на вътрѣшнитѣ дѣла, което имаме сега, нѣма никаква връзка съ туй Министерство на политията и администратията. Едно специално министерство ще има грижата за народното здраве, като въ него се съсредоточатъ всичкитѣ отрасли, които се занимаватъ съ хигиената, съ здравето на българския народъ.

Нововъведение за държавнитѣ подсекретари не е толкова належащо и необходимо. Но азъ го разбирамъ въ смисль, че то не ще бжде задължително и ще се използва тогавъ, когато е нужно, и то за онова министерство, дѣто има нужда, както е, напр., Военното министерство, Министерството на общественитѣ сгради и Министерството на финанситѣ, дѣто службата е извънредно голѣма, та единъ министъръ не е въ положение да се занимава съ тая работа.

Вижда ми се, че въ проекта за измѣнение на конституцията е пропуснато да се подчертае особено опазването самоуправлението на общинитѣ и окръжията. Това самоуправление е основата на нашето конституционно управление; безъ самоуправление на общинитѣ не можемъ да имаме твърдо конституционно управление, а, както е било досега, може да се каже, че при всичкитѣ режими общинитѣ сж били органи на полицията и на околйскитѣ началници; тѣ сж били едни обикновени тѣхни органи, поставени подъ тѣхното пълно разпорѣждане, и, слѣдователно, самоуправлението на общинитѣ е било само фиктивно. Добръ щѣше да бжде — и нека ония, които се занимаватъ въ комисията съ проекта за измѣнение на конституцията, да иматъ това прѣдъ видъ — ако се направѣше съответното измѣнение на чл. 3 отъ конституцията, за да се гарантира, колкото е възможно повече, самоуправлението на общинитѣ и на окръжията.

Въ чл. 13, отдѣла на съдебната власть, би трѣбвало да се въведе едно разглеждане за административното правосъдие. Належащо е вече, г. г. народни прѣдставители, тая реформа въ нашата конституция въ нашия животъ. Необходимостта отъ административно правосъдие, несъмнѣно, е съзната отъ всички, безъ разлика на партии, въ България. И утѣренъ съмъ, че и прѣдставителството и правителството сподѣлятъ тия възгледи, усвоени вече отъ всичкитѣ прѣдставители на обществената мисль у насъ. Ето защо, азъ мисля, че правителството не има нищо противъ подобно едно измѣнение въ чл. 13 отъ конституцията.

Измѣнението въ конституцията за военнитѣ сѣдилища сжщо тѣй е похвално, защото бѣше несправедливо да бжде правосъдието нееднакво за българскитѣ граждани, па били тѣ облѣчени въ шатко или военно облѣкло. Убийци или крадци, били тѣ военни или граждански лица, трѣбва да бждатъ съдени еднакво и отъ еднакви сѣдилища; не съсловни, не сенафски, а отъ общитѣ сѣдилища въ България. Измѣнението, което се прѣдлага отъ правителството въ туй отношение, не може, освѣнъ да срѣшне мосто пълно одобрение и моята пълна похвала.

Очаквахъ, че ще се направи едно измѣнение на чл. 155 отъ конституцията — за углавната отговорностъ на министритѣ, защото досегашната практика показва, че въ туй отношение разпорѣждането на чл. 155 е непълно, неясно и прѣдизвиква нееднакво разбиране, нееднакво тълкуване и нееднакво прилагане. Какво се разбира подъ думитѣ „нарушение на конституцията“, спада ли подъ тоя терминъ „нарушение на конституцията“ обикновеното нарушение на законитѣ. Това не е ясно. Бившиятъ държавенъ съдъ възприе възгледа, че нарушението на кой да е законъ е нарушение на конституцията. Тоя възгледъ не е правиленъ. Той не е възприетъ въ никака конституция. Оная конституция, която иска да накаже и обикновеното нарушение на законитѣ, като нару-

шение на конституцията, тя го казва изрично, за да се знае и от ония, които ще нарушават законитѣ. Има конституции, които разпореждатъ, щото и нарушението, и неизпълнението на единъ публично-административенъ правилникъ е наказуемо и че министърътъ носи углавна отговорностъ и за такива нарушения. Но Народното събрание може да възприеме, щото нарушението на законитѣ отъ министритѣ да е наказуемо; въ такъвъ случай то трѣбва да бѣде казано изрично, а не да се прѣдоставя на обикновенъ държавенъ съдъ да тълкува това разпореждане. Сегашното Народно събрание скоро ще срѣщне затруднение въ тълкуването на тоя чл. 155. Когато ще да разрѣши въпроса за сѣденето на бившитѣ министри отъ кабинетитѣ Рачо Петровъ, Петковъ и Гудевъ, то ще трѣбва да отговори: е ли нарушение на конституцията нарушението на кой да е обикновенъ законъ? Сегашниятъ чл. 155 говори само за нарушение на конституцията. Тази неяснота, г. г. народни прѣдставители, която азъ съзирамъ и която г. министъръ-прѣдседателъ е съзрѣлъ въ качеството си на държавенъ обвинителъ, трѣбва да бѣде поправена и за да бѣде тоя текстъ ясенъ, точенъ и положителенъ, нека той намѣри своята надлежна формулировка въ конституцията.

К. Мирски: Да стане по-ясенъ.

Д-ръ А. Гиргиновъ: И безъ това е много ясенъ.

Д-ръ Н. Наковъ: И сега е достатъчно ясенъ.

П. Пешевъ: Г. г. народни прѣдставители! И да не се направятъ повече измѣнения, отколкото сж прѣдвидѣни въ законопроекта на министерството, пакъ тия измѣнения сж една стѣпка напредъ къмъ уреждането на нашата държава, къмъ консолидирането на нашия конституционенъ животъ. Ето защо азъ възприемамъ по принципъ тия прѣдложени измѣнения отъ страна на министерството. Желателно бѣше да се направѣше и стѣпка напредъ за нѣкои още измѣнения, но азъ допускамъ, че и министерството не е имало възможностъ и врѣме да направи такива, или се е бояло да прави коренни, непроучени измѣнения. То се е страхувало отъ реформи още недозрѣли, отъ реформи, които обществото още не е готово да възприеме, но и тия реформи сж единъ напредъкъ, тъй като съ тѣхъ се консолидира нашиятъ конституционно управление.

Несъмнѣно е, г. г. народни прѣдставители, че не съ добри закони и конституция само ще се уреди нашата страна; безспорно е, че и досегашната наша конституция е била много хубава, прѣвъзходна, но, въпрѣки туй, нашето управление не е вървѣло добръ. Конституцията бѣше хубаво написана, но тя почти никога не се е прилагала, тя не е влѣзла въ нашия животъ, благодарение на нашитѣ политически права.

Д. Мишевъ: Тѣй.

П. Пешевъ: Та, заедно съ измѣнението на конституцията, желателно е да се прѣобразимъ и самитѣ ние, нашето общество и нашитѣ партии: не е достатъчно само да имаме една написана конституция, но важното е, щото туй, което е написано въ нея, да добие животъ, важното е да приложимъ, да оживотворимъ принципитѣ, написани на книга, да ги приемемъ и въ живота. Само тогазъ ще се избѣгнатъ тия лични режими, тия котерийни управления, за които единъ отъ прѣждеговорившитѣ ни говорѣше тукъ. Котерийността на управлението, личниятъ режимъ, развратътъ въ управлението, развалата на управнитѣ и на управляемитѣ се криятъ не въ законитѣ, но въ нашитѣ нрави, въ нашия животъ, въ нашитѣ души. Нека се прѣобразимъ, нека се прѣвъзпитаемъ, и тогазъ законитѣ и конституцията ще получатъ животъ и приложение.

Като говоря за измѣнението на конституцията, не мога да не отбѣсна съ негодуване оныи укорѣ, който се отправи тукъ, отъ трибуната, за нѣкакви мерзости, които ужъ нѣкои български държавни мъже сж вършили прѣдъ държавния глава сега, по поводъ измѣнението на конституцията. Азъ съмъ единъ отъ ония, които бѣха удостоени наскоро отъ държавния глава съ ауденция, и смѣтамъ, че ще бѣде безчестие за мене да не отхвърля тия укори, които се отправиха тукъ, за нѣкакви мерзости, вършени ужъ отъ тѣзи, които сж били приети отъ държавния глава, мерзости, които щѣли да бѣдатъ разкрити при извършване изборитѣ за великото Народно събрание. Азъ смѣя смѣло и съ открито чело да кажа прѣдъ Народното събрание и прѣдъ българския народъ, че никаква мерзостъ не съмъ си позволилъ срѣщу българския народъ, срѣщу ония избиратели, които сж ми правили толкова години честь да ме избиратъ за народенъ прѣдставителъ, не съмъ си позволилъ да унижа българския народъ и да права безчестия прѣдъ държавния глава, който, нека смѣло го кажемъ, не се нуждае отъ никакви попълзновения, отъ никакви унижения на българскитѣ държавни мъже. Смѣтамъ, че тоя укоръ, който се хвърли отъ г. Стамболийски, трѣбва да го отхвърля съ прѣзрѣние и негодувание.

Прѣдставителъ на либералната партия, азъ никога не съмъ замислювалъ да се измѣнява конституцията въ смисълъ назаднява; азъ винаги, заедно съ всички български напредничави елементи, съмъ поддържалъ, поддържамъ и ще поддържамъ, че българскиятъ народъ е достоенъ за една свободна и свободолюбива конституция, и въ такава смисълъ ще работя и ще гласувамъ.

Отъ мнозинството: Браво! (Ржкоплѣскане)

Прѣдседателъ: Има думата г. Теодоръ Теодоровъ.

Обаждатъ се: Отсъствува.

Прѣдседателъ: Има думата г. Димитъръ Каранешевъ.

Д. Каранешевъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Законопроектътъ за измѣнение на конституцията, който е внесенъ отъ правителството, прѣдставлява единъ въпросъ отъ първостепенна важностъ за народното прѣдставителство и за цѣлия български народъ, защото ние имаме да се занимаемъ не съ гласуването на единъ обикновенъ законъ, а ще се занимаваме да гласуваме дневния редъ за великото Народно събрание, което ще бѣде повикано да се произнесе върху нѣкои измѣнения и нѣкои поправки на основния законъ на страната. Като е така, и измѣнението, което ни се прѣдлага, прѣдставлява за народното прѣдставителство единъ въпросъ отъ първостепенна важностъ, и въ дадения случай ние ще трѣбва да се въоръжимъ съ всичката сериозностъ, за да се произнесемъ върху този отъ такава голѣма важностъ за цѣлия български народъ въпросъ, защото отъ неговото разрѣшение въ една или друга смисълъ ще зависи да се осигурятъ известни правдини на българскитѣ граждани, или пъкъ да не се прави нищо въ тази посока. Законопроектътъ, който е внесенъ отъ почитаемото правителство, е, може да се каже, една побѣда, едно тържество за българския народъ; не само за правителството, което го внесе, и за партията, отъ която той изхожда, но за цѣлото българско общество. И дѣйствително, споредъ както е казано въ самитѣ мотиви на внесенъя законопроектъ, ония измѣнения, които се визиратъ въ него, се раздѣлятъ на двѣ категории: първо, на измѣнения, които се касаятъ само до титула на държавния глава, или пъкъ до промѣната на думата „княжество“ въ „царство“ — това сж ра-

боти, които не сѣ отъ такава важностъ — но другата категория измѣнения, които собствено съставляватъ измѣнения на нѣкои членове отъ основния законъ, тѣ сѣ сѣществени, тѣ иматъ повече значение за цѣлия български народъ и на тѣхъ ние трѣбва да се спремъ съ твърдѣ сериозно внимание. Първата категория, казвамъ, нѣма какво да ни спира. Отъ самото положение, което България отъ 22 септемврий 1908 г. е повикана да заседе върху концерта на другитѣ държави, се налага едно измѣнение. Това измѣнение въ титула на държавния глава или пъкъ въ титула, така да речемъ, на самата държава, не засѣга никакви народни правдини, дотолкозъ, доколкото сѣмнината на работата по конституцията си остава еднаква, както е била досега, дотолкозъ, доколкото промѣната на титула на държавния глава не е съпроводена заедно съ извѣстни увеличения на неговитѣ права и прерогативи, въ ушърбъ на народнитѣ правдини. Щомъ това е така, а това, че е тъй, се вижда отъ самия внесенъ законопроектъ, нѣма какво да се спираме на тая категория промѣни, които се внасятъ въ нашата конституция. Насъ ни занимаватъ, и трѣбва твърдѣ сериозно да ни занимаватъ, втората категория измѣнения на 18 членове отъ конституцията, дѣто се засѣгатъ извѣстни правдини на българския народъ, въ смисълъ прогресивенъ или другъ. Тѣзи именно промѣнения, като ги чета и като ги изучавамъ, както всѣки единъ отъ почитаемиѣ народни представители ги е изучавалъ, ми правятъ на пръвъ погледъ, да си кажа, една изненада, защото съ нѣкои нови промѣнения ние дѣйствително отиваме напредъ и точно отговаряме не само на пазрѣлитѣ народни нужди, но ние отговаряме и на едни държавни нужди отъ доста голѣма важностъ. Има само двѣ-три промѣни, които ми правятъ особено впечатлѣние и за които азъ, при прочитането и при тѣхното изучавае, запазихъ за себе си извѣстна резерва. Ще искамъ да изтъкна прѣдъ васъ опасенията, които съзирамъ, и да обърна вниманието на почитаемото народно представителство, когато ще има да се произнася, да може съ знание на въпроса да се произнесе въ една или въ друга смисълъ.

Промѣнитѣ, които се правятъ въ чл. 72 на конституцията, въ свѣрка съ чл. 13, съ които се отминаятъ единъ пътъ за винаги и се прѣкрятъ възможността да се създаватъ чрѣзвычайни сѣдилища или комисии, сѣ промѣни, на които ние трѣбва да рѣкоплетѣе. Това е една побѣда не само за правителството, но и за цѣлия български народъ, защото се чувствува не наврѣмнеността, необходимостта отъ такава една реформа въ нашата конституция.

Така сѣщо и другата промѣна, която засѣга съкращаването мандата на народното представителство отъ 5 на 4 години, е една добра реформа, която ние съ радостъ трѣбва да посрѣщамъ и приемемъ. Каза се отъ прѣждоговорившитѣ, така сѣщо и азъ ще повторя, че то е единъ сѣщественъ демократически принципъ, по-често да се консултира избирателниятъ корпусъ; за да може демократията да взема по-големо участие въ управлението на страната, трѣбва по-често да се произнася чрѣзъ изборитѣ суверенно и да дава направление на държавнитѣ работи. Ако ние отстранимъ избирателитѣ отъ правото имъ да упражняватъ туй право на по-дълго врѣме, на 5, 6, 7 години, това ще рече, да тикнемъ демократията назадъ, да я направимъ да взема по-малко участие въ управлението, защото единствениятъ начинъ на вземане участие въ управлението отъ демократията, казано това въ широка смисълъ на думата, е само чрѣзъ вота, който извършва избирателитѣ въ момента, когато той е повиканъ да си избере народни представители; и колкото по-често, по-наскоро, се повиква избирателниятъ корпусъ да се произнася по подобни случаи, толкова той се приближава по-близо до управлението или взема едно по-живо участие въ самото управление. Това, безспорно е,

единъ демократически принципъ и когато законопроектътъ, който се внася отъ правителството, намалява този срокъ, това е въ интереса на българския избирател, на българската демокрация, казано въ обширна смисълъ на думата. Менѣ даже ми се искаше да се повърнемъ на старото положение — да остане три години, но въ много конституции, както въ Франция, Италия, тъй и въ други държави, срокътъ е четири години, има нѣйдѣ и три години, та правителството, види се, поеме въ повечето парламентарни държави, които се управляватъ чрѣзъ представителски мандатъ, мандатътъ е четири-годишенъ, усвоява четири години и, казвамъ, това е една мѣрка, която ние трѣбва съ радостъ да посрѣщамъ.

Отмѣнението на чл. 76 отъ конституцията, по силата на който можаха да бѣдатъ въ извѣстни случаи суспендирани чл. чл. 73 и 74 отъ конституцията, е така сѣщо една много наврѣмненна и много полезна реформа.

Послѣ, другитѣ реформи, които се прокарватъ, именно увеличаването на врѣмето, прѣзъ което трѣбва да трае сесията е, безспорно, една добра реформа, но азъ бихъ помислилъ както министъръ-президентъ, така сѣщо и почитаемото народно представителство, да отидемъ по-нататкъ — да направимъ сесията да трае шестъ мѣсеца включително, а другитѣ шестъ мѣсеца да се намѣрва въ ваканция, така че, да се счита, че Народното събрание е перманентно, засѣдава постоянно, и правителството да се намѣрва подъ постояннъ контролъ, като се раздѣлятъ шестѣ мѣсеца на два дѣла — да засѣдава прѣзъ есенята, когато да се приематъ само бюджетитѣ, а идната година, като се почне отъ втората половина на януарий или февруарий да се засѣдава и да се законодателствува, да се приематъ обикновено законитѣ, които трѣбва да се изработватъ, и когато законитѣ ще бѣдатъ приети въ началото на годината, ще може тогава и бюджетътъ — особено тѣзи закони, когато иматъ връзка съ бюджета — да се състави много по-рано есенно врѣме, когато Народното събрание ще бѣде повикано да засѣдава, да се внася своєврѣменно, съгласно прѣдписанието на конституцията, и Народното събрание да има повече врѣме да се произнася върху единъ такъвъ важенъ въпросъ, какъвто е въпросътъ за гласуването на бюджета — по-бавно, съ по-сериозно внимание да гласува различнитѣ статии на бюджета. Това е мое мнѣние, и азъ мисля, че ако тази реформа се усвои и отъ почитаемото правителство — да се увеличи трайно на сесията отъ четири, както е прѣдвидѣно въ проекта, на шестъ мѣсеца, съ такива двѣ подраздѣления, ще бѣде отъ интереса и на Народното събрание и на българския народъ; ще бѣде отъ интересъ още и въ друго отношение, г. г. народни представители. Ние имаме еднокамарна система, която е въведена въ много малко държави: Гърция, у насъ и въ други нѣкои държави, но нейнитѣ противници, и особено ония, които поддържатъ принципа за втора камара, указватъ на нежгавоститѣ, на пороцитѣ на еднокамарната система, че тя гласувала галопъ законитѣ, безъ всѣкакво обмисляне, и приема закони, които често пѣти си противорѣчатъ не само единъ на другъ, но въ единъ и сѣщи законъ се намѣрватъ противорѣчия, които си противорѣчатъ. Е добръ, за да можемъ ние, които сме убѣдени и партизани на еднокамарната система, да я издигнемъ до висотата на нейното положение, което тя трѣбва да заема, да можемъ да издигнемъ нашия парламентъ, ние трѣбва не прѣрѣкъ да го корегираме, за да може и неговата законодателна дѣятелностъ качествено да се подобри. А ние ще корегираме еднокамарната система по отношение на законодателството само тогава, когато увеличимъ срока на траене сесията повече, за да могатъ законитѣ по-бавно да се прокарватъ въ Народното събрание, за да могатъ тѣ по-дълго врѣме да

стоятъ въ комисията, и по този начин да има възможност, при едно по-тщателно проучване, да пазим от Народното събрание, колкото се може, повече съвършености. Тази е единствената мърка, която ще коригира еднокамарната система, и тогава противницът на тази система ще не има какво да говори против нея.

Г. г. народни представители! Тъзи няколко въпроса, които зачехнах и които са разрешени въ проекта, който се внесе, казвам, имат важно значение. Тъ са един добри реформи, които аз, на и народното представителство посрещна радунно. Обаче, има няколко членове, които са измислени и към които аз се отнасям съ резерва. Това е, първо, чл. 17. Чл. 17 от нашата конституция, въ стария си текст, както е известно на почитаемото народно представителство, говореше, че „Князът е представител на княжеството въ всичките му сношения съ иностранныте държави. От негово име и съ пълномощие от Народното събрание се свързват съ правителствата на съседните държави особенни сговори“ и пр. Новата редакция, която ни се дава на този член въ предложениния проект, е съвършено друга. Тамъ се дава право на държавния глава, който е и представител на държавата пред другите държави, да сключва различни договори или пък съюзи, и да ги сключва самъ той, от свое име, да ги утвърждава, и само тогава да ги съобщава на народното представителство, когато интересът и сигурността на държавата изисквали това; ако тѣзи интереси и тази сигурност говорятъ противното, то да се запазятъ като тайна и да не се съобщаватъ на народното представителство за известно време. Тази е новата редакция на члена. Струва ми се, че такава една редакция не трѣбваше да се приема. У насъ, като парламентарна страна, министерството е отговорно предъ Народното събрание. Министеръ-президентътъ или министърътъ на външните работи, както казаха и пѣкон прѣждеговоривши, трѣбва непременно да взема участие и при негово знание да се сключватъ каквито и да били договори или съюзи, които ще ангажиратъ България въ една или друга посока. Министерството е отговорно предъ Народното събрание; безъ негово знание никакъвъ договоръ не може да се сключи отъ държавния глава. Ще възражатъ пѣкон, че чл. 18, който слѣдва слѣдъ този, говори, че никакъвъ актъ не може да има никакъвъ ефектъ, никакво послѣдствие, ако не е подписанъ отъ респективния министъръ или министритѣ. Но това не е още всичко; отговарятъ още пѣкон, че подобенъ текстъ има и въ други конституции, особено въ белгийската, отдѣто е взетъ или, може да се каже, дословно прѣведенъ нашиятъ чл. 17, а така също и въ италианската конституция и въ други още пѣкон конституции, и, слѣдователно, ако тѣзи народи, като по-цивилизовани, като по-напреднали, иматъ подобно разпореждане въ своите конституции, защо да го нѣмаме и ние? Но не е тамъ въпросътъ. Тамъ има едно стабилизирано общество мѣстие, има единъ избирателенъ корпусъ, който стои много по-високо отъ нашия и ревностно гледа за своите правдини; тамъ има най-послѣ и традиции. А у насъ, и особено тукъ, на Балканитѣ, където по-често изненадитѣ са възможни, ние трѣбва да опрѣдѣлимъ, да конкретизираме и въ самата конституция да вишнемъ вѣнчю основа, което трѣбва да се вишне. И, споредъ мене, трѣбва да се спомене въ този текстъ на члена, че договоритѣ, които се сключватъ и утвърждаватъ отъ държавния глава, трѣбва да бъдатъ сключени съ знанието на министъръ-президента или министра на външните работи. Това е необходимо. Но ще кажатъ: защото практиката у насъ, отъ 30 години е дала само, защото държавния глава никога не е сключвалъ договори безъ знанието на министра, нѣма какво да се биемъ. Е добръ, щомъ това е така, щомъ

практиката у насъ отъ 30 години е такава, защо тогава да не вишнемъ това къ самата конституция, за да бъдемъ обезпечени? Какво ще стане, ако вишнемъ въ този членъ една или две думи повече, за да може да се опрѣдѣли, че дѣйствително отговаря министърътъ или пък отговаря министерството, което трѣбва да знае договоритѣ, които се сключватъ отъ каквото и естество да бъдатъ? Азъ не отричамъ, че за онѣзи договори, които въ даденъ моментъ не трѣбва да се съобщаватъ на народното представителство, защото по самото естество ще трѣбва да се запазятъ въ тайна, това трѣбва да бъде тъй; но азъ никога не мога да доумена, че министъръ-президентътъ или Министерскиятъ съветъ, който е отговоренъ предъ народното представителство, трѣбва въ извѣстенъ моментъ да не знае сключенитѣ договори, каквито и да бъдатъ тѣ. Азъ сѣбѣтамъ, че ако единъ Министерски съветъ не трѣбва да знае такива важни работи, които ангажиратъ нѣма България по извѣстни въпроси, тогава се явява питаеи, какво друго може да знае той, ако не това. Министритѣ трѣбва да го знаятъ, защото тѣ отговарятъ; отговоритѣ факторъ не може самъ за себе си да сключва извѣстни договори, да обвързва България, и да крне това даже отъ самитѣ министри. Но щомъ традицията, казвамъ, у насъ е осветила това, че безъ знанието на министритѣ не може да се сключватъ договори, не ще бъде извѣстно да се вишне то въ чл. 17, да се каже изрично. Макаръ въ пѣкон конституции, както казахъ, да не се споменава, у насъ не ще направимъ лошо, ако се спомене.

Има да се сира на другъ въпросъ още. Въпросътъ е за чл. 35 — за опрѣдѣленне на цивилната листа. Въ много конституции, дѣйствително, както е, напр., въ италианската конституция, не е опрѣдѣлена цивилната листа въ минимумъ, не е опрѣдѣленъ единъ размѣръ; но въ други конституции, както, напр., въ нидерландската, въ чл. 27, е изрично казано каква листа има държавниятъ глава, размѣрътъ е опрѣдѣленъ — 1.000.000 флорина. Е добръ, въ досегашния текстъ на нашата конституция съществувае положение, че минимумътъ на цивилната листа е 600.000 л. и че тази цифра може да се увеличи съ съгласието на народното представителство и съ съгласието на короната, а може да се намали само съ съгласието на държавния глава. Защо сега да запущае въ текста, който ни се прѣдлага въ проекта, туй постановление? Азъ мисля, че и тукъ трѣбва безъ въкакво колебание да вишнемъ или да оставимъ самото положение — да стои 600.000 л. — или пъкъ, ако практиката у насъ е увеличила и осветила цивилната листа на 1.250.000 л., да вишнемъ тази цифра въ конституцията, да опрѣдѣлимъ това, както въ много конституции го има опрѣдѣлено. Макаръ, както ви казахъ, да има пѣкон конституции, въ които да не се опрѣдѣля размѣрътъ на цивилната листа, но тамъ, както е въ Италия, при възникването на прѣстола на държавния глава, цивилната му листа се опрѣдѣля за прѣвъ цѣлия животъ, докато той стои на трона; у насъ при идването и излизането на настоящия държавенъ глава имаме едно постановление въ конституцията, и ако ние се спаземъ на италианската конституция, трѣбва да кажемъ, че щомъ той е присѣлъ едно съществувае положение, то това положение си остава, докато той е на трона, т. е. остава си тази цивилна листа. Но обстоятелствата се намѣниха, животътъ поскъпна, увеличи се цивилната листа. Нека това увеличение, което е станало, се вишне изрично, за да не се дава възможностъ да се увеличи единъ денъ пакъ, защото, както единъ отъ прѣждеговорившиятъ каза, възможно е едно Народно събрание, едно правителство, по единъ или други причини, по един или други съображения, да нека да увеличи цивилната листа, и когато това не се гласува съ единъ обикновенъ законъ, както е ста-

вало, единъ денъ може да се опрѣдѣли 3—4—5 милиона лева цивилната листа, ние ще се намѣримъ прѣдъ единъ свѣршенъ фактъ и по никакъвъ начинъ не ще може да се намали отъ никое слѣдующе Народно събрание, ако не се има съизволенieto на държавния глава, както е казано въ послѣдната частъ на сѣщия членъ. Та, азъ мисля, че ние трѣбва въ самия членъ да опрѣдѣлимъ цифрата на цивилната листа.

Другъ членъ, на който искамъ да се спра, е чл. 72. Както казахъ, безспорно, реформата по чл. 72 въ свѣзка съ чл. 13, съ която чрѣзвычайнитѣ военни сѣдилища единъ пътъ завинаги се закрѣпватъ, е една много наврѣмenna и много похвална реформа; но въ чл. 72, споредъ новия текстъ, остава слѣдното: (Чете) „Съставътъ, подсѣдността и устройството на военнитѣ сѣдилища, както и условията, на които трѣбва да отговарятъ сѣдинитѣ, се опрѣдѣлятъ съ особенъ законъ“. Г. г. народни прѣдставители! Дѣйствително, съ тази реформа се отива напредъ — азъ това не отричамъ — като съ особенъ законъ, който ще се гласува отъ обикновеното Народно събрание ще се опрѣдѣли компетенцията на военнитѣ сѣдилища; но азъ пакъ се боя, че ще се намѣри Народно събрание и правителство — а това е възможно у насъ, защото у насъ изненадитѣ не сѣ рѣдки — които при гласуването на този особенъ законъ могатъ да дадатъ една по-широка компетенция на военнитѣ сѣдилища, и тогава ще излѣзе, че ние нищо не сме постигнали съ тази реформа. А, за да бѣде тази реформа дѣйствителна, трѣбва непремѣнно да бѣде вписано въ конституцията, изрично да бѣде казано, че на военнитѣ сѣдилища сѣ подсѣдни само дѣла, които засѣгатъ нарушение на дисциплината, а вѣнъ отъ това, всички други дѣла отъ углавенъ, отъ общъ характеръ, въ които сѣ замѣсени военни лица, трѣбва да бѣдатъ подсѣдни на общитѣ граждански сѣдилища. Ако това се упомене въ този членъ на конституцията, нѣма да бѣде врѣдно, а, напротивъ, ще бѣде полезно, защото ще се избѣгне всѣкаква възможностъ за едно законоположение, което би дало по-широка компетенция за военнитѣ сѣдилища, каквато възможностъ се прѣдставлява въ този моментъ, когато се иска да гласуваме туй положение.

По-нататътъ, по чл. 161, кждѣто се говори, че министерствата сѣ осемъ, добавя се, че царьтъ има право да назначи единъ министъръ безъ портфейлъ. Ако има нужда, ако се чувствува такава, да се учрѣди и девето министерство, както за това бѣше писалъ и г. Мирски, министерство на труда, то изрично трѣбва да се спомене, че се учрѣжда. Велико Народно събрание не може да се свика тъй скоро, има изобщо причини, които прѣчатъ за честото свикване на великото Народно събрание, и когато ние оставаме на държавния глава правото той да назначава по свое усмотрѣние единъ министъръ безъ портфейлъ, тогава ние нѣма да направимъ добръ, защото той ще назначава тогозъ, когото иска, и тогава даже ще се нарушава въ извѣстни случаи хомогенността на кабинета, когато той е съставенъ отъ лица, изходящи отъ извѣстна партия, защото държавниятъ глава, имайки право да назначава министъръ безъ портфейлъ, ще пазначи нѣкое лице свѣршено отъ друга партия, и по този начинъ ще се спъва работата на министерството. Но има и единъ другъ въпросъ. Въ конституцията членътъ си остава тъй, както е: министерствата сѣ осемъ, а държавниятъ глава ще има право да назначава министъръ безъ портфейлъ. Е, ако се гони цѣльта, че, когато назрѣятъ нуждитѣ, да наложатъ непремѣнно да се учрѣди единъ новъ портфейлъ, напр., Министерство на труда — а това може да бѣде подиръ 5—10 години — и понеже, както казахме, велико Народно събрание не може да се свиква често, да имаме от-

ворени вратата въ бѣдѣще да може да се конституира такова министерство, питамъ азъ, както е казано въ чл. 161, че министерствата сѣ осемъ, и както се прѣдлага да се каже въ една алинея, че може да се назначи министъръ безъ портфейлъ, ще ли може тогава, безъ да се произнесе едно велико Народно събрание, ако нуждитѣ подиръ 10—15 години назрѣятъ, да се прѣвѣрне това министерство безъ портфейлъ въ едно министерство съ портфейлъ?

В. Милевъ: Пакъ велико Народно събрание трѣбва.

Д. Каранешевъ: Тогава какъвъ смисълъ има сега да се учрѣжда министерство безъ портфейлъ, когато великото Народно събрание ще трѣбва непремѣнно да се произнесе въ бѣдѣще, ако то ще трѣбва да се обърне въ министерство съ портфейлъ? Та ми се струва, че отъ тази реформа нѣма нужда, тя не се налага отъ живота.

Азъ съмъ на мнѣние, че държавнитѣ подсекретари, които, макаръ и факултативно, се прѣдвиждатъ, не се налагатъ отъ нашия животъ. Ние не сме нито Англия, ние не сме нито Русия, държави грамадни, велики, дѣто има повече работа, и тамъ най-послѣ животътъ се е развивалъ и е наложилъ исторически извѣстни институти. Тамъ разбирамъ това да сѣществуватъ. Но у насъ, кждѣто досега 30 години сме се управлявали и нужда отъ държавни подсекретари не сме почувствували, особено когато се стабилизира положението на чиновницитѣ, когато ще има началници, подначалници хора, които достойно ще заематъ работата си, министърътъ ще бѣде улесненъ, за него нѣма да има много работа и ще му остане врѣме да се занимава съ политиката, понеже е политическо лице. Та ми се струва, че нѣма належаща нужда и отъ държавни подсекретари.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ сега ще се спра на други въпроси, които се засегнаха отъ нѣкои прѣждеговоривши и сѣ доста важни. Коикото се касае до въпроса по чл. 8, дѣто е казано, че „лицето на царя е свещено и неприкосновено“, въ много конституции това сѣществувало, но въ гръцката конституция и, ми се струва, още и въ ромънската думата „свещено“ е изхвърлена, и нѣма защо да се вмѣква тукъ. Това е една стара останка, единъ архаизъмъ, който въ модернитѣ конституции нѣма смисълъ да сѣществувало. Нищо не се отнема отъ държавния глава, когато въ конституцията нѣма да бѣде казано, че неговата личностъ е и „свещена“. Тя е неприкосновена, нейната неприкосновеностъ се гарантира отъ основния законъ и отъ другитѣ закони, и това е достатъчно. И азъ мисля, че държавниятъ глава нѣма да има нищо противъ, ако тази дума — „свещена“ — се изхвърли, понеже, както казахъ, има конституции, въ които нѣма подобна дума, а това е гръцката конституция, ромънската и други нѣкои конституции.

Х. Дограмаджиевъ: Ние живѣемъ на ориента.

Д. Каранешевъ: Ако живѣемъ на ориента, г. Дограмаджиевъ, то не значи, че всички стари работи на ориента трѣбва да усвоимъ.

Х. Дограмаджиевъ: Не, само тази.

Д. Каранешевъ: Послѣ, по чл. 11, ми се струва, че е наврѣменно, и почитаемото правителство би трѣбвало да се съгласи, да се направи слѣдната промѣна. Въ сегашния текстъ е казано, че лицата, които постѣпватъ на военна служба, даватъ клетва, че ще служатъ вѣрно царю; да се помене, че ще служатъ вѣрно и на отечеството или на конституцията. Ние имаме въ нашата конституция подобна наредба. Въ чл. 164 е казано, че длъжностнитѣ лица се кълнатъ и въ конституцията, че вѣрно ще ѝ служатъ.

Щомъ ние имаме поставено това въ единъ членъ, защо да не го разширимъ и въ чл. 11, та да се каже, че военнитѣ лица, които постѣпватъ на военна служба се кълнатъ за вѣрност не само на царя, но и на конституцията, ако не кажемъ, както каза единъ прѣждеговорившъ, на отечеството? Най-послѣ, ние сме една конституционна държава, ние имаме два равни фактори въ управлението; това сж, отъ една страна, народътъ съ своитѣ интереси, а, отъ друга страна, короната. Макаръ че при нормално развитие би трѣбвало интереситѣ на държавния глава да бждатъ идентични съ интереситѣ на народа, но — отъ да знаемъ ние? — настѣпватъ такива моменти, когато интереситѣ на народа и интереситѣ на държавния глава влизатъ въ коллизия, и тогава лицата, които служатъ и сж се кълнали само за вѣрност на царя, ще прѣнебрѣгнатъ народнитѣ интереси и ще отидатъ да изпълняватъ само туй, което царътъ ще имъ заповѣда; а когато тѣ се кълнатъ, че ще служатъ вѣрно и на конституцията, тогава тѣ ще се замислятъ, когато има борба между тия два интереса, кой да прѣдпочитатъ. Ето защо азъ мисля, че е наврѣменно да се впише въ чл. 11, че лицата, които постѣпватъ на военна служба, се кълнатъ за вѣрност и на конституцията.

В. Милевъ: Нѣма кой да ги кълне.

Д. Каранешевъ: Можемъ да направимъ така, че владыци да ги кълнатъ. Това е безразлично.

Послѣ, на друго едно нѣщо азъ ще обърна внимание. Г. г. народни прѣдставители! Въ чл. 149 на конституцията е изрично казано: (Чете) „Изпълнителната власть подъ върховния надзоръ и ръководството на княза (чл. 12) принадлежи на министритѣ и на тѣхния съвѣтъ“; послѣ, въ чл. 160 на конституцията е казано: (Чете) „Изпълнението на законитѣ се поръчва на върховни управителни уредби, които се наричатъ министерства“. Въ тия два члена е осветено началото, че върховната изпълнителна власть е повѣрена на Министерския съвѣтъ. А въ чл. 12 на нашата конституция е казано: (Чете) „Изпълнителна власть принадлежи князю“ — а сега царю — „вситѣ органи на тая власть дѣйствуватъ отъ негово име и подъ неговъ върховенъ надзоръ“. Менѣ ми се струва, че, за да има една хармония между наредбитѣ на чл. чл. 149, 160 и чл. 12, трѣбва и въ чл. 12 да се каже, че изпълнителната власть принадлежи на Министерския съвѣтъ, който я упражнява подъ върховния надзоръ на държавния глава. Това ще бжде тогава въ хармония съ другитѣ наредби на цитиранитѣ отъ мене членове.

Единъ въпросъ, на който има да се спра още, г. г. народни прѣдставители, е по чл. 135. Тамъ е казано, че слѣдъ свикването на Народното събрание държавниятъ глава може да отсрочи засѣданията му въ продължение на два мѣсеца. Въ нѣкои конституции, както, напр., въ датската конституция, чл. 21, па и въ други конституции, се говори се за два мѣсеца; но въ белгийската конституция този срокъ е единъ мѣсецъ, сир. държавниятъ глава, слѣдъ свикването на Народното събрание, може да отсрочва засѣданията му за не повече отъ единъ мѣсецъ. Менѣ ми се струва, че срокътъ отъ два мѣсеца е много голѣмъ, и би трѣбвало да го намалимъ. Нѣма никому да поврѣдимъ, а това ще бжде само въ интереса на работата на Народното събрание.

Послѣ, наредъ съ това, въ чл. 138 ние трѣбва да направимъ така сжко една поправка. Тамъ е казано: (Чете) „Членоветѣ на Народното събрание не могатъ да се събиратъ на сесия, безъ да бждатъ свикани отъ княза; сжко тѣ не могатъ да се събиратъ на засѣдание, слѣдъ като се отложи, затвори или разпуши Събранието“. Има конституции — а такава е гръцката, чл. 54 — където се нарежда, че ако държавниятъ глава не издаде указъ за свикването

на Народното събрание на опрѣдѣлената отъ конституцията дата, тогава Народното събрание се събира по право на опрѣдѣления срокъ да засѣдава. Такава наредба сжествува не само въ гръцката конституция, но още и въ други конституции; напр., и въ белгийската конституция, чл. 70, така сжко стон сжщата наредба. И въ нашата конституция, въ този членъ, трѣбва да се впише, че когато по едини или други причини царътъ не ще иска да свика Народното събрание на 15 октомврий, Събранието има право по право да се събере на засѣдание. Азъ казахъ, възможно е народното прѣдставителство да влѣзе въ коллизия съ короната, възможно е интереситѣ на короната да сж въ противорѣчие съ интереситѣ на народа, на народното прѣдставителство, и да не иска да го свика на опрѣдѣления отъ конституцията срокъ да законодателствува. Тогава, ако Народното събрание нѣма право, вписано въ конституцията, да се свика и ако мимо това то се събере на засѣдания, ще трѣбва да извърши единъ революционенъ актъ, а тогава се изпада въ една голѣма опасност. А когато е вписано въ конституцията, че се събира по право на 15 октомврий, тогава то, и да не бжде свикано, ако се събере, нѣма да извърши революционенъ актъ, а ще извърши актъ на законностъ, и никой не може да оспорва туй негово събрание. Ето защо азъ мисля, че и тази реформа е наврѣменна и умѣстна да се впише. Другъ единъ въпросъ, на който искамъ да се спра, е относително реформата, както казахъ, съ отмѣнението на чл. 76. И по чл. 47, който е довежда, и ще довежда, може-би — дано да не довежда, дано се вразумятъ нашитѣ държавни мъже — на подсъдимата скамейка нѣкои министри, и ще трѣбва да се замислимъ и да внесемъ една реформа. А тази реформа се състои въ слѣдующето. Казахме, като изключение, административната власть може да законополага съгласно съ условията на сегашния чл. 47; може да издава наредби, укази, които иматъ силата на законъ, съ задължение да ги внесе въ първата слѣдъ това сесия на утвърждение. Такава наредба има въ редъ конституции, които азъ тукъ не искамъ сега да цитирамъ; но въ нѣкои конституции, като има сжщата тази наредба, е казано, че онѣзи декрети или, както ги казватъ французитѣ, ордонанси, които се издаватъ по тия начинъ, не могатъ да противорѣчатъ на разпорѣбитѣ на конституцията, не могатъ да влизатъ въ противорѣчие съ никакъвъ текстъ на самата конституция. Тѣй както е сега чл. 47 у насъ, е казано, само че когато страната се застрашава отъ външна или вътрѣшна опасност и Народното събрание не може да се свика, тогава държавниятъ глава, подъ отговорността на правителството, издава наредби, издава укази, които иматъ силата на законъ. Само туй е казано, но не е казано въ този членъ, че тия наредби, издавани така, извънредно, не могатъ да противорѣчатъ на никаква изрична наредба на конституцията.

Х. Дограмаджиевъ: То се разбира.

Д. Каранешевъ: Не се разбира, г. Дограмаджиевъ. За Васъ може да се разбира, но за правителствата, които сж нарушавали конституцията по силата на този членъ, не се е разбирало, или тѣ не сж искали да го разбиратъ.

Х. Дограмаджиевъ: Ще ги дадемъ подъ сждъ.

Д. Каранешевъ: Да, ще ги дадемъ подъ сждъ; макаръ това да не Ви е твърдѣ приятно, но щомъ сж нарушавали правдинитѣ на българския народъ, до тогава, докогато той ще бжде въ положение да защищава своитѣ права, ще трѣбва винаги да изкарва на подсъдимата скамейка такива управници.

Че действително въ респективните наредби въ другите конституции се срѣща това, азъ ще ви цитирамъ австрийската конституция, въ чл. 14 на която, слѣдъ като се говори за наредбитѣ, които се издаватъ, когато не може да се свика Народното събрание, Райхстагътъ, на края се казва, че тия наредби трѣбва да бждатъ такива, да се издаватъ при такива условия, щото да не нарушаватъ никакво разпореждане на конституцията. Да се прѣдвиди такава една реформа у насъ въ чл. 47 е твърдѣ наврѣменно и твърдѣ необходимо.

Х. Дограмаджиевъ: Това разпореждане тамъ има историческо значение, а у насъ историята не ни казва подобно нѣщо.

Д. Каранешевъ: Така напр., сжщото нѣщо се казва и въ чл. 71 на вюртембергската конституция. И тамъ е казано изрично, че наредбитѣ, които се издаватъ отъ административната властъ и иматъ силата на законъ, трѣбва да не противорѣчатъ на прѣдписанията на конституцията, да бждатъ въ хармония съ тия прѣдписания. Сжщото е казано и въ чл. 63 на пруската конституция: „si elles ne sont pas contraires à la constitution“, сир. че тия наредби, които се издаватъ по силата на чл. 63, не трѣбва да бждатъ въ противорѣчие съ конституцията. Така сжщо и въ другъ нѣкои конституции има сжщата наредба, и азъ мисля, г. г. народни прѣдставители, че и почитаемото правителство, и вие ще бждете съгласни въ чл. 47 на нашата конституция да поменемъ, че наредбитѣ, които се издаватъ по силата на този членъ, не трѣбва въ никой случай да противорѣчатъ на конституцията.

Г. г. народни прѣдставители! Дѣйствително, почитаемото правителство е внесло този проектъ за измѣнението на нѣкои членове. Правѣше се възражение отъ г. Дограмаджиева, че ние сме нѣмали сега една ревизия на конституцията, а сме имали само нужда, прѣдизвикана отъ обстоятелствата, да се измѣни титлата на царя и да се уредятъ ония членове, въ които по новото положение трѣбва да стои, намѣсто „княжество“, „царство“ и пр., а заедно съ това правителството е внесло и тия членове, които сега разглеждахме, да бждатъ измѣнени нѣкои отъ тѣхъ и да се направятъ нѣкои реформи. Но, прѣдъ видъ на това, че велико Народно събрание не може да се свиква често, защото, за да се свика едно велико Народно събрание, не само се явяватъ известни сътресения въ страната, но това е съпрѣжено съ много голѣми разноси, ние трѣбва да се възползуваме отъ случая сега, при тази необходимостъ непрѣмѣнно да се свика велико Народно събрание, за да се уреди положението на короната и на държавата, съгласно новитѣ условия, и тия поправки, тия измѣнения, които се налагатъ отъ 30-годишния ни политически животъ, които опитътъ и практиката сж доказали, че трѣбва да станатъ, трѣбва да ги направимъ сега, защото не можемъ да свикваме велико Народно събрание пакъ подиръ 10—15 години. И защо сега да не се внесе всичко онова, което се чувствува, че не трѣбва да бжде тѣй, както е било досега, а трѣбва да бжде иначе, съгласно съ новитѣ условия на живота, съгласно съ развитието на живота и на държавнитѣ нужди? Менѣ ми се струва, че това сега трѣбва да се направи, защото, както ви казахъ, не можемъ ние да свикваме отново велико Народно събрание подиръ 4—5 години, когато животътъ ще наложи по-осѣзателно една ревизия на конституцията. Наистина, дотѣ е 30-годишенъ политически животъ, доста е

30-годишно прилагане на конституцията, за да могатъ да се съзратъ нейнитѣ недостатѣци и да могатъ тѣ сега да бждатъ поправени и измѣнени въ прогресивна смисълъ, защото периодътъ за прѣглеждане на конституцията не е по-голѣмъ отъ 25—30 години. Даже има конституции, както грѣцката, въ които се прѣдвижда единъ минимумъ години, въ който тѣ не могатъ да се ревизиратъ и въ грѣцката конституция този минимумъ е четири години; но, казвамъ, нормалното число години, което се изисква, за да може да стане ревизия на конституцията, е 25—30 години. Ние имаме този периодъ, ние имаме опититѣ на 30 години, ние сме видѣли кои сж недостатѣцитѣ на конституцията. Макаръ тя да не е прилагана въ всичкитѣ си части стриктно досега, но все таки ние знаемъ кои сж нейнитѣ недостатѣци, и трѣбва сега да се възползуваме отъ случая да поправимъ тия недостатѣци. Това ще бжде въ интереса на държавата, на народа и на демокрацията, ако ние промѣнимъ конституцията въ една прогресивна смисълъ тамъ, където трѣбва да се измѣни.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Г. Каранешевъ! Само единъ въпросъ ще Ви задамъ, ако позволите.

Д. Каранешевъ: Заповѣдайте.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Струва ми се, Вие цитирахте нидерландската конституция за гражданата листа, чл. 27 — тѣй разбрахъ.

Д. Каранешевъ: Да, нидерландската конституция опрѣдѣля 1.000.000 фиоринта за гражданата листа.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Имате грѣшка, защото въ конституцията отъ 30 ноември 1887 г. нищо подобно нѣма.

Д. Каранешевъ: Азъ ще направя справка и ще Ви кажа отъ коя година е. Възможно е да съмъ ималъ конституцията отъ друга година.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Въ новата конституция нѣма нищо такова.

Прѣдседателъ: Моля Събранието да се съгласи да вдигнемъ засѣданието и утрѣ да имаме засѣдание съ сжщия дневенъ редъ.

Има думата г. министъръ-прѣдседателъ.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Нѣмамъ нищо противъ вдигането на засѣданието, но ще моля, утрѣшния денъ да се явимъ точно въ 2 ч. и да почнемъ дебатитѣ, както ще моля и г. г. ораторитѣ, които взематъ думата по законопроекта, да не приповтарятъ въпроситѣ, които се зачекватъ отъ прѣдшественника имъ, защото на-да-ли има отъ това сжществува полза, особено ако въпросътъ е единъ и сжщъ и се аргументира по сжщия начинъ. Това е молбата, която отправямъ къмъ васъ.

Прѣдседателъ: Моля г. г. народнитѣ прѣдставители, които приематъ да имаме утрѣ засѣдание съ сжщия дневенъ редъ, да си вдигнатъ ржката (Мнозинство) Събранието приема.

Засѣданието се вдига.

(Вдигнато въ 10 ч. 10 м. вечерята)

Прѣдседателъ: Д-ръ П. Ораховацъ.

Секретари: { Г. Копринаровъ.
В. Александровъ.

Началникъ на Стенографското бюро: Т. Гълъбовъ.